

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GÖÇ ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI**

**İDEALİZM VE REALİZM BAKIŞ AÇILARI ÇERÇEVESİNDE AB YENİ GÖÇ
VE İLTİCA PAKTININ ULUSLARARASI KORUMA DÜZENİ ÜZERİNDEKİ
YANSIMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Elif Ciran BOZKURT

Ankara, 2026

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GÖÇ ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI**

**İDEALİZM VE REALİZM BAKIŞ AÇILARI ÇERÇEVESİNDE AB YENİ GÖÇ
VE İLTİCA PAKTININ ULUSLARARASI KORUMA DÜZENİ ÜZERİNDEKİ
YANSIMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Elif Ciran BOZKURT

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Neva ÖVÜNÇ ÖZTÜRK**

Ankara, 2026

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GÖÇ ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI**

**İDEALİZM VE REALİZM BAKIŞ AÇILARI ÇERÇEVESİNDE AB YENİ GÖÇ
VE İLTİCA PAKTININ ULUSLARARASI KORUMA DÜZENİ ÜZERİNDEKİ
YANSIMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Neva ÖVÜNÇ ÖZTÜRK**

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1. Dr. Öğr. Üyesi Neva ÖVÜNÇ ÖZTÜRK**
- 2. Dr. Öğr. Üyesi Zeynep İSPİR**
- 3. Dr. Öğr. Üyesi Özgenur YİĞİT AKSU**

**Tez Savunması Tarihi
29.07.2026**

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Dr. Öğretim Üyesi Neva ÖVÜNÇ ÖZTÜRK danışmanlığında hazırladığım **“İdealizm ve Realizm Bakış Açıları Çerçevesinde AB Yeni Göç ve İltica Paktının Uluslararası Koruma Düzeni Üzerindeki Yansımalarının Değerlendirilmesi (Ankara. 2026)”** adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

07.08.2026
Elif Ciran BOZKURT

TEŞEKKÜR

Sevgili danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Neva Övünç ÖZTÜRK'e bilgileri, yönlendirmesi ve son ana kadar verdiği destek için teşekkürü bir borç bilirim.

Hayatımın en çetin dönemlerinden biri olan bu olan tez yazma sürecinde bana her türlü desteği veren aileme ve özellikle çocuklarıma, varlıkları için teşekkür ederim; bu tez sizlere adanmıştır.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İDEALİZM VE REALİZMİN GENEL ÇERÇEVESİ VE GÜVENLİK KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

I. KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE	4
A. İdealizm ve Realizmin Uluslararası İlişkiler Kuramındaki Görünümleri.....	17
1. İdealizmin Uluslararası İlişkiler Kuramına Yansıması.....	18
2. İdealizme Karşı Realizmin Güçlenmesi	25
3. İdealizm ile Realizmin Karşılaştırması	31
II. GÜVENLİK KAVRAMI VE GÜVENLİĞE İLİŞKİN YAKLAŞIMLARA İDEALİZM-REALİZM ODAĞINDAN GENEL BAKIŞ	33
A. Güvenlik Kavramı ve Güvenlik Kavramına İlişkin Yaklaşımlar.....	34
B. Uluslararası İlişkilerde Güvenlik ile İlgili Teorik Yaklaşımlar	36
1. Yaklaşımlara Genel Bakış	36
2. Kopenhag Yaklaşımı ve Güvenlikleştirme Kavramı	40
III. GÜVENLİK(LEŞTİRME) KAVRAMININ İDEALİZM-REALİZM ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	43

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI KORUMAYA İNSAN HAKLARI HUKUKU VE GÜVENLİK YAKLAŞIMLARININ KESİŞİMİ ÜZERİNDEN GENEL BİR BAKIŞ

I. İNSAN HAKLARI-ULUSLARARASI KORUMA İLİŞKİSİNE GENEL BAKIŞ ...	47
A. Uluslararası Korumanın Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması Üzerindeki Etkisi Bakımından	58
1. Devletlerin Temel Hak ve Özgürlüklerin Sağlanması Bağlamındaki Kolektif Yükümlülüğü.....	62

2. Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması Yükümlülüğünün Evrensel ve Tarafsız Niteliği.....	67
B. Uluslararası Korumanın İnsan Hakları Hukukunda Kabul Edilen Temel İlkelerle Olan İlişkisi Bakımından	70
1. Sığınma Arama ve Sığınmadan Faydalanma Hakkı.....	73
2. Geri Gönderme Yasağının Etkili Uygulaması	79
II. UYGULAMADA ULUSLARARASI KORUMA -GÜVENLİK İLİŞKİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ.....	86
A. Son Yüzyılda Göçün Çeşitliliği ve Uluslararası Koruma	89
B Güvenlik(leştirme) Yaklaşımı Üzerinden Uluslararası Koruma Uygulamalarının Değerlendirilmesi	92
1. Uluslararası Korumaya Erişim Bakımından	95
2. Uluslararası Koruma Sorumluluğunun Paylaşılması Bakımından.....	99
III. ULUSLARARASI KORUMA REJİMİNDE İDEALİZM-REALİZM GERİLİMİ: İNSAN HAKLARI TEMELLİ YAKLAŞIMLA GÜVENLİKLEŞTİRME POLİTİKALARININ ÇATIŞMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AB'NİN YENİ GÖÇ VE İLTİCA PAKTININ DEĞERLENDİRİLMESİ: GÜVENLİKLEŞTİRME EKSENİ VE ULUSLARARASI KORUMA REJİMİNE ETKİSİ

I. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ULUSLARARASI KORUMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMINA TARİHSEL BİR BAKIŞ	106
A. Avrupa Ortak Sığınma Sisteminin Doğumundan Önceki Dönem	119
B. Avrupa Ortak Sığınma Sisteminin Doğuşu	133
II. AVRUPA BİRLİĞİ GÖÇ VE İLTİCA PAKTININ GÜVENLİKLEŞTİRME EKSENİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ	143
A. Uluslararası Korumaya Erişim Bakımından	148
B Uluslararası Koruma Sorumluluğunun Paylaşılması Bakımından	153
III. GÜVENLİKLEŞTİRME BAKIŞ AÇISI ÜZERİNDEN AVRUPA BİRLİĞİ GÖÇ VE İLTİCA PAKTININ OLASI YAYGIN ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	157
A. İnsan Hakları-Uluslararası Koruma İlişkisi Üzerindeki Etkiler	158
B. Üçüncü Ülkelerin Koruma Trendleri ve Kapasiteleri Üzerindeki Etkiler	161

C. Uluslararası Koruma Arayışındaki Kişilerin Temel Hak ve Özgürlükleri	
Üzerindeki Etkiler	164
IV. AB GÖÇ VE İLTİCA PAKTI'NIN İDEALİZM-REALİZM GERİLİMİ	
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	167
SONUÇ	171
KAYNAKÇA	176
ÖZET	195
ABSTRACT	196

KISALTMALAR

1951 Sözleşmesi	: Mültecilerin Hukukî Statüsüne Dair Cenevre Sözleşmesi
1967 Protokolü	: Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü
AB	: Avrupa Birliği
ABAD	: Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABD	: Amerika Birleşik
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AK	: Avrupa Konseyi
AKTÇ	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AT	: Avrupa Toplulukları
BM	: Birleşmiş Milletler
CEAS	: Avrupa Ortak İltica Sistemi'nin
EASO	: Avrupa İltica Destek Ofisi
EUAA	: Avrupa Birliği İltica Ajansı
EUROPOL	: Avrupa Polis Teşkilatı
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
EURODAC	: Avrupa İltica Veri Tabanı
et al.	: And others (ve diğerleri)
FRONTEX	: Avrupa Birliği Üye Devletlerinin Dış Sınırlarında Operasyonel İşbirliğinin Yönetimine İlişkin Avrupa Ajansı
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SIS	: Schengen Bilgi Sistemi

UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNRWA	: Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı
VIS	: Vize Bilgi Sistemi

GİRİŞ

Göç etmek, insanlık tarihi ile başlamış, döneme göre biçim değiştirmiş fakat bir şekilde insan hayatının içerisinde hep var olmuş yegâne kavramlardan biridir. Günümüz dünyasında özellikle uluslararası göç, küreselleşmenin de etkisiyle ülkelerin gündemlerinde yer almakta; devletler arası ilişkilerin, devlet üstü kurumların ana odak noktalarından biri olmaya devam etmektedir. Göç ile ilgili literatürde birçok farklı çeşidi tanımlanmış olsa da şüphesiz ki en çok düzensiz göç ve iltica üzerine tartışmalar ön plana çıkmaktadır. Modern devletlerin sınırlarını aşan ve ulus devletin egemenliğinin sorgulanmasına sebep olan bu göç biçimleri, ülkelerin politikalarının şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Günümüzde bilhassa siyasetin bir aracı olarak kullanılan göç, insan hakları perspektifinden ziyade güvenlik ekseninde değerlendirilerek toplumlara sunulmaktadır. Bu sebeple dönem politikaları da insanı özne almaktan ziyade devletleri odak noktasına alan, korumaktan ziyade korunmayı önceleyen bir boyuta evrilmiştir.

İki büyük savaş geçiren dünyada, ilk savaşın ardından idealist bakış açısı ile yumuşayan dış ilişkiler politikaları, ikinci savaşın ardından büyük eleştirilere tabi tutularak tekrar sertleştirilmiştir. Bu aşamada genel politikadaki sertleşmenin ve bireyden ziyade devleti merkeze almanın aksine; uluslararası koruma açısından insan haklarını ve uluslararası korumayı önceleyen Birleşmiş Milletler (BM) 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne Dair Sözleşme'nin (1951 Sözleşmesi) imzalanması, Birleşmiş Milletler'in kurulması gibi birtakım adımlar atılmıştır. Öte yandan zamanla daha hızlı küreselleşen dünyada, büyük dünya savaşları yaşanmasa da ülkeler arası ve ülke içi savaşların yaşanmaya devam etmektedir.

Uluslararası ilişkilerde realist bakış açısına alternatif çok sayıda, bireyi önceleyen, farklı olguları temel alan yaklaşımların oluşturulması söz konusu olurken göç konusu artık bir güvenlik sorunu olarak görülerek ve hem ülkeler hem de ulusüstü yapılanmalar göç politikalarını bu çerçevede oluşturmaktadır. Günümüzde eşine az

rastlanır bir ulusüstü kuruluş olan Avrupa Birliği (AB) de bu akımdan etkilenmekte; ortak göç ve iltica politikalarını bu perspektifte şekillendirerek AB Yeni Göç ve İltica Paktı'nı hayata geçirmeye çalışmaktadır. Söz konusu Pakt bugün devletlerin insan haklarının korunması amacından uzaklaştığının ve sertleşen göç politikalarının en önemli göstergesidir.

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi ile hazırlanmış olup doktrinel hukuk incelemesi ile uluslararası ilişkiler teorilerine dayalı kavramsal analiz yöntemlerinden faydalanmaktadır. Çalışma boyunca idealizm ve realizm kuramları ile güvenlikleştirme yaklaşımı teorik çerçeve olarak kullanılmış; AB Yeni Göç ve İltica Paktı, uluslararası koruma rejimi ve insan hakları hukuku bakımından normatif olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda başta AB düzenlemeleri, uluslararası sözleşmeler, insan hakları belgeleri ve öğretilerdeki görüşler incelenmiş; göç politikalarının güvenlikleştirilmesinin uluslararası koruma düzenine etkileri disiplinlerarası bir yaklaşımla analiz edilmiştir.

Çalışmanın sorusu, uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak kabul edilmeye başlandığı son yüzyılda, disiplinde öne çıkan idealizm ve realizm kuramları perspektifinde uluslararası koruma ve insan hakları açısından AB Yeni Göç ve İltica Paktı'nın değerlendirilerek göçün güvenlikleştirilip güvenlikleştirilmediğini göstermektir. Bir başka anlatımla bu çalışma ile insan hakları temelli yaklaşımın bir ürünü olması beklenen uluslararası koruma rejiminin, bahse konu AB Yeni Göç ve İltica Paktı ile devlet merkezli olan realist kuramın bir yansımasına olup olmadığını incelenmektedir. Bu doğrultuda ilk bölümde çoğu akademisyene göre uluslararası ilişkilerin başlangıç noktası varsayılan Westphalia Barışı döneminden itibaren egemenlik ve Fransız İhtilali ile öne çıkan ulus-devletin tarihsel seyri incelenmiştir. Ardından uluslararası ilişkilerin geleneksel dönemi varsayılan idealizm ve realizm kuramlarının¹ çıkış noktaları ve argümanları açıklanacaktır. Akabinde güvenlik

¹ Bu çalışmada 'idealizm' ve 'realizm' kavramları, uluslararası ilişkiler teorisinin temel yaklaşımlarını ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Kavramlar, hukuk felsefesindeki tartışmaları ya da felsefedeki

kuramlarına genel olarak değinildikten sonra son dönemin öne çıkan güvenlik kuramlarından olan Kopenhag Okulu Güvenlikleştirme Yaklaşımı incelenecektir. Bu bağlamda amaç günümüzde güvenlikleştirme yaklaşımının uluslararası koruma rejimi ve buna bağlı politikaları nasıl şekillendirdiğini gösterebilmektir.

Çalışmanın ikinci kısmında ise, bu kavramın insan haklarına ve uluslararası koruma üzerine etkisine bakılarak sığınma hakkı ve geri gönderme yasağı açıklanmaya çalışılacaktır. Ardından uluslararası koruma-güvenlik ilişkisi bağlamında insan hakları temelinde güvenlikleştirme politikaları; uluslararası koruma düzenine etkileri, uluslararası korumaya erişimi ve uluslararası koruma sorumluluğunun paylaşılması açısından incelenecektir.

Çalışmanın üçüncü kısmında ise güvenlikleştirme yaklaşımının bir sonucu olarak realist bakış açısının açık yansımalarını taşıyan AB Yeni Göç ve Güvenlik Paktına odaklanılacaktır. Bu kapsamda ilk olarak AB'nin ortak uluslararası koruma sistemine geçmeden önceki ve sonraki dönemine değinilecek ve Pakt'ın içeriği açıklanacaktır. Sonrasında Pakt'ın güvenlikleştirme perspektifinden incelenerek uluslararası koruma arayan kişiler, insan hakları ve üçüncü ülkeler açısından değerlendirmesi yapılacaktır. Bu kısmın amacı özellikle sınır prodürleri ve dışsallaştırma konusunda paktın getirdiği yeniliklerin, uluslararası koruma rejimini ne ölçüde daralttığını gösterebilmektedir. Zira realist bakış açısının açık örneklerinden biri olan pakt, korumaya erişim konusunda kişi haklarını genişletmek yerine bu hakları daha sınırlı bir çerçevede yorumladığından bu sonuca ulaşmak zor olmayacaktır.

Son bölümde ise önceki kısımlarda anlatılanların toplu bir değerlendirmesine yer verilerek çalışma sonlandırılacaktır.

idealizm – realizm ayrımını ifade etmemektedir. Tezin kapsamı bakımından söz konusu yaklaşımlar, uluslararası koruma rejiminin gelişimi ve devletlerin göç politikalarına yön veren temel varsayımları açıklayan uluslararası ilişkiler kuramları olarak değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İDEALİZM VE REALİZMİN GENEL ÇERÇEVESİ VE GÜVENLİK KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

I. KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

Devlet kavramı en eski çağlardan beri var olsa da modern devletlerin ve bu devletler arasındaki uluslararası ilişkilerin kuruluşu için genellikle başlangıç tarihi olarak 1648 Westphalia Barışı'nın esas alındığı görülmektedir (Evans & Newnham, 2007: 667). Bunun nedeni ise o dönemde barışın sağlanması için imzalanan bir dizi anlaşmanın uluslararası ilişkilerde geçerli olacak kuralları içermesi ve özellikle devlet yönetiminde etkili olan dini otoritenin yerine seküler devletlerin kurulmasıdır (Salih Paşaoğlu & Gümüş Boyacı, 2021: 201). Bu dönemde egemenlik yetkisinin açık tanımı yapılarak dinden bağımsız olarak egemenlik yetkisinin yöneticiye tanınması da modern devletin oluşumundaki önemli gelişmelerdendir (Beriş, 2017: 57). İlk haliyle dinden bağımsız olarak krallara atfedilen egemenlik, zaman içerisinde teorik yapısına kavuşmuş ve ulusun temsili demokrasi aracılığıyla devlete atfetmesi ile son halini almıştır (Ay & Uçar, 2015: 201). En yalın haliyle iç ve dış egemenlik olarak ayrılan egemenlik kavramı, ülke sınırları üzerinden tanımlanmaktadır (Arslanel & Eryücel, 2013: 26-27). Bu sebeple ulusal sınırların geçilmesi ile ilgili olan uluslararası korumanın, egemenlik ile genellikle çelişki halinde bulunduğunu ve devletler açısından çekimser bir alan yarattığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Tarihin akışında hem devletin tanımının yapılması hem de egemenlik aidiyetinin zamanla değişerek ulusa geçmesi ise 1789 Franz Devrimi ile gerçekleşmiştir (Aybudak, 2017: 233). Milliyetçilik akımının da sisteme egemen olması ile modern devletin yönetim yapısı ulus-devlet çerçevesinde şekillenmiştir. Döneme hâkim bu yönetim

biçimi, Sanayi Devrimi ve artan küreselleşmenin de etkisiyle, sınır ötesi yayılmacılık politikasının güdülmeye başlanmasına neden olmuş; böylece sömürgecilikle birlikte hem ekonomik anlamda hem de uluslararası ilişkilerin değerlendirilmesi bakımından karşılıklı bağımlı devletler ortaya çıkmıştır (Osiander, 2001: 283).

Uluslararası ilişkiler disiplininin kurulması da bu tarihe denk gelmiş ve böylelikle artık bahse konu disiplin; uluslararası hukuk, siyaset gibi o zamana kadar içerisinde değerlendirildiği diğer disiplinlerden ayrılmıştır. Bir başka anlatımla öncesinde hep uluslararası siyaset ya da uluslararası hukuk ile değerlendirilen uluslararası ilişkiler her ne kadar bu disiplinlerden etkilense de günümüzde bağımsız bir çalışma alanı olarak varlığını devam ettirmektedir (Evans & Newnham, 2007: 628-629).

Uluslararası ilişkilerin ilk yaklaşımı sayılan idealizm², insanın özünde iyi olduğuna ve rasyonel bir şekilde karar vererek savaştan kaçınacağı fikrine dayanır (Çakmak, 2014: 116). Bu sebeple I. Dünya Savaşı sonrası dönemde ülkelerin dış ilişkileri bağlamında mümkün olduğunca savaştan kaçınacağı varsayımıyla bir dizi önlem alınmaya çalışılmıştır. Fakat yayılmacı politikaların devam etmesi ve faşist ideolojinin güç kazanması ile (Pevehouse & Goldstein, 2023: 24) II. Dünya Savaşı'nın önü açılmıştır. İki savaş arası dönemle ilgili belirtilmesi gereken nokta, I. Dünya Savaşı'nın bitirilmesinde ön planda olan ABD'nin, Monroe Doktrini'ni uygulayarak yalnızlık politikası uygulamaya başlaması ve statükoyu korumaya çalışan politikası sebebiyle idealist yaklaşımın etkisini gösteremediği birçok düşünür tarafından ifade edilmektedir (Morgenthau & Thompson, 1993: 34). II. Dünya Savaşı'nın bitiminde ise idealist politika yerini Edward Hallett Carr, Henry Morgenthau, gibi düşünürler tarafından oluşturulan ve merkezi, bireyden ziyade devlet olan realist yaklaşıma

² Bu husustaki ayrıntılı bilgiler için bkz. '2. İdealizm ve Realizmin Uluslararası İlişkiler Kuramındaki Görünümleri' başlığı, s. 26-33.

bırakmıştır (Burchill & Linklater, 2013: 55). Artık anarşi içerisinde olduğu kabul edilen uluslararası sistemde amaç devletin güvenliğini sağlamaktır (Doyle, 1997: 43).

Uluslararası ilişkilerin geneline realizm hâkim olurken savaşın yıkımının büyüklüğü karşısında BM ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) kurulması, 1951 Sözleşmesi'nin imzalanması gibi adımlar; uluslararası koruma düzeni açısından bireyi ve insan haklarını merkeze alan (Krasner, 199: 148) idealist yaklaşımın yansımaları olarak değerlendirilebilir (Evans & Newnham, 2007: 428). Bu dönemde ülkeler tarafından uygulanan genel politikada devlet güvenliği ön plandadır; bu ise klasik güvenlik yaklaşımının bir ürünü olup aynı zamanda realizmin vazgeçilmez bir argümanıdır (Morgenthau & Thompson, 1993: 143). Öte yandan devletin güvenliğine karşı (realist), savaş sebebiyle sınırları geçerek yer değiştiren çok sayıda insanın, yani mültecinin korunması için adımlar atılmaya çalışılması (idealizm) ise karşıt bakış açılarının farklı alanlarda hâkim olduğunun bir göstergesi olarak sayılabilmektedir.

Klasik güvenlik yaklaşımı, dönemin de getirisi olması sebebiyle ulus devletlerin sınırlarının korunması ya da yayılcı bakış açısı sonucu diğer devletlerin topraklarına fiziksel olarak müdahale edilmesi ile iki kutuplu dönemin savaş anlayışı olan nükleer tehdit algısı üzerine kurgulanmıştır (Morgenthau & Thompson, 1993: 137). Bu güvenlik anlayışı da tıpkı realizm akımı gibi uzun süre varlığını devam ettirmesine rağmen iki kutuplu dönemin sona ermesi ile tehdit ve güvenlik anlayışı yeni teorilerle değişmeye başlamıştır. Bu yeni yaklaşımlar içerisinde sosyal inşacılık, eleştirel teori, feminist teori gibi teoriler yer almakta olup tezin konusu bakımından öne çıkan ve en bilinen teorisyenlerinin Barry Buzan, Ole Wæver, ve Jaap de Wilde gibi düşünürlerin olduğu Kopenhag Okulu'dur (Baylis, 2008: 79-81; Yıldırım, 2020: 1699). Güvenlikleştirme teorisi olarak da bilinen bu yaklaşım, 'güvenlikleştiren' (kişiler, devletler, ulusüstü kuruluşlar dahil olmak üzere bütün aktörler) tarafından seçilmiş bir

konunun ‘söz-edim’ aracılığı ile güvenlik meselesi haline getirilmesidir (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 26; Baysal & Lüleci, 2015: 71). Gerek birey gerekse devletler için güvenlik algısının bir ‘öteki’ üzerinden oluşturulması gerektiğinden günümüzde bu tehditlerin yaratılmasında sadece askeri- siyasi sebeplerin değil; ekonomik, toplumsal ve çevresel hususların da ön plana çıktığı görülmektedir (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 1). Bu doğrultuda güvenlikleştirme yaklaşımı, göç hususunun da güvenlikleştiren aktörün amacına göre toplumsal güvenlik bağlamında tehdit olarak algılanabilecek unsurlar arasında sayılabileceğini varsaymaktadır (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 120-123).

1. Modern Devletin Kuruluşu: Egemenlik ve Ulus-Devletin Tarihsel Seyri

Devletin, birçok düşünür açısından farklı tanımları olmasına rağmen, günümüzde sıklıkla kabul edilen Georg Jellinek’in tanımına göre devlet, ‘bir toprak parçası üzerinde, egemenlik yetkisine sahip ulus birliği’dir (Gözler, 2007: 4; aktaran Ay & Uçar, 2015: 197). Daha eskilere gidildiğinde bildiğimiz anlamda devlet olmasa bile tarihin ilk dönemlerinden itibaren bir yönetici-yönetilen ilişkisi var olmuştur. Kabile olarak yaşayan topluluklardan başlayan bu sistem, ilk çağlarda Antik Yunan’da var olan site devletler ile devam etmiş, orta çağda ise bu site devletlerden biri olan Roma’nın büyüyerek imparatorluk haline gelmesi ve bir cumhuriyet (respublica) olarak var olması ile kurumsallaşmaya başlamıştır (Aybudak, 2017: 229). Tarih boyunca kurulan devletler meşruiyetlerini sağlamak adına farklı olguları kaynak olarak kullanmışlardır (Cebeci, 2008: 23). Özünde devletçiklerden oluşan Kutsal Roma Germen İmparatorluğu için ise bu kaynağı yani egemen devletin meşruiyetini din sağlamaktaydı (Özel Özcan, 2019: 53).

Orta Çağ’a hâkim olan bu skolastik düşünce yapısı 17. yüzyılda ortaya çıkan Rönesans ve Reform hareketleri ile Aydınlanma düşüncesinin temelini oluşturduğu modernite yerleşmeye başlamasının ardından dağılma dönemine girmiştir (Akıncı,

2012: 61). Akabinde protestanlığın yayılması, yaşanan savaşlar, yoksulluğun artması gibi nedenlerle kilise hakimiyetini kaybetmeye başlamıştır (Ay & Uçar, 2015: 198). Bu dönemde devletle ilgili ilk teoriyi oluşturan kişinin (Şahin & Şen, 2014: 13), din ile devleti ayırarak sekülerliğin ilk adımını atan ve halkın onayı ile egemenliğin daha kolay olacağını düşündüğünden aynı zamanda bir cumhuriyetçi olan Niccolò Machiavelli olduğu kabul edilmektedir (Ay & Uçar, 2015: 197). Bu anlamda düşünür, devleti temel aktör olarak belirleyen realizmin felsefi kökenini tanımlayan (Doyle, 1997: 48) en önemli temsilcilerinden biri kabul edilmektedir (Carr, 2010: 111). Machiavelli devletin birliğini siyasal düşünceler tarihine katarak bunun sağlanmasının iktidarın dünyeviliğinin kabul edilmesi ile olacağını savunmuştur. Yönetici (Machiavelli için Hükümdar/Prens) tek egemen olmalı ve kilise/dini unsurlarla egemenliği paylaşmamalıdır. Buradan hareketle egemen bir iktidar her zaman bir bütün, mutlak ve sınırsız olmalıdır (Aybudak, 2017: 231). Ayrıca devletin iyiliği her şeyden önemlidir, eğer bu iyiliğin sağlanması için yapılması gereken bir şey var ise yönetenler “bu şey”in ahlaki boyutunu düşünülmemelidir (Pevehouse & Goldstein, 2023: 38-39). Machiavelli’nin, Prens adlı eserinde ‘ulusal çıkar’ kavramını devlet için yapılması gerekenlerin zorunluluğu üzerinden açıkladığı ve bu durumda ahlaki değerlerin bir önemi olmadığı görüşünü savunduğu görülmektedir. (Waltz, 1979: 117; Karabulut, 2021: 59) Bunun yanında yayılcı bir yaklaşımın devletin iyiliği açısından çok daha önemli olduğunun ve bu doğrultuda hareket edilmesi gerektiği vurgulamaktadır (Doyle, 1997: 212).

Kilisenin baskısının kırılmaya başladığı bu zaman diliminde din savaşları yaşanmış, Katolikler ile Protestanlar arasında çok sayıda kişinin ölümüne neden olan bir dönem olmuştur (Burchill & Linklater, 2013: 134). Bu dönemde, Machiavelli’nin modern devlet ile ilgili sunduğu bu radikal öneriler Jean Bodin tarafından popüler hale getirilerek egemenliğin tanımı yapılmıştır (Osiander, 2001: 281). Bodin’in egemenlikle

ilgili eseri olan ‘Devletin Altı Kitabı’nı yazdığı dönemde, Fransa’da mezhep savaşlarının olduğu; bu savaşların çözümü ve tarafların yatıştırılması için bahse konu eserde egemenlik kavramının özelliklerinin tanımlanarak egemenlik gücünün kralda olması gerektiği savunulmuştur (Korkut, 2015: 35). Buna göre egemen güç, hiçbir şekilde kısıtlanamayan, geri alınamaz, sürekliliği olan bir iktidar anlamına gelmekte (Ay & Uçar, 2015: 198); egemenliği kendi koyduğu yasalarla sağladığı için egemenliği kullananın üzerinde hiçbir güç bulunmamalıdır (Philpott, 1995: 355). Aynı zamanda egemen güç hem içeride (iç egemenlik) hem de dışarıda (dış egemenlik) mutlak ve bölünemez olmalıdır (yürütme ve yargı da yasamaya tabi) (Korkut, 2015: 33); eğer devlet içerisinde birden fazla egemen güç olursa (kilise gibi) bu çatışma yaratacaktır (Arslanel & Eryücel, 2013: 26). Böylelikle din ve devletin ayrılmasının yanında kralların iktidarının dinden üstün olduğuna dair kuramsal bir düzlem de yaratılmıştır. Bodin egemenlik yaklaşımının evrenselliğine de dikkat çekerek farklı yönetim türleri olabileceğini, fakat farklı devlet türlerinin olamayacağını belirtmiştir (Korkut, 2015: 33-34) Egemenliğin sürekliliği ise kralın ölümü ile egemenliğin sona ermeyeceği; kişiden bağımsız olarak, yerine geçecek kişi üzerinden devam edeceği anlayışı üzerine kurgulanmıştır (Aybudak, 2017: 232).

İtalya’da Machiavelli, Fransa’da Bodin’in yanı sıra, Thomas Hobbes da İngiltere’de devlet ve mutlak egemenlik ile ilgili çalışmalarını sürdürmüş; devleti barışı, güvenliği, adaleti sağlayan ve toplumun iyiliği için çalışan bir kurum olarak tanımlamıştır (Ay & Uçar, 2015: 197). Realist kuramın öne çıkan temsilcilerinden olan Hobbes’a göre egemenliğin tek sahibi en üst iktidar olan modern devlettir (Beriş, 2008: 493). Hobbes’un egemenlik modelinde onu çağdaşlarından ayıran, egemenliğin bir sözleşme ile insanlar tarafından temsil yoluyla devlete devredilmesidir (Arslanel & Eryücel, 2013: 26). Buna göre ilk zamanlarda insanlar olabilecek tehlikelere karşı güvenliği sağlamak adına toplumları oluşturarak birlikte yaşamışlardır. Fakat insan

insanın kurdudur yaklaşımından yola çıkarak (Hobbes, 2007: 94-96) ve doğası gereği kötü olan insan, hırslarına yenik düşerek bu ortamı bozmuştur (bu ‘doğal durum’ ya da ‘savaş durumu’ olarak adlandırılmaktadır) (Griffiths 1992, 38). Sistem anarşi halindedir (Karabulut, 2021: 60) ve huzurun yeniden kurulması için insandan üstte bir otoriteye ihtiyaç duyulmuştur (Morgenthau, 2006: 165-166). İnsanların sözleşerek (tek tek yapılmış gibi) oluşturdukları ve egemenliklerini devrettikleri bu mutlak otorite ise güçlü bir monarşi yani devlettir/Leviathan’dır. Bu şekilde ‘toplum sözleşmesi’nin ilk hali ortaya çıkmış; tek ve mutlak olan egemenin (Leviathan) görevi toplumu oluşturan kişilerin güvenliğini sağlamak olmuştur. Hobbes’a göre devletin güvenliğinin sağlanması bireyin güvenliğinin sağlanması anlamına gelmektedir çünkü devletin çıkarı neyse bireyin de çıkarı odur (Hobbes, 2007: 131-147). Sonuç olarak güvenlik odağında oluşturulan bu sistemde Hobbes’a göre egemenlik ile devlet birlikte var olan olgulardır. Böylelikle egemenliğin kaynağının bireyler olması sayesinde dine dayalı egemenlik anlayışının aksine bir bakış açısı oluşturulmuştur (Beriş, 2017: 58).

Teoriler bağlamında bahse konu düşünürlerce oluşturulan Klasik Egemenlik Teorisi’nin pratikteki yansıması ise, egemenliğin kuramsal oluşumuna sırtını yaslayan ve Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu çatısı altında birleşen kralların yönetimindeki modern devletlerin, İmparatorluğun dünya geneline yayılma emeli ve Hristiyanlık içerisindeki mezhep çatışmaları sebebiyle 30 yıl süren din savaşları olmuştur (Beriş, 2017: 58). 1648 Westphalia Barışı (Münster ve Osnabrück antlaşmalarını kapsar) ile bu savaş dönemi, İmparatorluk meclislerinde Katolik ve Protestanların eşit temsil edilip aynı muameleyi göreceği vaadiyle sonlanmış ve ortaya Westphalia modeli denen bir sistem çıkmıştır (Krasner, 1995/96: 141). Buna göre sistem içerisinde yer alan devletlerin her biri kendi ülke toprakları (coğrafi sınırları) içerisinde münhasır yetki sahibi, egemen bir bütündür. Bahse konu sistemin iki özelliği bulunmaktadır: topraksallık ve özerklik. Topraksallık belli bir coğrafi alanı ifade ederken özerklik ise

karşılıklı kabul edilen sınırlar içerisinde dış müdahalenin olmamasıdır (Krasner, 1995/96: 115-116). Westphalia Barışı ile karşılıklı olarak çizilen sınırların kabul edilmesi, Avrupa'daki modern devletlerinin yanı sıra Machiavelli'den beri var edilmeye çalışılan seküler devletlerin de resmi olarak kabul noktası olmaktadır (Akıncı, 2012: 64). 'Kimin bölgesi, onun dini' kuralı da Westphalia Barışı Antlaşmaları ile resmen onaylanmıştır (Evans & Newnham, 2007: 667-668). Westphalia'nın modern devletlerin başlangıcı sayılmasının bir diğer nedeni ise münhasır yetkiden kaynaklı olarak devletlerin kendi coğrafi bölgeleri içerisinde kanun yapma, vergi toplama gibi devlete özgü yetkilerinin metinlerde kabul edilmesidir (Salihpaşaoğlu & Gümüş Boyacı, 2021: 212). Böylelikle egemenlik üzerine çalışan düşünürlerin çizdikleri çerçevenin hayata geçtiği ve modern devletlerin, yapıları zaman içerisinde değişerek de olsa coğrafi anlamda varlıklarını, 1945'e kadar varlıklarını sürdürdükleri birçok kişi tarafından kabul edilmektedir (Arslanel & Eryücel, 2013: 27).

Sınırsız egemen devletler düşüncesi herkesçe kabul görmüş bir husus olmamış; tarih boyunca farklı düşünülürce eleştirilmiştir. Buna göre, devletin müdahale etmemesi gereken doğal bir düzenin olduğunu söyleyen ve kuvvetler ayrılığını ortaya ilk atan John Locke, bireysel özgürlüklerin her şeyden önemli olduğu görüşünü dile getiren Charles-Louis de Secondat, Baron de la Brède et de Montesquieu bilinen adıyla Montesquieu ve ondan esinlenen Voltaire takma adıyla bilinen François-Marie Arouet, insanın özünün iyi olduğuna inanan ve savaştan kaçınmak için devletlerin egemenliğinin sınırlanması gerektiğini vurgulayan Immanuel Kant ve toplumsal sözleşme kuramı ile halkın asıl egemen olduğu görüşü doğrultusunda devletin sadece temsil yoluyla halkın verdiği gücü kullandığını açıklayan Jean-Jacques Rousseau, egemenliğin sınırlanması konusunda ilk akla gelen isimlerdendir (Ay & Uçar, 2015: 199-200). Böylelikle nasıl Machiavelli, Hobbes gibi düşünürler mutlak devlet egemenliğini savunan realizmin öncüsü sayılıyorsa; sınırlı egemenlik görüşünü dile

getiren düşünürler de insanın doğasının iyi olduğunu ve doğru kararları verebileceğini savunan idealizmin esin kaynağı olarak görülmektedirler.

Tarihsel perspektifte idealizmin temel argümanlarından olan insan hakları, bireylerin özgürlüğü gibi kavramların doğal hukuk ile de ilgili olduğu ve bu hukuk düzeninin pratikteki karşılığı olan Fransız Devrimi'nin tarihin akışını derinden etkileyen olaylardan biri olduğu da kimi düşünürlerce ifade edilmektedir (Pevehouse & Goldstein, 2023: 226). Modern devletin önemli yapı taşlarından biri olan egemenliğin asıl kaynağının halk olduğunu ve devletlerin egemenliği sadece temsil yoluyla halktan alarak kullandığı düşüncesini '*Toplum Sözleşmesi*' kitabında işleyen Rousseau'nun ve aynı akımın temsilcilerinin, modern devletin yapı taşlarından olan ulus-devletin ortaya çıktığı 1789 Fransız İhtilali'nin yaşanmasına ön ayak olduğu da bilinmektedir (Akıncı, 2012: 64). Fransız Devrimi ile yapılan en köklü değişikliklerden biri, egemenliğin monarktan alınıp halka verilmesi olup bu sayede ulusal bir nitelik kazanmasıdır (Beriş, 2017: 59-60). Bir başka deyiş ile bu devrim sayesinde o zamana kadar hanedana verilen egemenlik hem teoride hem pratikte yer değiştirerek ulusun kendisine verilmiş ve milliyetçilik görüşünün de etkisi ile güç kazanmıştır. Bu düşünceler uluslararası alanda yaratılmaya çalışılan güç dengesi sistemini de etkilemiştir (Morgenthau & Thompson, 1993: 137). Fransız İhtilali'nin ortaya attığı fikirler Napoleone di Buonaparte tarafından, evrensel bir imparatorluk kurma hayali nedeniyle Fransa dışına da yayılmaya başlamıştır (Burchill & Linklater, 2013: 135). Yayılan bu fikirler zamanla daha da güçlenerek hem devlet yapısını hem de büyük monarşileri yıkıma sürüklemiş ve yönetim modellerini değiştirmiştir (Morgenthau & Thompson, 1993: 151).

Bu açıdan bakıldığında özellikle Rousseau'nun egemenlik düşüncesinin kaynağı, yurttaşların bütününe oluşturduğu halktır. Halk ile egemenliğin özdeşleşmesi sayesinde meşru bir egemen ortaya çıkmış böylelikle halk adına egemenliği kullanan siyasal iktidar, halkın genel iradesine göre verilecek ve geri alınacak bir olgu olarak

tanımlanmıştır (Beriş, 2017: 60-61). Burada bahse konu irade bireylerin iradelerinin toplamı olarak kastedilen genel iradedir ve bu iradenin devri ile devlet temsili olarak egemenlik yetkisini kullanır (Doyle, 1997: 209). Genel irade her zaman vardır; yok edilemez, değiştirilemez ve bozulamaz. Aynı zamanda Bodin'in tanımını koruyan Rousseau için kuvvetler ayrılığı söz konusu değildir. Hem yasama hem yürütme genel iradeye aittir; çünkü egemenlik bölünemez niteliktedir. Bu husus 1791, Fransız Anayasası'nda da bu şekilde ifade edilmiştir (Korkut, 2015: 44-45). Fransız Devrimi'ne kadar krallar, sahip oldukları egemenlik yetkisi ile ülkeyi yönetirken, yerel seçkinlerden de destek alırlardı (Tilly, 1985: 174). Halk egemenliği kavramını dönemin toplum hayatından hareketle açıklayan Emmanuel-Joseph Sieyes'e göre bu yerel seçkinlerin (aristokratların) ayrıcalıklara sahip olması eşitlik anlayışına aykırıdır, dini hizmetleri yürütmekle görevli ruhban sınıfı toplumsal bir sınıf değil, meslek grubudur; bu durumda egemenliğin sahibi olarak geriye kalan, onu gerçekleştiren ve her şeyi kapsayan üçüncü tabaka, yani tüm ulustur (Aybudak, 2017: 233). Fransız Devrimi'nden sonra en yetkili siyasal organ olan modern devlet, artık egemenliği elinde bulunduran ulus devlet ile aynı anlama gelmeye başlamıştır (Beriş, 2017: 55).

Andreas Osiander gibi akademisyenlere göre modern devletin egemenlik anlayışındaki asıl değişim yani Orta Çağ'ın tek toplumundan egemen devletlere dönüşümü sürecinin asıl dönüm noktası Westphalia'dan ziyade 18. yüzyılda yaşanan Fransız Devrimi ve sanayileşme hareketleridir. Feodal küçük beylikleri, 19. yüzyılda modern devletlere dönüştüren sanayileşmenin; devamında daha fazla kaynak ve pazar arayışı ile sömürgeleştirme yoluyla uluslararası sistemi karşılıklı olarak birbirine bağımlı hale getirdiği savunulmaktadır (Osiander, 2001: 281). Buna eşlik eden milliyetçiliğin ise ortaya çıkan bu yeni oluşumlar için bir birleştirici görevi görerek bütünleşmeyi sağladığı belirtilmektedir. Aynı zamanda milliyetçilik olgusu daha sonrasında idealizmin de yapı taşlarından olan kendi kaderini tayin etme hakkı ile

birleşerek devlet yapılanmasını etkilemiştir. Farklı uyrukların ulus devletler kurarak dünya sisteminde var olmaya ve sömürü haline gelmemeye çalıştığı da tarih sayfalarından okunabilmektedir (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 124).

Öte yandan güçlü bir ulus bilinci yaratılması fikri, sistem içerisinde halihazırda var olan devletlerce, hem varlıklarını güçlendirerek devam ettirmek hem de diğer devletlerden daha üstün hale gelebilmek için kullanılmış ve yayılmacı hareketlere devam etmek için de güçlü bir dayanak olmuştur. Giderek önü alınamaz hale gelen bu yayılmacı hareketlerin sonucuucuz ve kâr getiren alanların sonuna gelinmesi ve bu durum dayanılmaz noktaya ulaştığında dünya savaşlarının yaşanmasıdır. Bunun göç bağlamında etkisine ise, savaş öncesinde ekonomik olarak baskıyı azaltan göç hareketlerine alan sağlayan yerlerin dolması nedeniyle artık göç hareketleri yerine mültecilik, yerinden zorla edilen insanların hareketliliği örnek verilebilmektedir (Carr, 2010: 108). Yaşanan bu baskı daha fazla ötelenemeyerek dünya savaşlarına neden olmuştur.

Bu yayılmacı hareketler öncesinde, genel olarak iç egemenlik ve dış egemenlik olarak ikiye ayrılan egemenlik (Aybudak, 2017: 233), modern devletler için önceleri kendi halkları üzerindeki egemenlik olarak bilinen iç egemenliği sağlamaktı. Fakat tarih boyunca yaşanan gelişmeler, yayılmacı hareketlerin hızlandığı küreselleşme bunu aşındırmış, uluslararası sistemde var olmak üzerine kurgulanan dış egemenliğin öneminin de anlaşılmasını sağlamıştır (Osiander, 2001: 282).

Klasik egemenlik anlayışının ve modern devletin gelişimindeki önemli bir diğer unsur; Locke, Montesquieu gibi isimlerin savunduğu ‘kuvvetler ayrılığı’ ilkesinin yönetim şekline dahil edilmesidir (Korkut, 2015: 71). Halkın devrettiği egemenliğin tek elde toplanması hususunun halkı felaketlere de sürükleyebileceğinin örnekleri tarih boyunca görüldüğünden bu yetkinin devletin farklı organlarınca bölünmesi gerektiği fikri zamanla öne çıkmıştır (Arslanel & Eryücel, 2013: 28). Böylece birbirini denetleme

hakkına sahip devletin yönetim organları, ‘kuvvetler ayrılığı’ ilkesi ile yaratılan kontrol mekanizmasının da etkisi farklı durumlarla karşılaşıldığında o ülkenin savaş gibi seçeneklere yönelmesini zorlaştırmıştır (Burchill & Linklater, 2013: 91). Nihayetinde klasik egemenliğin önemli özelliklerinden olan ‘teklik’ ve ‘bölünemezlik’ değişime uğramıştır.

Kuvvetler ayrılığının yanı sıra hukuk devleti ilkesi ve bunu kapsayan anayasaların da sisteme dahil edilmesi sınırlı egemenlik kavramını oluşturan unsurlar olarak modern devletin yapısını oluşturmuştur. 1791 Fransız Anayasası ile anayasal bir kavram haline gelen ve ulus kurgusu en üst yazılı kaynakla teyit edilen egemenlik, modern devlet yapısı içerisindeki yerini böylelikle almıştır (Beriş, 2017: 61). Yönetenlerin sadece yasaları yarattığı değil, aynı zamanda bu yasalara uymak zorunda olduğu ve vatandaşlarına hukuka uygun yönetim sağlamasını öngören hukuk devleti ilkesi ile egemenliğin ‘mutlaklık’ ve ‘sınırsız olması’ özellikleri de değişmek zorunda kalmıştır (Arslanel & Eryücel, 2013: 29). Bu değişimin yaşanmasını sağlayan bir diğer husus da modern devletlerin uluslararası sistemin parçası olabilmek için bu tür demokratik uygulamaları bünyelerine katmak zorunda kalmalarıdır (Yıldırım, 2020: 1698). Bir başka anlatımla anarşi içerisinde devletin bulunan uluslararası sistemde hem söz sahibi olabilmek hem de bilhassa insan haklarının korunması gibi sebeplerle insani müdahalelere uğramamak ve egemenliklerini dış müdahalelerin konusu haline getirmemek için özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra yönetim biçimlerine bu ilkeyi dahil etmişlerdir (Beriş, 2017: 57).

Tarihte yaşanan olayların kronolojik sırasına geri dönüldüğünde özetle Westphalia Barışı ile ulus devletin varlığı başlamış, Fransız İhtilali ile de hem pratikte hem teoride oluşumunu tamamlamıştır (Korkut, 2015: 44). Fransız İhtilali’nin başlaması ile yayılan imparatorluk olma düşüncesi Napolyon Savaşları’nda Fransa’nın yenilgiye uğraması ile son bulmuştur. Ardından düzenlenen 1815 Viyana Kongresi’nde İngiltere,

Avusturya-Macaristan, Rusya, Prusya ve Fransa arasında ve bunların çıkarları çerçevesinde Avrupa yeni siyasi haritası çizilmiş ve güçler dengesi sistemine geçilmiştir (Ay & Uçar, 2015: 201). Günümüz Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin de öncüsü olarak görülebilecek söz konusu Kongre'de devlet egemenliği fikri tekrar ön plana çıkarılmış (Pevehouse & Goldstein, 2023: 53) ve ikili diplomasiden ziyade çok taraflı diplomasiye dair prensipler yayınlanmıştır (Evans & Newnham, 2007: 244). Avrupa devletlerinin katıldığı ilk büyük konferans olan Westphalia Barışı'ndan sonra Viyana Kongresi de Avrupa'nın kaderinin belirlenmesi açısından toplanan ikinci büyük barış konferansı olarak adlandırılmaktadır. Nitekim bu konferans sonucunda oluşturulan güç dengesi sistemi, 200 yıl kadar devam ederek güç yarışının başlaması sonucu 1914 yılında patlak veren I. Dünya Savaşı'na kadar var olmuştur (Yalçinkaya, 2018: 1).

Uluslararası ilişkiler açısından dönemsel olarak bakıldığında ise devletlerin toplu halde ilk katıldığı ve Avrupa tarihine yön veren 1648 Westphalia Barışı birinci dönemin başlangıcı olarak kabul edilirken, siyaseten ön plana çıkan ve güç dengesi politikasının başlangıcı olan 1814 Viyana Kongresi ikinci dönemin başlangıcı olarak sayılabilmektedir. 1914'e kadar tırmanan sömürge ve güç arayışı ile başlayan ve Avrupa sınırlarını aşarak dünya çapında bir değişim yaratan I. Dünya Savaşı ve sonrası üçüncü dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönem aynı zamanda uluslararası ilişkilerin disiplin olarak başlangıcı sayılmakta ve idealizm kuramının da hayata geçtiği dönem olarak bilinmektedir. 1939-1945 yılları arasında devam eden, dünya haritasının büyük oranda günümüz sınırlarına göre şekillendirildiği ve emperyalist bakış açısının ürünü olan II. Dünya Savaşı ve sonrası zaman dilimi ise dördüncü dönem olarak geçmektedir.

Sonuç olarak modern devletin gelişimi dönemsel açıdan incelendiğinde ise egemenlikle bağlantılı olarak üç döneme ayırmak mümkün olmaktadır (Arslanel & Eryücel, 2013: 34-35). Bu bağlamda Orta Çağ'ın yönetim sistemleri ve dinin etkisi ile kişi egemenliğine dayanan sistemi ilk dönem olarak nitelemek mümkündür. Burada

egemenlik tektir, mutlak ve bölünemez biçimdedir. İkinci dönemi Fransız İhtilali'nin etkisi ile milliyetçilik ve ulus-devlet anlayışının yerleştiği, ülke içi yönetimde artık kişi dışı kurumların söz sahibi olduğu halkın egemenliği dönemi olarak bilinen dönem olarak açıklamak yanlış olmayacaktır (Cebeci, 2008: 24). Üçüncü dönem ise artık Sanayi Devrimi ve yayılmacı politikalarla birlikte küreselleşmenin etkisinin arttığı, iç egemenlikten ziyade ülkelerin dış egemenliklerinin tartışıldığı ve ulusüstü egemenliğin ön planda olduğu dönem olarak bilinmektedir. Bu dönemde insan haklarının gelişimi ile uluslararası alanda uygulanan siyaset ön plana çıkmış ve insan hakları artık uluslararası mekanizmalarla güvence altına alınmaya başlanmıştır (Akıncı, 2012: 64). Ülkeler egemenliklerinden hem imzaladıkları uluslararası metinler hem de üye oldukları uluslararası kurumlar ile feragat etmişlerdir. İnsan hakları, kuvvetler ayrılığı, hukuk devleti, uluslararası hukuk, uluslararası örgütler, çokuluslu şirketlerle birlikte devletin başlangıçta 'tek, sınırsız, mutlak, bölünemez, devredilemez' olan egemenliği savunulamaz hale gelmiştir (Korkut, 2015: 71). Günümüzde ise birden fazla alanda birbirine bağımlı olan dünyanın egemen devletleri gittikçe daha hızlı bir şekilde tek bir organizmanın etkin parçaları olma yolunda adım atmaktadırlar.

A. İdealizm ve Realizmin Uluslararası İlişkiler Kuramındaki Görünümleri

Bir önceki başlık altında uluslararası ilişkilerin farklı düşünürlerce farklı zamanlar milat alınarak başlatıldığından bahsedilmiştir. Aradan geçen uzun yıllar boyunca uluslararası ilişkiler alanının, siyaset ve hukuk gibi alanlarla birlikte anılsa da nihayet bir disiplin olarak tanımlanıp ayrılması (Kırkpınar, 2022: 12) ve I. Dünya Savaşı'nın bitiş tarihinin hemen ertesi olan 1919'da başlaması bir tesadüften öte; tüm dünyayı yıkıma götüren bir savaşın ardından böyle bir durumun bir daha tekrar etmesini önleme çabalarının bir ürünüdür. Uluslararası ilişkiler disiplinine ait ilk akademik kürsü, İngiltere'nin Aberystwyth kentindeki Wales Üniversitesi bünyesinde kurulmuş olup, bu kürsünün oluşumunda rol oynayan akademisyenler genellikle çalışmaya konu olan

kuramlardan idealizmin öncüleri arasında değerlendirilmektedir (Karabulut, 2021: 57). Bununla birlikte, söz konusu nitelendirme büyük ölçüde daha sonra ortaya çıkan realizm kuramının temsilcileri tarafından yapılmış; idealist yaklaşımın bazı varsayımları nedeniyle bu düşünürler, E. H. Carr gibi realist yazarlar tarafından zaman zaman ‘ütopyacı’ olarak da tanımlanmıştır (Carr, 2010: 13; Griffiths, 1992: 170).

Bu arka plan ekseninde, bu başlık altında uluslararası ilişkilerin ilk kuramlarından olan idealizm ve arkasından idealizme bir eleştiri olarak teorileştirilen realizmin özelliklerinden bahsedilecek; gelenekselciler (Kırkpınar, 2022: 13) olarak bilinen bu akımların savundukları olgular açısından kıyaslamalar yapılacaktır.

1. İdealizmin Uluslararası İlişkiler Kuramına Yansıması

İdealizm, uluslararası ilişkiler disiplininin en eski yaklaşımlarından biri olarak değerlendirilmekte olup düşünsel kökleri ise Aydınlanma Çağı’nın temel felsefi akımlarından biri olan liberal düşünceye kadar gitmektedir. ‘Özgür’ anlamına gelen *liber* kelimesinden türeyen liberalizm, bireyi ve özgürlüğü merkeze alan yapısıyla modern siyasal düşüncenin temel dayanaklarından biri haline gelmiştir (Düzgün, 2020). Özünde liberal düşünceden beslenen idealist yaklaşımın savunduğu görüşler de liberalizm öne çıkan düşünürlerinin fikirlerine dayanmaktadır (Karabulut, 2021: 57). Bir başka anlatımla, John Locke, Jeremy Bentham, Jean-Jacques Rousseau ve Immanuel Kant gibi düşünürlerin fikirleri üzerine inşa edilen liberalizm, tarih boyunca birçok düşünsel akımı etkilemiş; bunlardan biri de uluslararası ilişkiler kuramındaki idealist yaklaşım olmuştur (Uluslararası Politika Akademisi [UPA], 2022).

Temel dayanağı insan ve özgürlük olan liberal teoride, devlet dahil her şey insan için vardır. Özgürlükler söz konusu olduğunda bu bireyin özgürlüğü; çıkar söz konusu olduğunda ise insanların çıkarı demektir. Birey adına kullanılan bir hak veya yetki varsa bu bireyin iradesi ile devredilmiş olmalıdır. Eğer bir devir söz konusu ise burada toplum sözleşmesi geçerlidir ve birey adına hakkı kullananlar bireyin çıkarını ön plana

koymalıdır. Bu teoride doğal düzen hâkimdir ve bu düzene kimse müdahale etmemelidir. Devlet iç ve dış güvenliğin sağlanması dışında herhangi bir şeye karışmamalıdır. Devletin diğer görevleri ise bireyin faydasını sağlamak ve özgürlük hazzını en üst seviyeye çıkarmaktır. Rasyonel olan birey her zaman doğru kararı vereceğinden, ne isterse yapmasına olanak tanıyarak özgür bırakılmalıdır, yani '*laissez-faire*'. Kısaca özetlemek gerekirse, temel hak ve özgürlüklere sahip birey ve insan hakları ön planda olmalı, devlet yasalarla sınırlandırılmalı ve piyasa ekonomisi söz konusu olmalıdır (Doyle, 1997: 207).

Temelini liberal düşünceden alan idealizm yaklaşımına göre ise, uluslararası ilişkiler alanında herkes için geçerli evrensel kuralların varlığı söz konusudur. Bu yaklaşım, özünde iyi ve rasyonel olduğu kabul edilen insanın, doğal durumda bulunan sisteme istediği şekilde biçim verebileceğini ve herkes için geçerli olan kurallara uyacağını varsayar. Eğer toplum bu rasyonel düzeni sağlayamıyorsa, bunun nedeni bilgi eksikliği, fonksiyonunu yitirmiş toplumsal kurumlar ve istisnai nitelikteki ahlak dışı kişi veya gruplardır. Bu sistemi düzeltmek için reforma, eğitime ve nadiren de olsa güç kullanımına ihtiyaç vardır (Morgenthau & Thompson, 1993: 1). Özünde Kant'ın kalıcı barışın sağlanması üzerine oluşturduğu yaklaşımından faydalanan idealizmde düzeltilmesi gereken durumlar için en iyi çözüm uluslararası hukuk ve uluslararası örgütlerdir; yani uluslararası sistemde bir üst irade yaratılmalıdır (Pevehouse & Goldstein, 2023: 78). Eğer böyle bir irade olursa hem insanlar hem de toplumsal gruplar ve devletler bu üst iradeye uymak zorunda kalacaklarından, uluslararası kurallar ile dünya barışı sağlanmış olacaktır (Karabulut, 2014: 58).

İdealistlere göre yaşanan savaşların sebebi insan değildir. Onlara göre asıl sebep devletlerin gerçekte güç peşinde koşmalarıdır (Burchill & Linklater, 2013: 89). Bu zamana kadar güç ve egemenlik gölgesinde şekillenen uluslararası ilişkiler nedeniyle devletler, savaşlara meyilli hale gelmiş ve güç yarışı, sistemin anarşiye teslim olmasına

sebepe olmuştur. Bu sebeple istikrarsızlıkların ve savaşların ortadan kalması için güç kavramından uzak durulması yeterlidir çünkü özünde uluslararası sistem sorunları savaştan çözebilecek ve birlikte hareket edebilecek devletlerden oluşmaktadır (Çakmak, 2014: 116). Ulusal çıkarlardan ziyade uluslararası çıkar ile ilgilenilmelidir. Bu sebeple herkes birlikte çalışarak uluslararası hukuku yaratmalı ve uluslararası organizasyonların birer parçası olmalıdır (Evans & Newnham, 2007: 295-297; Şahin & Şen, 2014: 73). Uluslararası ilişkilerde devlet ile ulusüstü/uluslararası organizasyonların da varlığı söz konusu olmalı; bunlar da ilişkilerin şekillenmesinde başat rol üstlenmelidirler (Ergüven, 2016: 781).

Ahlak ve etik kavramlarının önemli olduğunu savunan idealistler ülke politikalarının bu olgularla şekillenmesi gerektiğini söylemektedirler (Carr, 2010: 74). Herkes için geçerli olan evrensel kuralların hâkim olduğu sistemde yaşayan her birey, özellikle de yöneticiler, hem etik kurallara uymalı hem de ahlaklı davranmalıdır. Eğer ahlaki kurallar gelişir ve etik bilinci yerleşir ise toplumlar şiddetten uzaklaşacak ve barış ortamı gelecektir (Burchill & Linklater, 2013: 93). Başka bir anlatımla aynı kültüre veya ideolojiye sahip olmasalar da insanlar özerk ahlaki varlıklar olarak aynı haklara sahip olup aynı kurallarla bağlı olacaklardır. Artan karşılıklı bağımlılık sayesinde bireylerin etkileşimi ile daha yüksek akıl ve ahlak gelişecektir; Böylelikle herkesin faydasına bir durum yaratılarak savaştan ziyade barış ön plana çıkacak ve uluslararası ilişkiler realistlerin savunduğunun aksine sıfır toplamı bir oyun olmaktan ziyade pozitif toplamı bir oyun olarak biçimlenmeye başlayacaktır (Lavenex, 2001a: 23-24).

İdealistlerin hukuk konusundaki bakış açıları ise doğal (tabii) hukuktan yana olmuştur. Tarihi çok eski olan doğal hukuk, ilahi hukukla eşdeğer görülmek de dâhil olmak üzere farklı dönemlerden geçse de kısa sürede bağımsız bir role bürünmüştür. 18. yüzyılda akılla özdeşleşen modern uluslararası hukukun, kaynağını doğal hukuktan alarak ulus-devletlerin çıkarları için yaratıldığı varsayılmaktadır. Ayrıca uluslararası

ilişkiler için yaratılan yeni teamüller de kaynağını doğal hukuktan alıp evrensel akıl ile uyumlu oldukları için kabul görmekte olan idealistler açısından uygulanması kaçınılmaz olan kurallar olarak tanımlanmaktadırlar (Carr, 2010: 212).

Özetle idealistler var olan durumdan çok olması gereken durum ile ilgilendiklerinden idealist olarak adlandırılmışlardır (Düzgün, 2020: 252). Kökenleri çok eskiye dayanan bu yaklaşımın teorik unsurları Wilson İlkeleri, pratik yönü ise Milletler Cemiyeti ile hayat bulmuştur (Karabulut, 2014: 58). Viyana Kongresi sonrası Avrupa'da kurulan güç dengesi sistemi Almanya'nın da sanayileşmesini tamamlayarak sömürgecilik yarışına dahil olmak istemesiyle gerilmeye başlamıştır. Statükoyu korumak isteyen İngiltere, Fransa, Rusya gibi büyük ülkeler ile emperyalist bir politika izlemek isteyen Almanya başta olmak üzere Avusturya, Bulgaristan, Japonya gibi ülkelerin de dahil olması ile ilk dünya çapında savaş yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı sonrası Paris Barış Konferansı düzenlenmiş ve Versailles Antlaşması başta olmak üzere kaybeden taraflara şartları çok ağır olan anlaşmalar imzalatılmıştır (Carr, 2010: 8). Galip devletlerin çıkarları doğrultusunda yapılan bu anlaşmaların (Krasner, 1995/6: 143), caydırıcı olacakları düşünülürken, tam tersine 30 yıl sonra başka büyük bir dünya savaşının yaşanmasına neden olmuşlardır (Çakmak, 2014: 223-227).

I. Dünya Savaşı'nın sebeplerinin analiz edilmesi ve bir daha böyle bir savaşın yaşanmaması gayesiyle hareket edilerek savaşın nedenleri ile ilgili yapılan çalışmalar sayesinde hem bir disiplin olarak uluslararası ilişkiler ortaya çıkmış hem de idealizm yaklaşımı oluşturulmuştur. İdealizm hem dönemin siyasetinden etkilenmiş hem de o dönemki siyasete yön vermiştir (Karabulut, 2014: 61). Savaşın sonlandırılmasında önemli bir rol oynayan dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından gerçekleştirilen meşhur konuşmasından çıkarılan ve savaşların önlenmesini amaçlayan 14 maddelik 'Wilson İlkeleri' yayınlanmıştır. Bu 14 ilkedен 8'i Avrupa'nın çeşitli

yerlerindeki siyasi sorunların çözümü ile ilgiliyken geri kalan hususlar özetle şu şekildedir:

- Çok taraflı diplomasi- gizli anlaşmaların kaldırılması
- Serbest ticaret - uluslararası engellerin kaldırılması
- Denizlerde mutlak serbestlik
- Silahsızlanma - orduların en aza indirilmesi
- Kendi kaderini tayin etme
- Küçük büyük fark etmeden tüm devletlerin birlikte olacağı bir yapı oluşturulması (Evans & Newnham, 2007: 472-473).

Burada bir parantez açılması gereken husus, ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın söz konusu ilkeleri ortaya koyduğu dönemde, ABD'nin Orta ve Latin Amerika'ya yönelik müdahaleci politikalar izlemesinin önemli bir çelişki yaratmasıdır. Bu durum, Wilson İlkeleri'nin temel amacının gerçekten uluslararası barışı sağlamak olup olmadığına ilişkin tartışmalara yol açmıştır. Nitekim realizmin önemli temsilcilerinden E. H. Carr, ABD'nin idealist söylemi kendi ulusal çıkarlarını ve diğer devletler üzerindeki etkisini meşrulaştırmak amacıyla kullandığını ileri sürmektedir. Carr'a göre özellikle ulusların kendi kaderini tayin etme hakkı ilkesi, devletlerin egemenlik alanlarına müdahaleyi haklı gösterebilecek bir araç haline gelebilmekte ve bu yönüyle uluslararası barış açısından da risk yaratabilmektedir (Carr, 2010: 8-9).

Bahse konu bu 14 ilkeden özellikle son ilkenin uygulamada görünürlüğü bakımından en etkili ilke olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu ilkeye bağlı olarak 1918'deki statükoyu desteklemek amacıyla yapılan barış anlaşmalarının ardından 1920 yılında Milletler Cemiyeti kurulmuştur (Morgenthau & Thompson, 1993: 58). İdealizmin temel amaçlarından biri olan savaşların önlenmesi fikrinin tezahürü olan bu Cemiyet'in, uluslararası sistemde devletler-üstü bir otorite olarak savaşların çıkmasını önlemesi, uluslararası hukuk bakımından da devletleri sınırlayıcı bir güç olması

amaçlanmaktaydı. Tüm üyelerine eşit muamele etmeyi taahhüt eden Cemiyet'in, Cemiyet'i kuran Sözleşme'ye uyulmaması durumunda yaptırım uygulayacağı bilinmekle birlikte bu yaptırımların belirsiz olması da Cemiyet'i etkisiz hale getirmişti (Carr, 2010: 78-79). Bunun en bariz örnekleri ise 1918 statükosuna karşı olan Japonya, İtalya ve Almanya'nın, Cemiyet'ten ayrılarak Mançurya, Habeşistan işgallerini gerçekleştirmesi ve Cemiyet'in II. Dünya Savaşını önleyememesidir (Morgenthau & Thompson, 1993: 34). Öte yandan Milletler Cemiyeti'nin kurulmasının ardından ABD'nin Monroe Doktrini'ni uygulaması sebebiyle Cemiyet'e katılmaması; Rusya'nın sadece sonlara doğru dahil olması, İngiltere ve Fransa'nın Cemiyet'i farklı şekillerde kurgulamaya çalışmaları Cemiyet'in yapısal zayıflığının en önemli göstergeleridir. (Carr, 2010: 65). Morgenthau ve Thompson'a göre etkinliğinin sağlanabilmesi için dünya üzerindeki tüm devletler katılmasa dahi barışı tehlikeye sokabilecek devletlerin Cemiyete üye olarak yargı yetkisine dahil olması gerekmektedir (Morgenthau & Thompson, 1993: 151-154). Kendinden bekleneni gerçekleştiremeyen Milletler Cemiyeti, tüm varlığını dünya barışını ve güvenliği sağlamak için kurulan Birleşmiş Milletler'e devrederek yürürlükten kalkmıştır. İdealist yaklaşımın önemli bir göstergesi olan Cemiyet savaşları önleyememesi sebebiyle tarih boyunca birçok eleştiri alsa da uluslararası ilişkilerin gelişmesi bakımından oldukça önemli bir adım olduğu gerçeği herkesçe kabul görmektedir (Evans & Newnham, 2007: 413).

İdealist teori açısından dünya barışı üzerine kurgulanan ve bunun için uluslararası örgütler ile uluslararası hukuk kuralları yaratmayı isteyen idealizm için bu unsurlar vazgeçilemez niteliktedir. Bunun yanında teorinin özünü oluşturan rasyonel birey kendisine verilen hakları olması gereken biçimde kullanarak en doğru kararı verecektir. Örneğin halkın kendi kaderini tayin hakkını kullanmasıyla beraber ekonomik serbestlik özelinde kurduğu uluslararası iş birlikleri aracılığıyla ortak çıkarlara hizmet edecek mekanizmalar yaratılacaktır. Böylelikle herkesin faydası sağlandığı için ortada

uğruna savaşılabacak bir durum kalmayacaktır. Temelde ekonomik çıkarları dünya düzeyinde tekleştirmeyi hedefleyen teoride bunun sağlanması ile barışın geleceği savunulmaktadır (Burchill & Linklater, 2013: 89).

İdealizm argümanları, uygulandığı dönem itibarıyla incelendiğinde amacına ulaştığını söylemek doğru olmayacaktır. Hem ekonomik olarak olması gereken düzen ortamı sağlanamamış ve 1929 Ekonomik Buhranı tüm dünyayı etkilemiş hem de İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasının önüne geçilememiştir (Carr, 2010: 9). Kolektif savunma anlayışı yerine kolektif güvenlik fikrini benimseyen ve savaşların önlenmesi amacıyla ideal bir uluslararası düzen kurmayı hedefleyen bu yaklaşımın, uluslararası siyasetin gerçekleriyle bağdaşmadığı ve uygulamada sürdürülebilir olmadığı gerekçesiyle eleştirildiği görülmektedir. Nitekim söz konusu eleştiriler sonucunda idealizm, uluslararası ilişkiler disiplindeki baskın konumunu zamanla realizme bırakmış; realizm ise uzun yıllar boyunca alanın hâkim kuramsal yaklaşımı olmuştur (Çakmak, 2014: 116). Fakat değerlendirmede şunu da gözden kaçırmamak gerekmektedir; devletler, uluslararası ilişkilerde temel politika tercihi olarak çoğu zaman doğrudan idealist yaklaşımları benimsemeseler de bireyi merkeze alması ve insan haklarının korunmasını vurgulaması sebebiyle idealizmin etkileri birçok uluslararası düzenlemde ve kurumda görülmeye devam etmiştir. Örneğin, realist bakış açısının yükseldiği dönemde Milletler Cemiyeti başarısızlığa uğrayarak ortadan kalkmış olsa da, kolektif güvenlik ve uluslararası iş birliği fikrinden tamamen vazgeçilmemiş ve yerine Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Yine savaşın bir ulusal politika aracı olmasını yasaklayan Kellogg-Briand Paktı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), 1951 Sözleşmesi gibi metinler aynı dönemde oluşturularak birçok ülke tarafından imzalanmış; insan haklarını korumaya odaklı kurumlar oluşturulmaya devam edilmiştir (Şahin & Şen, 2014: 72). Özetle idealizm dünya sahnesinden indirilse

de ülke politikalarını etkilemeye devam ederek tarihin arka planında rol almaya devam etmiştir.

2. İdealizme Karşı Realizmin Güçlenmesi

Uluslararası ilişkiler disiplininde idealizmin ardından öne çıkan yaklaşım realizm olmakla birlikte, realizmin düşünsel kökenleri çok daha eski dönemlere uzanmaktadır. Tarih boyunca farklı düşünürlerin katkılarıyla şekillenen bu yaklaşım, yalnızca uluslararası ilişkiler alanını değil, birçok farklı disiplini de etkilemiş; kimi zaman eleştirilerin odağında yer alırken kimi zaman da yeni düşünsel akımlara ilham kaynağı olmuştur. Uluslararası ilişkiler bağlamında realizmi anlamanın en etkili yollarından biri ise idealizmle kurduğu ilişkiyi incelemektir. Nitekim Matrtin Griffiths'in de belirttiği üzere, realizm büyük ölçüde idealizme yönelttiği eleştiriler üzerinden şekillendiğinden, realistlerin idealistlere ihtiyaç duyduğu; buna karşılık idealizmin realizme karşı aynı gereksinimi duymadığı görülmektedir (Griffiths, 1992: 16). Bir başka ifadeyle, idealist yaklaşımın varsayımları ve sınırları çoğu zaman realist eleştiriler aracılığıyla görünür hâle gelmekte; hatta idealizm kuramının isimlendirilmesinin dahi büyük ölçüde realist yazarlar tarafından yapıldığı ifade edilmektedir (Uğrasız, 2003: 140). Bu nedenle uluslararası ilişkiler literatüründe realizm, çoğu zaman idealizmin eksikliklerine ve varsayımlarına tepki olarak gelişen bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Pevehouse & Goldstein, 2023: 38-39).

Özünü devletin oluşturduğu realist düşüncenin başlangıcı, düşünürlerce farklı tarihlere tekabül etse de genellikle özünü devletlerden ve savaşın kaçınılmazlığından aldığı gerçeğinden yola çıkılarak başlangıcını M.Ö. 500'lü yıllarda yazılan Sun Tzu'ya ait *Savaşan Devletler*'e dayandırmak mümkündür. Bahse konu eserde ahlakın kimseye fayda sağlamayacağı, kişilerin çıkarlara paralel olarak gücü kullanmaları gerektiği öğütlenmiştir. (Pevehouse & Goldstein, 2023: 38-39) Ardından çağdaşı Atinalı Thukydides gelmiş ve *Peloponez Savaşı Tarihi* eserinde güç üzerinde durularak savaşlar

ile ilgili yapılması gerekenler anlatılmıştır (Doyle, 1997: 42). Bir sonraki düşünür olarak Machiavelli ‘*Prens*’ adlı eserinde, daha önce de bahsi geçtiği üzere güç ve yönetim ile ilgili değerlendirmelerini sunmuş, Prens’e/Hükümdar’a gücü elinde tutarak iktidarda kalabilmek için fırsatçı eylemlere odaklanmak dahil her şeyi yapmasını söylemiştir (Evans & Newnham, 2007: 396). Doğa/savaş durumunda düzenin sağlanması için güçlü, bölünemez ve mutlak egemenin olması gerektiğini anlatan Hobbes’un *Leviathan*’ı da realist düşüncenin önemli argümanlarını sunmaktadır (Doyle, 1997: 208). Disiplin olarak uluslararası ilişkilerde realizmin ortaya çıkması ile modern devlet üzerinden realizme en önemli katkıları sağlayanlardan biri olan Carr idealizm-realizm kıyaslamasını yaptığı 1919-1939 yılları arasını anlatan ünlü eseri *The Twenty Years Crisis* ile ön plana çıkmaktadır (Griffiths, 1992: 32). Bahse konu eserden çok etkilenen ve realizmin kuramsal babası olarak bilinen Morgenthau da (Şahin & Şen, 2014: 33) *Politics Among Nations* adlı eserinde klasik realizmi derinlemesine olarak anlatmıştır.

Realizmin 6 önemli prensibini açıklayan Morgenthau sıklıkla tarihsel arka plandan faydalanmıştır. Buna göre kısaca bu ilkeler şu şekildedir:

- Uluslararası politika kaynağı insan doğası olan herkes için geçerli olan objektif kurallarla sürdürülür. İnsanın doğası ise her zaman iyi değildir. Bencil olan insan her zaman kendi çıkarlarını takip eder.
- Ulusal politikanın tepe noktası güç ile ifade edilen çıkar kavramı olup devletlerin yegâne amacı güçlerini en üst düzeye çıkarmaktır. Devletlerin yaptıkları her şey bu amaçladır.
- Güç için çıkarlar objektif ve değişmezdir; değişen şey çıkarın içeriği ve bunun için uygulanması gereken politikalar.
- Ahlak ve etik kavramlarının uluslararası politika açısından etkisi yoktur.

- Uluslararası politika açısından ekonomi, hukuk gibi alanların önemi bilinse de uluslararası politika onlardan farklıdır; ilgilendiği tek şey devletlerin gücü ve çıkarıdır.
- Uluslararası alanın başlıca aktörü devletlerdir ve ulusüstü yapıların herhangi bir etkisi yoktur (Morgenthau, 2006: 2-14).

Realist politikada önemli bir yere sahip olan Hobbes’a göre daha önce de belirtildiği üzere “İnsan insanın kurdudur”. Bu söz realistlerin insan doğasına dair görüşlerini açık bir şekilde yansıtmaktadır. İnsanlar doğuştan eşittirler ve bir şeyi arzulamaları durumunda da aynı eşitlik geçerli olduğundan buna sahip olan ve olamayan insanlar arasında güvensizlik ortamı doğacaktır. İnsanlar birbirlerine düşman olacak; ya birbirlerine zarar verecek ya da birbirleri üzerinde hakimiyet kurmaya çalışacaklardır. İşte insanlar bu güvensizlik ortamını yok edebilmek için iradelerini devletlere vererek egemen devletlerin kurulmasını sağlamışlardır. Ayrıca Morgenthau’nun da prensiplerinde yer aldığı üzere siyasi insan doğası gereği bencildir ve başkalarını boyunduruğu altına alma eğilimine sahiptir. Tüm siyaset bu boyunduruk mücadelesinin yansımasıdır (Griffiths, 1992: 38). Başka bir anlatımla Machiavelli’nin de altını çizdiği üzere (aktaran Burchill & Linklater, 2013: 54) “tüm insanlar kötüymüş gibi kabul ederek her an bu kötülük doğrultusunda hareket edeceklermiş gibi davranmak gerekmektedir.”

Realizme göre uluslararası sistemde var olana bakılarak sistemin öznesi belirlenmelidir. Bu durumda realist politikada var olan yani özne olan devletlerdir ve uluslararası ilişkiler de devletler arasında gerçekleşen bir mücadelenin ürünüdür (Şahin & Şen, 2014: 36). Bu mücadelelerin asıl konusunu ulusal çıkarlar oluşturur ve çıkarlar çatıştığında ise ortaya savaşlar çıkar. Kriz ya da savaş dönemlerinde insan hakları ve diğer değerlerden önce iç düzenin korunması gerekliliği gelir (Lavenex, 2001a: 21).

Ulusal çıkarlar aynı zamanda güç anlamına gelmektedir ve sistemde gerçekliği olan tek olgu güçtür. Devletler çıkarları doğrultusunda yok etmek ya da hâkim olabilmek adına güce ihtiyaç duyarlar ve her daim güçlerini artırma eğiliminde olurlar (Şahin & Şen, 2014: 36). Yani güç hem bir araç hem bir amaçtır. Aynı zamanda devletler için uluslararası politikanın tamamı bir güç mücadelesi anlamına gelmektedir (Evans & Newnham, 2007: 515). Güç dağılımı açısından devletler statükoyu devam ettirme veya korunma düşüncesi ile devam etmektedir ve bunu sağlamanın da en önemli yolu güç dengesi yaklaşımıdır. Devletler diğer devletlerden gelecek tehlikelerden korunmak ve hayatta kalabilmek için gücü dengelemeye çalışırlar. Bu genellikle askeri gücün dengelenmesi şeklinde işlemekte olup dengeleme yaklaşımı uluslararası barışı sağlamanın garanti yollarından birisidir. (Çakmak, 2014: 119). Morgenthau'ya göre bir ulusun gücü; doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, askeri kapasite, nüfus, coğrafya, ulusal karakter, ulusal etik, diplomasi ve hükümetin niteliği gibi sahip olduğu unsurlarla ölçülebilir. Bu unsurların toplamı ulusal gücü oluşturur ve devletler de diğer ülkelerde bu unsurların toplamına bakarak gücünün büyüklüğüne karar verir (Yalçinkaya, 2018: 11-12).

Bir üst kurum ya da otoriteyi kabul etmeyen realistlere göre tüm devletler eşit durumda bulunduğu ve hepsi ulusal çıkarları için güç arayışında olduğundan sistem anarşi halindedir. Sistemi düzenleyecek uluslararası hukuk normlarını da kabul etmeyen realistlere göre sistem hep bu şekilde anarşi halinde kalacaktır. Önemli olan hayatta kalmak ve mümkün olduğunca fazla güce sahip olmaktır. Bu da gerçekliğe özgü iki kavramı ortaya çıkarmaktadır: rasyonalite ve öz yardım (*self-help*) (Uluslararası Politika Akademisi [UPA], 2020).

Devletler uluslararası sistemde güçlerinin en üste çıkarmak için faydacı bir yaklaşım izlerler. Diğer devletlerle sürekli rekabet halinde bulunan bu sistemde, bir devletin kazancı diğerinin kaybıdır; yani devletler sıfır toplamı bir oyun

oynamaktadırlar. Sürekli rekabet hali, bir araya gelerek ortak hareket etmeyi engeller böylece ne uluslararası normlar ne de iş birlikleri oluşturulabilir. Dolayısıyla evrensel bir kural demek güçlü devletin güçsüzlere kendi kurallarını dayatması anlamına gelmektedir.

Öz yardım devletlerin anarşi halindeki sistemde yalnız olmaları ve vatandaşlarının güvenliğini sağlamanın yanı sıra kendi güvenliklerini de kendilerinin sağlamak zorunda olmalarıdır. Bu nedenle politika alanları yüksek politika (*high politics*) ve düşük politika (*low politics*) olarak ayrılmaktadır. Yüksek politika alanları, devletin varlığını, güvenliğini ve uluslararası sistemdeki konumunu doğrudan etkileyen askerî ve stratejik meseleleri kapsamakta, savunma, güvenlik ve silahlanma politikaları bu kapsamda değerlendirilmektedir. Buna karşılık düşük politika alanları, devlet güvenliğiyle doğrudan bağlantılı olmayan ekonomi, sosyal refah, çevre ve yerel yönetim gibi konuları ifade etmektedir. Ancak bu ayrım, söz konusu alanların önemsiz olduğu anlamına gelmemekte, yalnızca realist yaklaşımın önceliklendirmesi bakımından devlet güvenliği ve askerî meselelerin daha merkezi bir konumda görüldüğünü göstermektedir (Evans & Newnham, 2007: 516).

Realizm bakış açısında, insan hakları evrensel boyutu ile tanımlanmaz, sadece devlete özgü olarak tanımlanır. Uluslararası boyutu olmayan bu haklar devlet egemenliği kapsamında değerlendirilir ve devletin münhasır kontrolüne tabidir. Devlet, iç müdahaleye izin vermediğinden ülke içinde insan haklarının korunması konusu dış müdahalelere de tamamen kapalı konumdadır. Bir nevi insanlar kendi devletlerinin insafına kalmış durumdadırlar (Lavenex, 2001a: 40).

Realizme idealler ve etik açısından bakıldığında, bu tür değerler yerine devletler askeri gücü takip etmek isterler (Düzgün, 2020: 262). Etik sadece siyaseten yorumlanmalıdır ve siyaset dışında etik bir norm kabul edilmemelidir (Carr, 2010: 69). Etik ve ahlak kuralları uluslararası sistemde anlam ifade etmemektedir. Tek başarı

ölçütü, ulusal çıkarın ne ölçüde gerçekleştirildiği; bahse konu eylemlerin ne kadar ahlaki ve etik normlara uygun olarak gerçekleştirildiği değildir (Çakmak, 2014: 119). Yani devleti yönetenler devletin çıkarlarını koruyabilmek ya da sağlayabilmek adına ahlaki açıdan uygun olmayan şeyleri de yapmakta serbesttirler. Burada öne çıkan ‘gereklilik’ kavramıdır. Ülke tehlike altında ise yapılan eylemin, ahlaki ya da utanç verici; insani ya da zalimane olup olmamasının bir önemi yoktur. Literatürde buna ‘Machiavellism’ de denmektedir (Evans & Newnham, 2007: 396).

Realistlerin hukuk anlayışı pozitif hukuk anlayışına göre şekillenmektedir. Onlara göre adaletin kaynağı iktidarın söylediğidir ve etikten bağımsızdır. Hukuk, devlet iradesinin tezahürüdür ve devletin iyiliği için baskı veya zor aracı olarak kullanılabilir; ahlaklı olmak zorunda değildir. Yani hukuk güçlü olanın silahıdır. Konularının aynı olması sebebiyle siyaset ve hukuk iç içe geçmiştir. Şeklen ne olursa olsun hukuk kuralları sadece belli devletler için geçerli olabilir. Yapılarının farklı olması sebebiyle de herkes için geçerli hukuk kurallarının yaratılması oldukça zordur (Carr, 2010: 214-216).

Tarihsel akışta uluslararası ilişkilerin idealizmin tam aksi yönü sayılan realizme doğru kayması şaşırtıcı değildir. 30 yıl süre ile iki büyük dünya savaşı nedeniyle yıkıma uğrayan dünya, bu güvensizlik hali ve huzursuz tabloyu silmek için alternatif yollara yönelmiştir. İnsanlar idealizmin yaratmaya çalıştığı dünyadan uzaklaşarak realizmin sert kurallarına doğru yöneldiler de insan hakları ve uluslararası hukuktan kopmamışlardır. Aksine başarısız addedilen Milletler Cemiyeti’ne rağmen Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Uluslararası hukukun önemi yadsınmamış; Uluslararası Adalet Divanı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) gibi yapılar kurulmaya devam etmiş ve devletlerin uluslararası alandaki hareketlerini kısıtlayıcı yapılanmalar çoğu devletçe desteklenmiştir. İnsan hareketliliği bakımından incelendiğinde ise önemli sonuçları olan II. Dünya Savaşı ile ülkesinden edilen çok sayıda insan, mültecilik kapsamında dünya

gündemine taşınmıştır. Dünya genelinde yerinden edilen insanlar her ne kadar egemenlik bağlamında realizmin savları ile çelişen durumlar yaratsa da dünya bu gerçeğe sırtını dönmemiş; UNHCR'nın kurulması, 1951 Sözleşmesi bu durumun en yakın göstergeleri olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası dünya politik anlamda realizme doğru çekilirken insan hakları bağlamında idealizmden kopamamıştır.

3. İdealizm ile Realizmin Karşılaştırması

İdealizmin hüküm sürdüğü 30 yılın ardından ikinci bir dünya savaşının yaşanması uluslararası ilişkilerde idealizmin başarısızlığı olarak değerlendirilmiş ve idealizmin tam tersi bir yaklaşımın oluşturulması fikrini cazip kılmıştır. Bu sebeple tüm argümanları idealizm ile taban tabana zıt olan realizmin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bu doğrultuda bahse konu iki yaklaşım aşağıda sayılan hususlar özelinde karşılaştırılmaktadır (Evans & Newnham, 2007: 514-517; Pevehouse & Goldstein 2023, 38-42, 226; Morgenthau, 2006: 2-14; Bakan & Şahin, 2018: 139; Düzgün 2020, 262; Carr, 2010: 13):

- İdealizm, uluslararası sistemde olması gereken ile realizm ise var olanla ilgilenmektedir.
- İdealizmin öznesi insandır; insanın doğası ise iyi ve bencillikten uzaktır. Realizmde ise temel aktörler devletlerdir; insanın doğası genellikle kötüdür ve insan bencildir.
- İdealizmde bireyler rasyoneldir ve kendi çıkarları peşinde koşarlar fakat bireyin çıkarı toplumun çıkarı ile örtüşür o yüzden çıkar çatışması yaşanmaz. Realizmde ise devletler de rasyoneldir fakat aynı zamanda eşittir. Bu eşitlik çıkarlar konusunda da söz konusu olduğundan birden fazla devletin aynı şeyi istemesi durumunda çıkar çatışması yani savaş durumu yaşanabilmektedir.
- İdealizmde temel amaç Kant'ın evrensel barış düşüncesine ulaşabilmektir. Yani hedef evrensel barışı mümkün kılmaktır. Realizmde ise savaş durumu hakimdir.

Sürekli rekabet söz konusu olduğundan barışı mümkün kılmak oldukça zordur.

Devletler hayatta kalma mücadelesinde ve güç arayışındadır.

- İdealistler güç ve çikardan uzak durmuşlardır, realistlerde ise güç ve ulusal çıkarın sağlanması teörinin odak noktasını oluşturur.
- İdealizmin uluslararası sisteminde iş birliği yapılabilir; herkes bu fikre açıktır. Barışın kaynağı uluslararası iş birliği ve hukuktur. Realizmde ise uluslararası sistemde anarşi vardır. Devletlerin yarışında kural koyucu bir üst otorite yoktur. Barışı sağlayacak en mümkün yol güç dengesidir.
- İdealizmde insan hakları evrenseldir ve güvence altında olmalıdır. Realizmde ise insan hakları devlete özgüdür. Devletçe korunmalıdır, devletler de birbirilerinin iç müdahalesine kapalı olduklarından insan haklarının uluslararası düzlemde korunması gibi bir durum söz konusu değildir.
- İdealizmde doğal hukuk normları geçerlidir. Evrensel kurallar vardır ve herkes bunlara uyar. Realizmde ise pozitif hukuk uygulanmaktadır. Hukuk gücünün enstrümanıdır ve devletin vatandaşı için koyduğu kurallara herkes uymak zorundadır.
- Uluslararası hukuk idealizmde en önemli olgulardandır ve herkesi bağlar. Realizmde ise anarşi durumu hâkim olduğundan uluslararası alanda devletleri sınırlayacak bir güç yoktur. Var olan uluslararası hukuk kuralları ise güçlü devletlerin güçsüz olanlara dayattığı kurallardır.
- İdealizmde sistem içerisinde devlet dışında diğer devlet-üstü yapılanmalar da vardır. Realizmde ise tek önemli olan devletlerdir; diğer yapılanmaların sistemde bir önemi yoktur.
- İdealizmde ahlak ve etik önemlidir. Evrensel kuralların varlığı kişileri bağlar ve kişiler doğal olarak ahlak yönünden aykırı olmayan davranışlar sergilemek eğilimindedirler. Realizmde ahlak ve etik bağlayıcı değildir. Devletin akıbeti

açısından gerekli olan neyse etik midir ya da ahlak kurallarına uygun olup olmadığı uyuyor mu diye irdelemeden yapılır.

- İdealizmde savaşların nedenleri eksik veya yanlış bilgi, zayıf kurumsal yapılardır. Realizmde ise savaşların asıl kaynağı güç ve devletlerin sistem içerisinde yalnız olmalarından dolayı kendi güvenliklerini sağlama çabalarıdır.
- İdealizmde uygulanmak istenen politika kolektif güvenliğin sağlanabilmesi adına ulusüstü birliklerin kurulması ve çok taraflı diplomasıdır. Realizmde ise silahlanarak ve askeri olarak güçlenerek caydırıcı olma politikasına önem verilmektedir.
- İdealizm, uluslararası ilişkilerde ekonomi, ticaret gibi alanlarla da ilgilenirken realizm politika alanlarını yüksek ve alçak politika alanları olarak ayırmaktadır. Realistlere göre ekonomi, ticaret gibi alanlar alçak politika alanlarıdır ve ikinci planda yer alır. Askeri, silahlanma ve güvenlik ile ilgili konular yüksek politika araçlarıdır ve her zaman gücün elde edilmesinde öncelikli enstrümanlardır.

İdealistler aşırı ideal hatta Carr'ın değimi ile 'ütopyacı' (Carr, 2010: 54), realistler ise aşırı karamsar ve toplumsal hayatın gerçeklerinden uzak görünmektedir. Bir başka anlatımla her iki teorinin de argümanları bu şekilde sıralandığında hiç orta noktası olmayan iki uçmuş gibi görünmektedir. Oysa tarih boyunca yaşanan olaylara bakıldığında hem idealizm hem realizm sıklıkla eleştirilmiş kuramlar olsa da hem kendinden sonra gelenlere hem de birbirlerine ilham kaynağı olduklarını söylemek haksızlık olmayacaktır.

II. GÜVENLİK KAVRAMI VE GÜVENLİĞE İLİŞKİN YAKLAŞIMLARA İDEALİZM-REALİZM ODAĞINDAN GENEL BAKIŞ

İlk toplumlardan başlayarak önemi değişmeyen güvenlik kavramı bugün de insan hayatının odak noktalarından biri konumundadır. Her ne kadar içinde bulunulan duruma ve kişiye göre farklı şeyler ifade etse de herkes için aynı olan, güvenliğin insan

yaşamının devam için vazgeçilmez olduğudur. Bu ‘vazgeçilemezlik’ durumu onu uluslararası ilişkilerden siyasete, ekonomiden günlük yaşama kadar insana dair her alana dahil etmiş ve çok geniş bir çalışma konusu olarak literatürdeki yerini almasını sağlamıştır. Çalışmanın bu kısmında bu geniş kavramının tanımı ve ilgili teoriler detaya girilmeden incelenecek ve sonunda ise idealizm ve realizm açısından güvenlikleştirme kavramının ne ifade ettiğine dair genel değerlendirmesi yapılacaktır.

A. Güvenlik Kavramı ve Güvenlik Kavramına İlişkin Yaklaşımlar

Güvenlik kelimesinin, Antik Yunan döneminde sakinlik ve kayıtsızlık anlamına gelen ‘ataraksia’ kelimesine dayandığı, Roma İmparatorluğu döneminde ise sakinlik içinde yaşama ve sıkıntılardan uzak olma anlamında kullanılan ‘securitas’ kelimesinden geldiği bilinmektedir (Ergüven, 2016: 772-773). Tanımı itibariyle ise üzerinde uzlaşılan tek bir anlamı olmamakla birlikte belli bir nesneye karşı tehditlerin yokluğu anlamında ifade edildiği durumlar ağırlıklı olarak görülmektedir (Evans & Newnham, 2007: 251). Daha öznel bir anlayışla ‘güvende olmak, korunuyor olmak’ şeklinde tanımlandığı durumlar da söz konusu olmaktadır (Çakmak, 2014: 65). Öte yandan, bu tanımlara karşı çıkan Wæver gibi düşünürlere göre tehdidin bulunmadığı yerde zaten güvende hissetme durumunun oluşmayacağı vurgulanmıştır. Ona göre güvenlik bir tehdidin var olması ve tehditten korunmak için gerekli önlemlerin alınmasıdır (Wæver, 1995: 7). Görüldüğü üzere güvenlik üzerine birbirinde çok farklı tanımlamalar yapılması mümkün olup yeknesak bir tanımın yapılamamasının en önemli nedeni ise güvenlik kavramının kişiye, kültürel değerlere, bulunulan yere göre değişmesidir. Buradan hareketle uluslararası ilişkilerde var olan kuramlar güvenliği farklı yorumlamış, özellikle yakın tarihteki gelişmelerin yönlendirmesi ile güvenliği farklı noktalara taşımışlardır (Yıldız, 2008: 2).

Modern anlamda devletin gelişiminde önemli bir nokta olan Westphalia Barışı’ndan itibaren güvenlik resmi olarak devletlerin politikalarına dahil olmuştur. Devlet içerisinde yaşayanların güvenliğinin sağlanması artık kiliseden ziyade devletin

görevlerinden biri haline gelmiş; Hobbes'un Leviathan'ı sırf bu güvenliği sağlayabilmek için yaratılmıştır (Griffiths, 1992: 163). Fransız İhtilali ve ulus-devlet anlayışının yayılması ile artık uluslararası sistemde güç kazanma ve güvenliği sağlanmayı isteyen devletler, uluslararası ilişkileri bu doğrultuda şekillendirmeye başlamıştır (Kamacı, 2021: 90). Avrupa'nın güç dengesi sistemi kısa zamanda bozulmuş, yayılmacı bakış açısı gittikçe daha büyük bir güvenlik problemine dönüşerek I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemdeki yıkımın büyüklüğü devletlerin tek başlarına güvende olmadıkları görüşünü güçlendirmiş, dünyanın genelin huzur ve barışın gelmesi için birlik olmaları gerektiğinden hareketle Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına neden olmuştur. Güçlü devletlerin saldırı tehditlerine karşı caydırıcı olacağı varsayılan Cemiyet ikinci bir savaşı engelleyememiş ve bir büyük yıkım daha yaşanmıştır. Her ne kadar Cemiyetin ardından Birleşmiş Milletler aynı görev tanımıyla gelmiş ABD'nin Sovyetler Birliği'nin yayılmasını önlemek ve güvenliği sağlamak amaçlı Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nü (NATO), Sovyetler Birliği de buna cevaben Varşova Paktı'nı kurmuş olsa da uluslararası güvenliğin yalnızca uluslararası birlikler yoluyla sağlanamayacağı sonucuna varılmış ve ülkeler güçlerini artırarak güvenliklerini sağlama yoluna gitmişlerdir. II. Dünya Savaşı sonrası toparlanma dönemi uzun süren Avrupa ülkelerinin yanında, süper güçler denilen ABD ve Rusya'nın hakimiyetinde dünya iki kutuplu bir döneme girmiş; uluslararası ilişkilerin dinamikleri uzunca bir süre güç ve güvenlik ekseninde oluşmuştur. Nükleer caydırıcılık iki kutuplu sistemde denge yaratmış (Waltz, 1979: 171), bu tehdit ile yaşayan ülkeler sürekli güvenlik kaygısı yaşayarak süper güçler arasında taraf seçmek zorunda kalmışlardır (Pevehouse & Goldstein, 2023: 25-27). Bu dönem aynı zamanda ideolojik çatışma dönemi olarak da bilinmektedir. Komünizmin yayılma tehdidi sebebiyle kapitalist ülkeler birlikte hareket etmişler (Morgenthau & Thompson, 1993: 34); 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması komünizm tehdidini kaldırsa da

küreselleşmenin de etkisi ile dünya yeni tehditler arayışına girmiştir. Bu aşamada güvenlik açısından 1945'e kadar dünya üzerinde çok kutuplu sistemin hâkim olduğu fakat II. Dünya Savaşı'ndan sonra iki kutuplu döneme geçildiği ve 1991'den sonra ise ABD'nin tek kutuplu sistemin süper gücü olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. 21. yüzyılda ise ABD'nin bu tek kutuplu sistemdeki hegemonyasının Çin, Rusya gibi güçler ile tehdit edildiğini söylemek de yanlış olmayacaktır (Kamacı, 2021:92).

Günümüzde, küreselleşme ve teknolojik gelişmeler her şey gibi güvenlik algısını da etkilemiştir. Hala ülkeler için askeri anlamda güvenlik tehditleri bulunurken (11 Eylül saldırıları, Arap Baharı, Rusya-Ukrayna Savaşı gibi) (Burchill & Linklater 2013, 153), bunun yanında ekonomik, toplumsal, çevresel güvenlik tehditleri de ülke gündemlerine gelmeye başlamıştır (Şahan, 2024). Tüm bu yaşanan gelişmeler sonucunda güvenlik kavramını çalışan düşünürler özellikle iki kutuplu dönem sonrasında devlet merkezli güvenlik olgusunun genişletilmesi ve derinleştirilmesi gerektiği sonucuna varmışlardır (Yıldırım, 2020: 1697).

B. Uluslararası İlişkilerde Güvenlik ile İlgili Teorik Yaklaşımlar

1. Yaklaşımlara Genel Bakış

Dünya üzerinde yaşanan gelişmelerin mi değişimleri yarattığı yoksa değişimlerin mi gelişmelerin olmasına sebep olduğu bir muammadır. Bunu güvenlik konusu için yorumlayacak olunursa güvenlik algısı değiştiği için mi geçmişteki olaylar bu şekilde tezahür etti, yoksa geçmişteki olaylar mı güvenlik olgusunu bu şekilde değiştirdi, bilmek oldukça zordur. Başka bir deyişle, yaşananların sıfır noktasını bulmak imkânsıza yakındır. Bu doğrultuda güvenlik çalışmalarının uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde ayrı bir çalışma alanı olarak kurumsallaşmaya başlaması, II. Dünya Savaşı sonrası döneme denk gelindiğinden başlangıç noktasını 1945 olarak almak yanlış olmayacaktır (Yıldız, 2008: 2).

Güvenlik çalışmaları oluşturulurken genellikle aynı kategorilere ihtiyaç duyulur: güvenliği tehdit edilen nesne, güvenlik tehdidinin ne olduğu ve hangi tedbirlerin alınabileceği. Fakat asıl ayrım bu kategorilerin içerisine yerleştirilen olgulardır. En genel anlamıyla güvenlik yaklaşımlarını ikiye ayırmak mümkündür. Buna göre, uluslararası ilişkiler disiplininin kurulmasıyla başlayan idealizm, realizm ve neorealizm gibi teorilerin güvenlik bakış açıları geleneksel güvenlik yaklaşımları olarak gruplanırken, geri kalanlar ise yeni/eleştirel güvenlik çalışmaları olarak adlandırılmaktadır (Ergüven, 2008, 773).

Geleneksel kuramlar pozitif güvenlik yaklaşımlarını benimsemiştir. Yani tekrar eden sebep-sonuç ilişkilerine dayanan, evrensel yasalara ulaşabileceğine inanan, dogmatik ve test edilemeyen bilgileri kabul etmeyen kuramlardır. Yeni güvenlik kuramları ise post-pozitivist perspektiften olaylara yaklaşmakta, aklın yanında algı düzeyinde de geçerli olan ‘gerçeklik’ çalışmalara konu olmaktadır. Bu yaklaşım ayrılığının temel sebepleri ise yöntembilimsel farklılık, Soğuk Savaş’ın bitmesi ve küreselleşmedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde daha da hızı küreselleşen dünyada gelişen teknoloji yeni güvenlik tehditlerini ortaya çıkarmış bu da geleneksel yaklaşımlardan uzaklaşılarak yeni teorilere yönelinmesine sebep olmuştur (Karabulut, 2021: 54-55).

Geleneksel güvenlik anlayışları tüm güvenlik meselelerine askeri bir bakış açısıyla yaklaşır (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 21). Klasik realizm argümanlarından yola çıkıldığında, korunması gereken devlettir; devletleri tehdit eden ise yine devletlerdir. Bir başka anlatımla, doğası sebebiyle anarşi halinde olan sistem bir devlete başka devletlere saldırmak için sebepler yaratır. Herhangi bir üst otorite olmaması nedeniyle de her devlet kendi kendini korumak zorunda kalır. Bu durum, devletlerin birbirlerini her daim güvenlik meselesi olarak görmelerine yol açar ve güvenlik algısı askeri yöntemler ve silahlanma üzerine kurgulanır (Şahan, 2024).

Yeni güvenlik yaklaşımları ise askeri boyutu dışlamadan güvenlik meselesinin sadece savaş ve güç kullanımına indirgenerek güvenlik algısının oluşturulmasını sorgulamış; gelenekselcileri başlangıç noktası yaparak kendi kuramlarını oluşturmuşlardır (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 4). Daha öncesinde ulus düzeyinde ele alınan güvenlik, uluslararası güvenlik konusuna evrilmiş; bireyin güvenliğini sağlamak için kurulan devletler artık güvenliğinin sağlanması gereken özneler konumuna gelmiştir. Ek olarak küreselleşmenin de etkisiyle korunması gereken unsurların sayısı da artarak bunlara cinsiyet, yaş gibi gruplar da eklenmiştir. Böylelikle tehlikenin yöneldiği ve korunması gereken olgular arttığından, bir derinleşme de olmuştur. Bunun yanı sıra küreselleşmenin de etkisi ile şiddet, korku gibi tehdit unsurlarının yanına ekonomi, sağlık, çevre gibi alanlar eklenerek yatay anlamda bir genişleme de sağlanmıştır (Ergüven, 2016: 796).

Yeni güvenlik yaklaşımları denilince Kopenhag Okulu, Sosyal İnşacı Yaklaşım, Eleştirel Güvenlik Yaklaşımı, Feminist Görüş gibi yaklaşımlar ilk akla gelenlerdendir. Kopenhag Yaklaşımı çalışmanın konusu bakımından ayrıntılı incelenecek olup diğer öne çıkan bazı yaklaşımlara ilişkin kısa bilgilendirme aşağıda yer almaktadır.

Sosyal inşacı yaklaşıma göre güvenlik de dâhil olmak üzere uluslararası ilişkilerdeki olgular, toplumsal etkileşimler sonucunda inşa edilmektedir. Bu nedenle inşacılık, uluslararası sistemin doğası gereği anarşik olduğunu savunan realizmden ayrılmaktadır. İnşacı düşünürlere göre anarşi, devletlerin uluslararası sistemi bu şekilde algılamalarının ve anlamlandırmalarının bir sonucudur; dolayısıyla uluslararası ilişkiler yalnızca maddi güç unsurları üzerinden değil, sosyal unsurlar dikkate alınarak da değerlendirilmelidir. Bu çerçevede güvenlik kavramı, devletlerin kimlikleri ile yakından ilişkilidir. Zira uluslararası aktörlerin davranışları ve aldıkları kararlar, sahip oldukları kimlikler aracılığıyla anlam kazanmaktadır. Devletlerin birbirleriyle kurdukları ilişkiler de bu kimliklerin zaman içerisinde değişmesine ve yeniden şekillenmesine etki

etmektedir. Bu nedenle tüm devletlerin aynı şekilde davranacağı varsayılmaz; zira farklı kimliklere sahip devletler aynı olaylara farklı tepkiler verebilmektedir (Baylis, 2008: 79). İnşacı yaklaşıma göre özellikle kolektif kimliklerin geliştiği durumlarda devletler, diğer aktörlerin güvenlik ve refahını, kendi güvenlik ve refahlarının bir parçası olarak görmeye başlayabilmektedir. Bu durum, uluslararası normların ve kuralların benimsenmesini ve içselleştirilmesini kolaylaştırmakta; böylece iş birliği ve kolektif güvenlik anlayışı da güçlenmektedir (Yıldırım, 2020: 1698).

Geleneksel güvenlik anlayışına alternatif olarak çıkan bir başka yaklaşım ise eleştirel güvenlik anlayışıdır. Bu anlayışa göre bireyin güvenliği ile devletin güvenliği eş tutulmamalı, devleti meydana getiren bireylerin güvenliği esas alınmalıdır. Ayrıca güvenlik algısı sadece askeri güvenlik üzerine şekillenmemeli, bireylerin güvenliğini tehdit eden başka unsurlar da dikkate alınmalıdır. Burada özgürleştirme kavramı ön plana çıkmakta, tehditler ile kısıtlar da denkleme dahil edilmelidir (Ergüven, 2008: 811). Başka bir deyişle insanların refahını tehdit eden veya kısıtlayan şeyler kaldırılarak insanlar özgürleştirildiğinde gerçek güvenlik sağlanmış olacaktır. Ulusal güvenlik konusunda olduğu kadar uluslararası güvenlik ile güvenlik ve özgürleşme arasında da güçlü bir ilişki vardır. Bu sebeple bireyin güvenliğinin sağlanarak özgürleşmesi ile kolektif güvenlik de artacaktır.

Geleneksel güvenlik anlayışını eleştiren bir başka güvenlik anlayışı ise feminist güvenlik yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre güvenliğin temelinde genellikle askeri terimlerin kullanılmasının sebebi erkeğin odak noktası olarak kabul edilmesidir. Yaklaşımın temel varsayımları, kadının bakış açısı ile dünya barışının daha kolay sağlanacağı, cinsiyet ayrımı yapılmaması gerektiği, kadın ve erkeğin aynı statüde olması, savaşların asıl sebebinin erkek egemen yapılar olması ve militarizmin reddedilmesidir. Asıl mesele olan maskülen yapılanmada şiddete eğilimin daha çok olmasıdır. Uluslararası sistemde barışın sağlanması için kadınların kavrama yetileri ve

tecrübelerini kullanarak meseleleri savaşa varmadan çözmelerine olanak tanınmasıdır (Yıldırım, 2020:1708).

2. Kopenhag Yaklaşımı ve Güvenlikleştirme Kavramı

Yeni güvenlik yaklaşımlarından bir diğeri de Buzan, Wæver ve de Wilde gibi düşünürlerin temsilcisi olduğu Kopenhag Okulu'dur. Bahse konu ekol, literatüre en büyük katkıyı sektörel güvenlik yaklaşımı, bölgesel güvenlik kompleksleri ve güvenlikleştirme teorisi ile sağlamıştır (Yıldırım, 2020: 1699). Soğuk Savaş sonrasında güvenlik kavramının kapsamının genişlemesiyle birlikte güvenliğin yalnızca askerî tehditler ve devlet güvenliği üzerinden açıklanamayacağı yönünde farklı teorik yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Sosyal inşacılık, eleştirel güvenlik çalışmaları ve feminist güvenlik yaklaşımları bu dönüşümün önemli örnekleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, çalışmanın konusu bakımından özellikle önem taşıyan yaklaşım Kopenhag Okulu tarafından geliştirilen 'güvenlikleştirme teorisi'dir (Karabulut, 2021: 55-56). Zira bu yaklaşım, belirli bir olgunun nesnel olarak tehdit oluşturup oluşturmadığından ziyade, hangi süreçler sonucunda güvenlik meselesi olarak sunulduğunu açıklamaya odaklanmaktadır. Bu sebeple çalışmanın konusu bakımından göç olgusunun son yıllarda Avrupa siyasetinde giderek artan biçimde güvenlik ekseninde değerlendirildiği dikkate alındığında, Kopenhag Okulu'nun ortaya koyduğu kavramsal çerçevenin incelenmesi gerekli görünmektedir. Ayrıca Avrupa'da yapılan siyaset sonucu ortaya çıkan politikaların Avrupalılarca kabulünün sağlanması hususunda söz-edim yönteminin özellikle kullanılması bahse konu ekolün oluşturduğu incelenmesi gerekliliğine önemli bir dayanak oluşturmaktadır (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 29).

Askeri güvenliğin öneminin farkında olduğunu belirten bu ekolün temsilcileri, kendilerini yeni yaklaşımlardan daha çok geleneksel güvenlik yaklaşımlarına yakın olarak tanımlamışlardır (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 35). Analizlerinde; askeri güvenliğin yanına ekonomik, toplumsal, siyasal ve çevresel güvenlik sektörlerinin de

dahil edilmesi gerektiğini söyleyerek güvenlik yaklaşımlarının genişletilmesini gerektiğini savunmuşlar; askeri güvenlik sektörüne diğer sektörlerin eklenmesi ile sektörel güvenlik yaklaşımı oluşturmuşlardır. Böylelikle Buzan, Wæver ve de Wilde, sektörel güvenlik anlayışının geleneksel güvenlik yaklaşımları ile yeni güvenlik yaklaşımları arasında güçlü bir bağlantı kurulmasına imkân sağladığını ileri sürmektedirler. Bahse konu akademisyenlere göre bu yaklaşım sayesinde her sektörün korumayı amaçladığı referans nesneleri ve tehdit algıları daha iyi anlaşılabilmekte; ayrıca güvenlik kavramının farklı sektörlerle uygulanmasıyla hangi olguların ve neden güvenlik meselesi olarak ele alındığı açıklanabilmektedir (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 195-197).

Buzan, Wæver, ve de Wilde; sektörleri, etkileşimde oldukları konularla tanımlamanın daha kolay olacağına işaret ederek, şu şekilde bir sınıflandırma yapmışlardır: “Bu bakış açısına göre, askeri sektör zorla ve baskı ilişkileriyle ilgilidir; siyasi sektör otorite, yönetim statüsü ve tanınma ilişkileriyle ilgilidir; ekonomik sektör ticaret, üretim ve finans ilişkileriyle ilgilidir; toplumsal sektör kolektif kimlik ilişkileriyle ilgilidir ve çevre sektörü insan faaliyetleri ile biyolojik düzen arasındaki ilişkilerle ilgilidir.” (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 7).

Sektörel güvenlik anlayışı ile birlikte bölgesel güvenlik kompleksleri yaklaşımını oluşturmalarının sebebi ise Soğuk Savaş sonrası dünyada uluslararası ilişkilerin daha bölgesel bir hal alacağını savunan akademisyenlere göre Soğuk Savaş’ın ardından hiçbir ülkenin küresel düzeyde süper güç olarak çıkmayacağını ve bölgelerin kendi sorunlarını kendilerinin çözmek zorunda kalacaklarını varsaymalarıdır (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 9). Buna göre dünyadaki tüm devletler karşılıklı olarak birbirine bağımlıdır fakat güvenlik ve tehdit daha çok coğrafi yakınlık ile ilgili olduğundan birbirine yakın devletler birbirlerine daha bağımlıdır. Bir ülkede yaşanan sorun aynı bölge içerisindeki ülkeleri de etkiler. Bu yüzden ülkeler bir politikaya karar

verdiklerinde bölgesel kompleks içerisinde birlikte yer aldıkları komşu devletleri de düşünmek durumundadırlar (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 13-14).

Kopenhag Okulu'nun güvenlik analizinde, referans nesnesi, güvenlikleştiren ve fonksiyonel aktörler olmak üzere üç birim tanımlanmıştır. Referans nesneleri varoluşuna karşı tehdit bulunan ve hayatta kalması gerektiği düşünülen olgulardır. Güvenlikleştiren aktör bir konuyu varoluşsal tehdit olarak tanımlayarak güvenlik alanına taşıyan yani güvenlikleştiren kişidir. Fonksiyonel aktör ise güvenlikleştirme sürecini etkileyen fakat güvenlikleştirme eyleminde bulunmayan aktörlerdir (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 35).

Güvenlikleştirme teorisine göre güvenlik konuları başından beri var olmaktan ziyade sosyal inşa sürecinde yaratılmaktadır; bir meselenin güvenlik konusu haline getirilebileceği gibi güvenlik dışılaştırılabileceği de ifade edilmektedir. Bu süreçlerde kullanılan yöntem söz-edimdir. Söylem ile eylem aynı anda gerçekleşir. Yani güvenlik hali ve güvenlik dışı konular kelimelere ve ikna süreçlerine bağlıdır. Güvenlikleştirme bir güvenlikleştiren aktörün söz-edimi kullanarak seçili bir referans öznesine yönelik varoluşsal bir tehdit varmış gibi göstermesi ve bu yöntem ile olağan normların ilerisine giden olağanüstü önlemler için hedef kitlenin ikna edilerek onay vermesinin sağlanmasıdır (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 4-5). Güvenlik dışılaştırma ise güvenlik konusu haline gelen bir durumun söz-edim kullanılarak güvenlik alanının dışına çıkarılması ve siyaset alanına taşınarak normalleştirilmesidir (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 29).

Kopenhag Okulu, aynı zamanda güvenlikleştirme ya da güvenlik dışılaştırma konusunun her zaman politik bir seçim olarak güvenlikleştirici aktörün kararı olduğunu belirtmiştir. Yani güvenlikleştirme bir politik çıkar meselesidir (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 29). Bu anlamda göç konusu da sektörler içerisinde toplumsal sektöre dahil edilerek devletlerin tehdit olarak görebileceği alanlardan biri olarak sayılmaktadır.

(Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 23). Okulun temsilcileri, devletlerin göç konusunu hem göç ettirilme ile bir seyreltme politikasına hem de göç alma ile bir istila durumuna çevirebileceklerinden bahsetmektedirler. Aynı zamanda devletlerin güvenlikleştiren aktör ve referans öznesi olarak kendini her iki gruba da dahil ederek göç hususunu bir güvenlik meselesini haline getirdikleri (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 121) ve bu konuya da sınır kontrolleri ve yeni yasalar ile müdahale ederek teşvik etme ya da engelleme yoluna gidebileceklerini vurgulamaktadırlar (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 121).

AB ve güvenlik konusunda da değerlendirme yapan Kopenhag Okulu, Birlik'in 'ortak dış ve güvenlik politikası' kapsamında birçok konunun yanında göç hususunun da buna dahil edildiğine dikkat çekmektedirler. Güvenlikleştirme teorisine göre, AB'nin yürütme organı sayılan Konsey'in güvenlikleştiren aktör olarak, referans nesnesi Birliği (Burada Konsey de Avrupa Birliği'nin bir parçası olduğu için aynı zamanda kendisi de referans nesnesi konumundadır), varoluşsal tehdit olarak nitelendirilen 'göç'ten korumak maksadıyla söz-edim yoluyla AB'ye üye olan ülkelerin vatandaşlarını (hedef kitle) ikna ederek göç olgusunu güvenlikleştirdiği görülmektedir. AB'ye ait belgelerin çoğunda da Komisyon'un güvenlikleştirilen konularda yetkilerini kullanabileceğinden bahsedilmektedir (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998, 180). Bu durumun somut bir örneği ise yeni kabul edilen AB Yeni Göç ve İltica Paktı'dır.

III. GÜVENLİK(LEŞTİRME) KAVRAMININ İDEALİZM-REALİZM ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Her ne kadar biri diğerinin eleştirisi olarak doğmuş olsa da hem idealizm hem realizm, devleti merkeze alan güvenlik yaklaşımları sebebiyle geleneksel güvenlik yaklaşımları içerisinde değerlendirildiğinden önceki bölümlerde bahsedilmiştir (Baysal, 2023: 143).

Güvenlik perpektifinden de iki dünya savaşı arası dönemin etkin politikası olan idealizm, II. Dünya Savaşı'nın çıkması ile yerini realizme bırakmış, ardından gelen Soğuk Savaş'ın bitmesi ile tekrar idealizmin yansımaları görülmüştür. Ardından güvenlik anlayışı, 11 Eylül 2001'de ABD'de yaşanan terörist saldırılar ile yerini tekrar realizme bırakmıştır (Ergüven, 2016: 780).

Aydınlanma Çağı fikirlerine ve Kantçı görüşe dayanan idealizmde her şeyin temeli bireydir; fakat devlet hiç yok değildir, uluslararası sistemde bireyler devlet aracılığıyla var olurlar. Bireyin özgürlüğü esastır ve devletlerin birincil görevi bunu sağlamaktır. Yani merkezde birey, ekseninde güvenliği sağlayan devlet vardır. Öte yandan Kant'ın 'demokratik barış teorisi' doğrultusunda, demokrasi ile yönetilen ülkelerde savaşa girme durumlarında bireylerin kararı esas olacak ve bireyler de rasyonel kararlar alan aktörler olduğundan savaşa girmek istemeyeceklerdir (Yıldırım, 2020: 1702). Böylelikle savaş olmadığından güvenlik ile ilgili sorun olmayacak ve ekonomik konular ön plana alınarak uluslararası iş birliğine önem verilecektir (Baysal, 2023: 146). Anarşinin olduğu uluslararası alanda etik davranan devlet ve uluslararası kuruluşlar hakimdir. Bu görüşün esas yansıması önceki kısımlarda da bahsedildiği üzere Milletler Cemiyeti ve ardından gelen uluslararası kuruluşlardır. Örneğin Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı bu dönemde kurulmuş olan güvenlik ve müzakere konularına odaklanan önemli uluslararası kuruluşlardandır. Öte yandan burada parantez açılarak belirtilmesi gereken dünya tarihinde 'demokratik barış teorisi'ne dayanarak savaşların çıktığı da görülmektedir. Bahse konu teori özünde, demokrasi ile yönetilen ülkelerin birbiri ile savaşmayacağı, bu sebeple dünya barışı için ülkelerin demokrasiyi benimsemeleri gerektiği tezini savunmaktadır. Günümüzde ise demokrasi ile yönetilen gelişmiş ülkelerin bu teori üzerinden dünya barışı ve güvenliğin sağlanması adına daha az gelişmiş ülkelere demokrasi götürmek propagandası ile hareket ettikleri ve çatışmalara girmekten çekinmedikleri görülmektedir (Ergüven, 2016, 784).

Realizm tarihin akışında neorealizm, neoklasik realizm gibi farklı görüşlerle devam etse de bu ekolü takip eden yaklaşımların temel varsayımları aynıdır: devletlerin çıkarlarının her şeyden üstün olması, bu çıkarlara sahip olunabilmesi için devletin sürekli güçlenmesi gerektiği ve anarşi dolu sistemde devletlerin güvenliğinin sağlanması. Bu görüşe göre, idealizmin aksine insan doğası gereği kötü olduğundan hep çıkarları peşinde koşar, bu da savaş ortamını yaratır. Bireyin güvenliği devletin güvenliği demektir. Daha çok yüksek politika alanı olarak görülen askeri konulara odaklanan realizmde, diğer konular ikinci planda kalmış, tek sektör üzerinden güvenlik perspektifi oluşturulmuştur (Karabulut, 2021: 59-60). Asıl amacı devletin güvenliğini sağlamak olan bahse konu kuram, en çok kullanılan yöntemlerden biri güvenlikleştirmedir; çünkü güç ve güvenlik devletin her şeyidir ve bunu yapmak için klasik realizmin temsilcilerinden olan Machiavelli'nin dediği gibi 'her yol mübahtır'. Devlet aktörleri de güvenlikleştiren aktörler olarak devlet egemenliğinin ötesine geçen her türlü unsuru bir tehdit olarak görmektedir (Lavenex 2001a, 22). Göç hususu özellikle uluslararası koruma bağlamında söz konusu olduğunda devlet egemenliği ile bir çelişki yarattığından bilhassa söz-edim yoluyla bir güvenlik meselesi haline getirilmektedir.

En nihayetinde uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak çıktığı dönemde idealist yaklaşım ön planda iken II. Dünya Savaşı sonrası düzen realizme kaymıştır. Fakat bu dönemde idealizm etkisini tam anlamıyla yitirmemiş uluslararası kuruluşlar aracılığıyla varlığını devam ettirmiştir. Bilhassa göç ve mültecilik konusunda devletlerin birlikte hareket edebilmesi için çalışılmış, insan hakları ile ilgili çalışmalar yapılmıştır (Krasner, 199: 148). Bu süreçte devam eden idealizm etkisi ve dünya barışının geleceği beklentisi, iki kutuplu yapının son bulması ile artmış, fakat sistem kendine yeni tehditler yaratmaya devam ettiğinden günümüz politikaları tekrar realizme kayma eğilimi içerisine girmiştir.

Sonuç olarak bu çerçevede değerlendirilecek olursa idealizm ve realizm, uluslararası ilişkilerde devlet davranışlarını ve uluslararası düzeni açıklayan iki temel yaklaşım olarak, uluslararası koruma ve insan hakları alanındaki temel gerilimleri anlamada önemli bir ereve sunmaktadır. İdealizm, evrensel haklar, uluslararası hukuk ve iş birliği vurgusuyla bireyin korunmasına odaklanırken; realizm, devlet egemenliği, güvenlik ve ulusal çıkarları ön plana çıkarmaktadır. Güvenikleştirme yaklaşımı ise bu gerilimin özellikle g ve sığınma alanında nasıl ortaya çıktığını açıklayarak, belirli olguların tehdit olarak tanımlanması yoluyla güvenlik temelli politikaların meşrulaştırılma süreçlerini incelemeyen önemli kuramlardan biridir. Bu bağlamda konunun detaylarına inebilmek için bir sonraki bölümde insan hakları ve uluslararası korumanın temel ilkelerini ve güvenlik nosyonu ile ilişkilerini incelemek yerinde olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI KORUMAYA İNSAN HAKLARI HUKUKU VE GÜVENLİK YAKLAŞIMLARININ KESİŞİMİ ÜZERİNDEN GENEL BİR BAKIŞ

I. İNSAN HAKLARI-ULUSLARARASI KORUMA İLİŞKİSİNE GENEL BAKIŞ

Günümüz uluslararası koruma rejimi ile ilgili tartışmalarında, insan hakları ve onun koruma rejimi içerisindeki önemi özellikle öne çıkan hususlar arasında sayılmakta olup, insan hakları bilhassa göç konusu ile ilgili tartışmaların vazgeçilmez parametrelerinden biri haline gelmiştir.

En yalın haliyle hak kavramını kişilere hukuk düzenince tanınmış yetki olarak açıklamak mümkündür (Aybay, 2019: 3). Hakların, sahiplerine belirli yetkiler ve güvenceler sağlaması nedeniyle, toplum ve diğer bireyler tarafından tanındıkları ölçüde ortak yararın gerçekleşmesine de katkıda bulunduğu söylenebilir. Bununla birlikte, hangi ihtiyaçların, menfaatlerin, değerlerin veya çıkarların hak olarak nitelendirileceği konusunda tam bir uzlaşma bulunduğunu söylemek güçtür. Nitekim hak kataloglarının zaman içerisinde genişlemesi, farklı hakların birbiriyle çatışma durumunu da beraberinde getirmektedir (Clapham, 2015: 35). Ancak bir menfaatin hak olarak kabul edilmesi tek başına yeterli değildir. Bir hakkın gerçek anlamda varlık kazanabilmesi için hukuk düzeni tarafından tanınmasının yanı sıra etkili biçimde korunması da gerekmektedir. Bu kapsamda, hak ihlallerinin önlenmesine yönelik tedbirlerin alınması ve ihlal durumunda uygulanacak hukuki yaptırımların öngörülmesi zorunludur (Aybay, 2019: 3).

Hukuk düzeni içerisinde var olan haklar sahibine, karşı taraftan talep edebilme durumunu yaratmakta olup talebin yöneltileceği karşı taraf, hakkın niteliğine göre

değişmektedir. Bunun yanı sıra haklar tanındıkları s jelerine göre de değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, vatandaşlar Anayasa’da öngörülen tüm temel hakların sahibi iken yabancılar birçok ülkede siyasal haklardan faydalanamayabilmektedir. Bu noktadan hareketle çok daha geniş bir alanı içerisine alan insan hakları; ırk, renk, dil, cinsiyet, din, kişinin etnik kökeni, siyasal düşüncesi gibi hiçbir ayırım gözetmeden, insanın yalnızca insan olması sebebiyle sahip olduğu haklar olarak nitelendirilebilir (Saparca, 2023: 106). Bu hakların varlığı, devletten hakka etkin erişim, hakkın ihlalden koruma gibi istemlerin talep edilmesini olağan kılmakta, böylelikle devlete birtakım sorumluluklar y klmektedir. Diğer bir anlatımla devlet tarafından yerine getirilmesi beklenen istemlerin oluşturduğu insan haklarının, kişi tarafından iddia edilebilmesi için mutlak suretle kişinin o ülkenin vatandaşı olması ya da herhangi bir devletin uyruğunda olması gerekmemektedir. Zira temel insan hakları belgelerinden biri olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB) madde 6’ya göre “Herkesin, nereden olursa olsun hukuk kişiliğinin tanınması hakkı vardır.” (Aybay, 2019: 4-5). Bu madde her anlamda oldukça önemlidir çünkü böylelikle kişiler yalnızca insan olmaları sebebiyle hukuk önünde tanınarak birçok hakka sahip olmakta, bahse konu durum da özellikle uluslararası koruma kapsamında kişinin tanınarak sığınma arama hakkına sahip olması bağlamında önem arz etmektedir (Uzun, 2024: 632).

İnsan haklarının temeli, yaygın olarak göndermede bulunulan bir yaklaşıma göre (idealist düşüncenin de argümanlarından biri olan) doğal haklar kuramına dayandırılmaktadır. Bu kurama göre insan hakları, insanın doğa durumu içerisinde sadece var olması ile sahip olduğu vazgeçilemez ve devredilemez olan haklardır. Evrenselliği en temel özelliklerinden olan bu haklar; her zaman, her yerde, herkes için geçerlidir (Kaya, 2022: 54). Bir  nceki bölümde de bahsedildiği üzere Locke ve Rousseau gibi düşünürlerin fikirlerinin de etkisi ile geliştirilen bu kurama göre insanların sahip olduğu doğal haklar hiçbir şekilde devlet tarafından

sınırlandırılmamakta, bir toplum sözleşmesi ile devlet bu hakları korumak için var olmaktadır (Clapham, 2015: 25). Böylelikle doğal hakların korunması amacıyla ‘doğal hukuk sistemi’nin var olması gerektiği hususu öne plana çıkmış ve bilhassa Montesquieu, Voltaire, Kant gibi Aydınlanma Dönemi düşünürleri doğal haklar ve hukuk arasındaki bağı güçlendirerek bireysel özgürlüklerin korunması gerektiği fikrini savunmuşlardır (Lauren, 2013: 185). Ayrıca doğal haklar kuramı bu dönemde oluşturulan 1689 Haklar Manzumesi, 1776’da ilan edilen Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, 1789’da ilan edilen Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi gibi insan hakları metinlerine ilham kaynağı olmuştur (Karabulut, 2022: 907). İnsan hakları üzerine çalışan düşünürlerce bu belgeler, bireysel ve kolektif hakları da içermekle birlikte (Sunay, 2015: 15) yalnızca belgeyi hazırlayan devletlerin kendi yurttaşları ile olan ilişkilerini düzenlemek amacıyla ve belli bir gruba (örneğin rasyonel karar alma yetisine sahip olmadığı iddia edilen kadınlar dışarıda bırakılarak sadece erkeklere) ithafen yazıldıklarına dair eleştiriler alsalar da (Clapham, 2015: 27) insan haklarının gelişimi bakımından önemli yapı taşları oldukları herkesçe kabul edilmektedir.

İnsan haklarının, 17. yüzyıldan itibaren oluşturulan belgelerin ardından tam bir metin içerisinde yer alması 1948 yılında ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’yle olmuştur. Arada geçen süre içerisinde her ne kadar doğal hakların önemini vurgulayan yukarıda bahsi geçen belgeler dışında metinler yazılsa da bu hakların korunmasını sağlayacak veya ihlali durumunda başvurulabilecek bilhassa ulusüstü bir yargı düzeninin olmaması süreci oldukça zorlaştırmaktadır. Tarihin seyrini değiştiren birçok olayda yaşanan nice insan hakkı ihlalinde denetim ve yargılama yapılamamış, ilk dünya savaşının ardından her ne kadar Milletler Cemiyeti kurulmuş olsa da ardından yaşanan gelişmeler ve ikinci bir dünya savaşının çıkması ile etkin bir uluslararası düzen oturtulamamıştır (Erendor, 2017: 40). Fakat bu dönemde atılmaya başlanan somut adımlar sayesinde iki dünya savaşının yarattığı büyük yıkımın da etkisi

ile haklarının korunması amacıyla BM kurularak insan hakları terimi ilk kez uluslararası metinlerde kullanılmıştır. Akabinde BM İnsan Hakları Komisyonunca tüm tarafların hemfikir olacağı bir belge olan İHEB'in yazılması sayesinde evrensel nitelikli olan ve insan haklarını geniş biçimde düzenleyen ilk belge oluşturulmuş; devletler düzeyinde ele alınan insan hakları hususu, uluslararası alanda kendini daha fazla göstermeye başlamıştır (Karabulut, 2022, 908).

İHEB'in kabulünün ardından insan haklarına değinen çok sayıda belge yazılmıştır. Öncelikle bu belgelere coğrafi ayrımlar üzerinden bakıldığında ikiz belgeler olarak da bilinen BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi gibi belgeler evrensel olarak nitelenirken Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi gibi sözleşmeler ise coğrafi bir bölgeyi işaret ettiğinden koruması o bölge ile sınırlı olmaktadır. Öte yandan anlaşmaların içerik ve biçim olarak değerlendirilerek ayrıldığı da görülmektedir. Örneğin insan haklarının çocuklar için oluşturulmuş ayrı bir sözleşmede (Çocuk Hakları Sözleşmesi) değerlendirilmesi (Aybay, 2019: 70) veya belgenin biçimsel olarak beyan biçiminde olması (İHEB) ya da devletlerce imzalanan ve bağlayıcı olan sözleşmeler olmaları bu belgeleri birbirinden farklı kılmaktadır (Humphrey, 1976: 528). Beyan biçiminde olan belgeler için dikkat edilmesi gereken önemli bir husus ise bağlayıcı olmayan bir belge olan uluslararası beyanlarda dahi uluslararası hukukta 'emredici kural' (jus cogens) olarak addedilen bir hususun yer alması halinde o belge içerisinde bu hususu içeren madde herkes için bağlayıcı bir hale gelmektedir (UNHCR, 1995: 6-7). Öyle ki bazı haklar, herhangi bir anlaşmaya dayandırılmasa dahi uluslararası toplum tarafından bağlayıcı olarak kabul edilmekte; tüm devletler için bu hakların korunması öncelikli olduğundan bunlar 'erga omnes' (herkese karşı hak) nitelikli yükümlülükler olarak görülmektedir. Böylelikle köleliğin yasaklanması, soykırımın önlenmesi gibi yükümlülükler tüm devletler için bağlayıcı

nitelikte olup uluslararası hukukta doğrudan emredici norm statüsünü haizdir (Chowdhury, 1995: 110).

Öte yandan insan hakları kendi içerisinde de devletle ilişkilerin değerlendirilmesi bağlamında farklı gruplara ayrılmaktadır. İnsan haklarının çıkış noktası olan doğal haklar kuramı özünde liberal bakış açısının bir ürünü olarak devletin müdahalesinin en az olduğu haklar olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla liberal bakış açısında, insan hakları sözleşmeleri bireylere hakların kazandırıldığı sözleşmeler olarak görülmektedir. Bu haklar ‘koruyucu haklar’ olarak da adlandırılmaktadır. Zamanla sosyalist bakış açısının da etkisi ile bu hakların bireylerden ziyade devletlere sorumluluk yüklediği argümanından yola çıkılarak ‘isteme hakları’ yani çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı gibi haklar da düzenin içerisinde dahil olmuştur. Ardından insanların aynı zamanda toplumsal siyasi yaşamın bir parçası olmaları sebebiyle de ‘katılma hakları’ denilen siyasi yaşama dahil olma hakları insan hakları içerisindeki yerini almıştır (Aybay, 2019: 58).

Tarihsel akışta bir de insan haklarını ‘kuşak hakları’ olarak değerlendirmek gerekirse 17. ve 18. yüzyılda yaşanan Fransız Devrimi gibi olayların etkisi ile liberal dönemin hakları ‘birinci kuşak haklar’ yani düşünce ve ifade özgürlüğü gibi devletin dokunmaması gereken haklar olarak tanımlanmaktadır. ‘İkinci kuşak haklar’ ise 19. ve 20. yüzyılda işçi sınıfının baskısı ile eklenen ve devletin desteklemesi beklenen sosyal güvenlik, parasız eğitim gibi hakları kapsamaktadır. Ardından gelen üçüncü kuşak haklar devletin ve bireylerin ortak çabasını gerektiren çevre hakkı, barış isteme hakkı gibi hakları tanımlamaktadır. Son olarak ise teknolojik/dijital ortamdaki gelişmelerin etkisi ile sisteme eklenen ve olan insan onurunun korunması ile ilgili olan ‘dördüncü kuşak haklar’ gelmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

Zamanla farklı haklar dahil edilerek iyice genişleyen insan hakları konusunun farklı perspektiflere göre başka amaçlar için kullanıldığı da göze çarpmakta; bu haklar

kavramı bazı değişimleri yaratmak için kullanılmaktadır. Öncelikle insan hakları, ülkelerin uluslararası alanda varlıklarını sürdürebilmeleri için birer kıstas olarak görölmektedir. Yani devletlerin kendi ülkeleri içerisinde koruma altına aldıkları insan hakları ve bununla ilgili kurallar yalnızca iç hukuka göre değil uluslararası hukuka da uygun olmak zorundadır. Çünkü iç hukuk bağlamında değerlendirildiğinde anlamsal, kültürel ayrımların dahi hakların yorumlanması ve uygulanması bağlamında farklılıklara yol açtığı bilinmektedir. Akabinde insan hakları uluslararası ilişkilerin yapı taşlarından biri olarak ülkelerin yeniden inşasında, uluslararası ekonomi ve piyasalara uyumda, yoksullukla mücadelede öne sürölen argümanlardan biri olmaktadır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta bu kıstasların batılı emperyalist ya da eski sömürgeci devletlerce yorumlanarak yaratıldığı hususudur (Clapham, 2015: 28). Özellikle insan haklarının evrenselliği ilkesini kullanarak görece daha güçsüz ülkelere ‘demokrasi ve medeniyeti götürmek, insan haklarını korumak’ vaadiyle, bu ülkelerin iç işleyişine karışmaları; öte yandan güçlü devletlerin kendi içlerinde veya çıkarlarının uyuştuğu yandaş ülkelere olan insan hakları ihlallerini görmezden gelmeleridir (Saparca, 2023: 107).

İnsan hakları ile ilgili gelişmelerde küreselleşmenin etkisi ile ilgili de bir parantez açmak yerinde olacaktır. Bu bağlamda küreselleşme ile teknolojik gelişmeler insan haklarının ön plana çıkmasını sağlarken bir yandan da insan hakları ihlallerini artırmıştır. Bir örnekle açıklamak gerekirse sosyal medya yaşanan insan hakları ihlallerini gözle görünür kılarken öte yandan (kişi mahremiyetinin bilhassa büyük şirketlerce ihlalini kolaylaştırması gibi) siber suçlar denilen kavramın ortaya çıkmasına neden olarak insan haklarının farklı şekillerde ihlaline de ön ayak olmuştur (Sunay, 2015: 21).

Devlet-insan hakları ilişkisinde ortaya çıkan paradoks da önemlidir. Zira insan haklarının korunması hususunda doğal haklar kuramına geri dönecek olursak devlet,

sistemin kaynağı olan insanı ve haklarını korumak için insanlar tarafından ortak bir irade ile kurulmuş olup bu durumda insan haklarını koruma görevi birincil vasfıdır. Yaşanan insan hakları ihlallerine bakıldığında ise hatırı sayılır bir kısmında failin devlet olduğu görülmektedir (Erendor, 2017: 39). Sorulması gereken soru ise bu durumda şu olmaktadır: devlet koruma işlevini yerine getirirken öncelikli olarak insanı kendinden mi korumak durumundadır?

Koruma hususuna odaklanacak olursak devletlerin korumayı sağlayamadıkları durumlarda yani ihlallerin kaynağı oldukları konumda, insanlar bu korumayı farklı yerlerde arayacaklardır. İşte bu noktada karşımıza sözleşmelerde tanımlanmamış olan ve ulusal koruma yerine başka devletlerce sağlanan uluslararası koruma kavramı çıkmaktadır (Gil-Bazo, 2015: 9). Uluslararası koruma, UNHCR’nin Temel Terimler Sözlüğü’nde şu şekilde açıklanmaktadır: ‘Uluslararası toplumun, uluslararası hukuka dayanarak kendi menşe ülkeleri dışında bulunan, menşe ülkelerinin ulusal korumasından yoksun olan belirli kategoride yer alan kişilerin temel haklarını korumayı amaçlayarak gerçekleştirdiği eylemler.’ (UNHCR, 2006: 13). Burada altı çizilmesi gereken nokta kişinin menşe ülkesinin korumasından faydalanamaması ve kriterleri olan belli bir gruba dahil olması gerektiğidir. Öncelikle kişinin menşe ülkesinin korumasından faydalanamaması durumu, başka bir devletin korunmasını araması yani başka bir devlete sığınması anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda uluslararası koruma sığınmayı da içeren çatı bir kavram olarak değerlendirilebilmektedir. Öte yandan belli kriterlerin sağlanması hususu ise daha önce belirlenmiş kıstaslara uyan kişilere uluslararası korumanın sağlanabileceği sonucunu doğrulamaktadır ki burada da karşımıza aynı zamanda hukuki bir statü olan mülteci kavramı çıkmaktadır (UNHCR, 2006: 4).

Mülteci statüsünün hangi şartlar altında tanınabileceğini anlayabilmek için ise uluslararası korumanın temel dokümanları olarak görülen 1951 Sözleşmesi ve onun

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü'ne (1967 Protokolü) bakmak gerekecektir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan büyük insan hareketliliğinin yarattığı mağduriyetleri en aza indirmek için yasal bir metin oluşturulması ihtiyacı ile ortaya çıkan 1951 Sözleşmesi, bu kapsamda uluslararası koruma arayan kişileri mülteci olarak tanımlayarak taşıması gereken kıstasları belirlemiştir (UNHCR, t.y.). 1951 Sözleşmesi'ne göre ' 1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa uygulanacaktır.' (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, t.y.). ardından gelen 1967 Protokolü, Sözleşme 'de geçen '1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar' ifadesi ile Sözleşme'nin kısım B madde 1'de geçen ' 1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar' ifadesi, ya **(a)** '1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da meydana gelen olaylar' ; veya **(b)** '1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da veya başka bir yerde meydana gelen olaylar' anlamında anlaşılacak...' bölümünün kaldırılmasını sağlayarak sözleşmenin hem coğrafi³ hem de zaman sınırlılığını kaldırmıştır. Böylece daha geniş kitlelerin dahiliyetini sağlanmaya çalışılırken evrensel bir tanım yaratılması hedeflenmiştir (Efe, 2021: 89). Bunun yanında 1951 Sözleşmesi

³ Coğrafi sınırlama, 1951 Sözleşmesi'nin mülteci tanımını coğrafi bakımdan daraltarak yalnızca Avrupa'da meydana gelen olaylar sebebiyle oluşan sığınma taleplerini kapsamaktadır. Türkiye'nin bu sınırlamayı devam ettirmesi, Avrupa dışındaki yerlerden gelebilecek sığınma hareketlerine karşın mülteci statüsünün kapsamını kontrol etme ve uluslararası koruma sistemini ülke göç politikaları çerçevesinde şekillendirme arzusuyla açıklanabilir. Türkiye açısından coğrafi sınırlama ile ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz. Öztürk, N. Ö. (2015). *Mültecinin hukuki statüsünün belirlenmesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık. s. 393-394.

mülteci statüsünün şartlarını içermesinin yanı sıra mültecilerin bulundukları ülkede sahip olacakları haklara da yer vermektedir (Demirtaş, 2019: 1).

1967 Protokolü'nün işaret ettiği bir diğer nokta sınırlı tanımların önüne geçmeye çalışmasının yanı sıra sağlanmak istenen korumanın dinamikliğine dikkat çekmektedir. Bir başka deyişle tarih boyunca yaşanan olaylar farklı durumlara sebebiyet verdiğinden her anlamda kapsayıcılığın sağlanmasının oldukça güç olmasıdır. Örneğin, mülteci tanımında yer almayan bazı olayların yaşanması sebebiyle uluslararası koruma ihtiyacı duyan insanlara devletler farklı bir koruma sağlamak durumunda kalmıştır; buna da hukuki anlamda 'tamamlayıcı koruma'denir. Bu durumlarda, 1951 Sözleşmesi kapsamında değerlendirilemeyen durumlarda kişilere insan hakları sözleşmelerine ya da genelleşmiş şiddet olaylarından kaçanlara yardım edilmesi gibi daha genel insani ilkelere dayanılarak tamamlayıcı koruma sağlanır. Buradaki tamamlayıcı koruma, 1951 Sözleşmesinin sağladığı korumadan daha sınırlı bir koruma değil bilakis korumaya uygunluk için ek dayanak yaratarak uluslararası arası koruma ihtiyacının 1951 Sözleşmesinden daha geniş şekilde yorumlanmasına olanak sağlamaktadır (McAdam, 2005: 1). Başka bir anlatımla kişinin menşe ülkesine gönderilmesi halinde işkenceye, onur kırıcı veya da insanlık dışı muameleye maruz kalması ya da kişinin keyfi olarak ölüm cezasına çarptırılması durumlarının da kişinin uluslararası koruma kapsamına alınması gerektiği sonucunu doğurmuştur. Burada devletlerin asıl olarak üzerine düşen sorumluluk, kişinin ülkesine geri gönderilmemesini sağlamaktır ki günümüzde bu bir ilkeye dönüşerek kaynağını insan hakları sözleşmelerinden almaktadır (Öztürk, 2012: 2). Ülkemizde uluslararası koruma kapsamında sözü geçen bir diğer kavram da 'geçici koruma' hususudur. UNHCR'nin Temel Terimler Sözlüğü'ne göre "Geçici koruma: Devletler tarafından geliştirilen ve çatışma veya yaygın şiddet ortamlarından kitlesel olarak gelen kişilere, önceden bireysel statü belirlemesi yapılmaksızın geçici nitelikte koruma sağlanmasını öngören bir uygulama." şeklinde tanımlanmaktadır (UNHCR,

2006: 4). Geçici koruma kişiye, 1951 Sözleşmesi gibi statü sağlamamakta; bunun yerine geçici olması ve kitlesel durumlarda uygulanması sebebiyle uluslararası korumaya ulaşmada etkili bir araç olarak değerlendirilmektedir (Öztürk, 2012: 3).

Uluslararası koruma ile insan hakları ilişkisine bakıldığında ilk dikkat çeken nokta şu olmalıdır: insan hakları hukuku, mülteci hukukuna göre daha geniş bir hedef grubu ve hak yelpazesine hizmet etmektedir. Bir başka deyişle 1951 Sözleşmesi ve diğer mülteci hukuku belgelerinin yalnızca bahsederek geçtiği noktalarda, bu noktaları genişletmek için insan hakları belgelerine başvurulmaktadır. Örneğin, 1951 Sözleşmesi madde 33'te yer alan geri göndermeme hükmü yine Birleşmiş Milletler İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme (İşkenceye Karşı Sözleşme) Madde 3'te de yer alarak çok daha geniş biçimde düzenlenmiştir. Bu sebeple geri göndermeme durumunda çoğu zaman Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Sözleşme üzerinden ilerlenmektedir (UNHCR, 1995: 5).

İkinci olarak yine 1951 Sözleşmesinde açıkça yer almayan hususlar için de insan hakları belgelerine başvurulması söz konusudur. Örneğin, kişilerin 'zalimce, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muameleyle tabi tutulmamaları' hususu için İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (madde 5), İşkenceye Karşı Sözleşme (madde 2 ve 16), Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (madde 7) kullanılabilmektedir (UNHCR, 1995: 6-7). Bazı durumlarda devletler de bu geniş korumayı bildiklerinden uluslararası koruma bağlamında insan hakları hukukunun yükümlülüklerinden kurtulmak maksadıyla sadece 1951 Sözleşmesi ışığında politikalarına şekil vermekte insan hakları hukuku ile uluslararası koruma hukuku birbirinden ayrı tutularak insan hakları belgelerine atıf dahi yapılmaktadır (Edwards, 2005: 294).

Bir başka önemli nokta, 1951 Sözleşmesi'ne an itibariyle 149 ülke taraf olsa da dünya üzerinde hala bahse konu sözleşmenin tarafı olmayan birçok ülke bulunmaktadır. Oysa yukarıda da bahsedildiği üzere insan hakları belgelerinde de yer alan birçok insan

hakkı hükmü evrensel nitelikte olması sebebiyle teamül hukuku niteliği kazandığı için 1951 Sözleşmesi'ne taraf olmayan ülkeler için dahi uygulanabilir hale gelmektedir (UNHCR, t.y.). Ayrıca mülteci hukukuna dair sözleşmelere taraf olmayan bazı ülkeler mültecilere faydalı hükümlerin bulunduğunu düşündükleri bazı insan hakları sözleşmelerine taraf olmayı da seçebilmektedir (UNHCR, 1995: 6).

Son olarak İnsan hakları hukukunun mülteci hukukuna kıyasla daha fazla öne çıkmasının en önemli sebeplerinden biri olarak yarı yargısal uygulama organları olduğunu söylemek yanlış bir çıkarım olmayacaktır (UNHCR, 1995: 7). Örnek vermek gerekirse her ne kadar ülkeler 1951 Sözleşmesinin uygulanması bakımından UNHCR ile iş birliği yapmak durumunda bulunsalar da bu iş birliği 1984 BM İşkenceye Karşı Sözleşmesi kapsamında kurulmuş olan BM İşkenceye Karşı Komite'nin yaptığı bireysel değerlendirmelerin yarattığı etkiyi yaratmamaktadır.

Uluslararası hukukun da gereği olan uluslararası koruma sistemi devletlere büyük sorumluluklar yüklemektedir. Devletler de insan haklarının korunmasının sağlanmasının yanı sıra sistemin bir parçası olabilmek adına kendilerine yüklenen bu sorumlulukları kabul etmek durumundadırlar. Burada yine bir çatışma durumu ortaya çıkmaktadır. Zira ilk bölümde de detaylıca ele alındığı üzere devletler egemenlik haklarını tamamen kendi istekleri doğrultusunda ve vatandaşları için kullanmak istemektedirler. Bu da demektir ki bir devlet kendi toprakları üzerinde egemen olduğundan dış müdahaleyi kabul etmez. Ayrıca yine devletlerce, egemenlik hakkının verdiği yetki nedeniyle uluslararası koruma bağlamında dışsal sorumlulukların sınırlanması beklenmektedir (Field, 2010: 530). Mülteciler hukuku bakımından ise bu her bir devletin bir yabancıyı kendi egemenlik alanında kalmasına izin verme hakkını ya da sınır dışı etme konusunda karar verme yetkisini, uluslararası hukukta özellikle koruması anlamına gelmektedir. İşte devlet egemenliğine dayanan bu durum ile kişilerin aynı şekilde uluslararası hukuk tarafından savunulan uluslararası koruma isteme hakkı

arasında bir çatışma hali bulunmaktadır (Pirjola, 2007: 643). Aynı zamanda mevcut uluslararası koruma sisteminde devletler egemenlik haklarına zeval getirmemek için öncelikle yabancıların gelişlerinin engellenmesi yoluyla baştan koruma talep etmelerine engel olmakta, yabancılar koruma talep edebilecek konuma zorluklarla geldiklerinde ise koruma sağlayacak devleti oldukça çetrefilli bir usul izleyerek ikna etmek durumunda kalmaktadırlar. Uluslararası korumanın doğasına aykırı olan bu sistemin değişen şartlar neticesinde tekrardan gözden geçirilmesi ise oldukça hayati bir öneme sahiptir (Hathaway, 1991: 118).

A. Uluslararası Korumanın Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması Üzerindeki Etkisi Bakımından

Uluslararası toplum, rekabet içinde olan fakat iş birliği de yapan karmaşık bir yapı olarak tasvir edilmektedir. Bu topluma üyelik, ilgili pek çok kurala uyulmayı gerektirmesinin yanı sıra bir devletin diğer devletlere ve onların vatandaşlarına genel davranışları konusunda belli yükümlülükleri de beraberinde getirmektedir. Kaynağı ne olursa olsun bu kurallar hem ülkelerin kendi çıkarları hem de hem de uluslararası toplumun ortak çıkarına hizmet etmekte (Goodwin-Gill, 1989: 545) temel hak ve saygı gösterilmesi de bu kuralların başında gelmektedir.

Henry Shue tarafından temel haklar, diğer hakların kullanılması için zorunlu olarak sahip olunması gereken haklar olarak tanımlanmaktadır (Aktaran Field, 2010: 536). Temel hak ve özgürlüklerin genel itibariyle anayasal bir metin içinde var olmaları gerektiği şeklinde bir inanış bulunmaktadır. Oysa ki insanlar, temel hak ve özgürlüklere, sadece insan olmaları nedeniyle sahip olduğundan bu hak ve özgürlükler herhangi bir metinde ifade edilmeden, bir yazılı belgeye bağlı kalmadan fikir ve düşünce olarak da var olduğu herkesçe kabul edilmelidir (Karabulut, 2022, 905). Bahse konu temel hak ve özgürlüklerin kapsam ve içeriğinin belirlenmesi zor olsa da genel eğilim ‘pozitif hukukta tanınmış olsun olmasın bunların, belirli bir tarihsel dönemde herkesin sahip

ayrımcılık yasağı demektir. Buna göre de bireyler statüleri ne olursa olsun temel hak ve özgürlüklerden eşit biçimde faydalanırlar. Bu durum gerek insan hakları sözleşmelerinde gerekse devletlerin iç hukuklarında gözetilen bir ilke olarak yerini almaktadır. Başlıca insan hakları sözleşmeleri, herkesin doğuştan sahip olduğu onuru ile eşit ve devredilemez hakları olduğunu kabul eder ve başka bazı haklar için olsa dahi temel hak ve özgürlükler açısından vatandaş ve yabancı arasında ayırım yapmaz (Goodwin-Gill, 1989: 537). Örnek vermek gerekirse İHEB madde 2’de ayrımcılık yapılmaksızın herkesin Bildirge’deki haklardan yararlanacağı belirtilirken; 1951 Sözleşmesi’nde ayrımcılık yasağı madde 3’te ‘Sözleşme hükümlerini mültecilere, ırk, din veya geldikleri ülke bakımından ayırım yapmadan uygulanacak.’ şeklinde ifade edilmiştir (Çiçekli, 2007: 13).

Uluslararası koruma düzeninde her ne kadar bireyin ön plana çıkarılarak insan hakları üzerine çalışmalar hız kazansa da bu hakların hem korunması hem sağlanması hususunda devletlerin de asli görevleri olduğu fikri herkesçe kabul edilmektedir. Bir önceki kısımda da belirtildiği üzere devletin bireyleri, kendi de dahil olmak üzere insan haklarını ihlal edecek herkesten koruma fikri Shaw's tarafından üç ilke ile ifade edilmektedir:

- İnsanların temel hak ve özgürlüklerine saygı gösterme,
- Ayrımcılık yapmama ve
- İnsan haklarının gelişimini sağlama ve gerekirse bu konuda diğer ülkelerle iş birliği yapma (Aktaran Erendor, 2017: 41).

Yani devletler bireyin temel hak ve özgürlükleri hususunda hem koruma rolünde hem de bu temel hak ve özgürlükleri geliştirme görevindedir. Örneğin kişileri uluslararası alanda kişileri koruma, asli görevlerinden biri olan devletlerin ayrımcılık yapmaması hayati önem taşımaktadır. Zira mülteci hukuku açısından, kişilerin mülteci oldukları ülkelerde yabancı olmalarına rağmen uluslararası insan hukuku ilkeleri

gereğince vatandaşlar ile aynı temel hak ve özgürlüklere sahip olması gerekmekte; bunu sağlamak görevi ise devletlere verilmektedir (UNHCR, 1995: 11).

Değinilmekte önem arz eden bir diğer konu da uluslararası koruma ihtiyacı içerisinde olan kişilerin durumlarına olan yaklaşımın biçiminin ülkeden ülkeye değiştirmesidir. Önceleri uluslararası koruma talepleri insan haklarının korunması bağlamında özenle yaklaşılan bir husus olarak görülerek ülkelerce birçok yasal düzenleme yapılması sağlanmışsa da zamanla bu yaklaşım dönüşüme uğramıştır (Field, 2010: 529). Devletlerin büyük çoğunluğu 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'ne taraf olmalarına rağmen bu sözleşmelerin hayata geçirilmesi noktasında kültürel, ekonomik, siyasal, ulusal düzlemlerde farklılık gösteren devletler, bu durumu kullanarak ciddi insan hakları ihlallerine yol açmaktadır (Edwards, 2005: 294). İnsanların olağanüstü koşullarda ülkelerinden ayrılarak mülteci olarak farklı ülkelere gitmeleri günümüzde devlet egemenliği ve sınır güvenliği ile çelişen bir durum şeklinde değerlendirildiğinden önceki kısımlarda bahsedilmiştir. Bu durum ayrıca bu durum bir güvenlik problemi olarak da algılanarak birçok temel hak ve özgürlüğün korkusuzca ihlal edilmesine neden olmaktadır (Mavi, 2022: 260). Bir başka anlatımla uluslararası korumanın referans noktası olan insanların temel hak ve özgürlüklerinin korunması amacından uzaklaşarak farklı motivasyonlarla ve bazen kasıtlı olarak (Humphrey, 1976: 527) bahse konu koruma talepleri ya ihmal edilmekte ya da görmezden gelinmektedir. Daha önce belirtildiği üzere, bireylerin temel hak ve özgürlükleri bağlamında özellikle 1951 Sözleşmesi mülteci statüsünde olan kişilerin Sözleşme kapsamındaki haklardan eksiksiz olarak yararlanması, bu hakları bir vatandaşın sahip olduğu şekilde kullanmasının sağlanması hususunda devletlerin yükümlülüğü bulunmaktadır. Fakat bu durumun devletler tarafından kaynak yetersizliği ve plansızlık gibi nedenlerle de olsa pratikte uygulanmadığı veya uygulanamadığı (Efe, 2021: 79) ve uluslararası koruma talebinde bulunan kişilerin zor şartlar altında bulunduğu durumların olduğunu da bir kez daha

vurgulamak önem arz etmektedir (Uzun, 2012: 34). Dünya üzerinde son dönemde daha da sıklıkla yaşanan krizler, bu durumları daha anlayışla karşılanır hale getirmekte ve bilhassa koruma arayan kişilerin temel haklarını zayıflatmaktadır. Kişilerin olası krizlere karşı duydukları korku sayesinde daha öncesinde devletlerin iç politikasında dahi istisnai olan durumların giderek normalleştiği ve insan hakları ihlallerinin daha da kabul edilebilir hale geldiği durumların ortaya çıktığı da görülmektedir. (Garcés, 2022: 346).

Öte yandan devletlerin koruma sorumluluğu, belirli alanlarda uluslararası örgütlerle çalıştıklarında veya uluslararası anlaşmalar yaptıklarında insanların temel hakları bakımından daha da ön plana çıkmaktadır. Oysa ki koruma sorumluluğu her daim geçerli olmalı; hiçbir şekilde egemenlik ile çelişerek temel hakları zedeleyici durumlara yol açmamalıdır. Bilhassa çalışmanın ana konusu olan AB uygulamalarında bu durum özellikle gözetilmesi gereken bir ilke olarak öne çıkmaktadır. (Peers, 2005: 26). Ayrıca her gün farklı biçimlerde görünür olan özellikle uluslararası koruma ihtiyacı ile bir kat daha mağdur hale gelen insanlar için devletlerin davranış biçiminin uluslararası hukukun yönlendirdiği yönde evrilmesi de önem arz etmektedir (Goodwin-Gill, 1989: 526).

1. Devletlerin Temel Hak ve Özgürlüklerin Sağlanması Bağlamındaki Kolektif Yükümlülüğü

Temel hak ve özgürlüklerin korunması yükümlülüğünün geçmişi çok eskiye dayanmakta olup özellikle ‘modern uluslararası hukukun babası’ olarak bilinen Hugo Grotius’un da belirttiği üzere hukuk tarafından bilhassa devletlere, bahse konu bu hakların savaş zamanında dahi savunulması gerektiğine dair sorumluluklar yüklemektedir (Lauren, 2013: 182). Devletlerin temel hak ve özgürlükler ile ilgili kolektif yükümlülüğü, devletin asli işi olan insan haklarını korumanın yalnızca iç politika amacı olmadığı, uluslararası toplumun ortak sorumluluğu olarak görülmesi gerektiği anlayışına dayanmaktadır. BM’nin kurulmasından sonra devletlerce verilen

taahhüt, insan hakları konusunda yalnızca kendi vatandaşlarının haklarının korunması değil uluslararası toplumun parçası olan herkesin insan haklarına saygı gösterilmesi ve korunmasıdır (Kaya, 2022: 52). Özünde insan hakları korunmaz ise uluslararası alandaki güvenlik ve barışın tehlikeyi girmesi hiçbir devlete fayda sağlamayacağından devletler uluslararası sistemin bir parçası olabilmek amacıyla uluslararası iş birliğini geliştirmek için anlaşmalara taraf olmakta ve denetim mekanizmalarının bir parçası haline gelmektedirler. Bu anlamda devletlerin temel haklara müdahale etmeme gibi negatif yükümlülükleri varken buna paralel olarak bu hakların kullanılabilmesi için uygun şartların sağlanması ve ihlal durumlarına karşı önlemlerin alınması gibi pozitif yükümlülükleri de bulunmaktadır (Sunay, 2015: 27). Pozitif yükümlülüklerin dayandığı nokta bazı haklar için pasif biçimde müdahale etmemenin yeterli gelmediği ve devletin bu hakları korumak için belli bir biçimde müdahil olma hakkına sahip olmasıdır (Garcia, 2020: 179). Özetle devletlerin insan haklarını ihlal etmemekle, diğer devletlerin insan hakları ihlallerine kayıtsız kalmamakla ve düzenin ortak koruyucusu olmakla ilgili sorumlulukları kolektif sorumluluk kapsamında değerlendirilmektedir.

Kolektif sorumluluk bağlamında yaşanan insan hareketliliğinin artmasına paralel olarak insan hakları ihlallerinin de artması nedeniyle koruma sorumluluğunun tanımlanması ve şartlarının belirlenmesi için BM'nin talebiyle Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu kurularak 2001'de Koruma Sorumluluğu (Responsibility to Protect- R2P) adlı bir rapor hazırlanmıştır (Clapham, 2015: 65). Rapora göre uluslararası toplumun koruma yükümlülüğünün devreye gireceği kadar önemli bir olayın yaşanması halinde koruma sağlaması gereken devletin bu yükümlülük karşısında yeterli olmaması durumunda uluslararası korumanın kolektif sorumluluğu devreye girebilecektir (International Commission on Intervention and State Sovereignty [ICISS], 2001: 69). Raporun ardından 2005 Dünya Zirvesi'nin Sonuç Bildirgesine göre uluslararası hukukun gerektirdiği şekilde her devletin kendi halkını koruma

yükümlülüğüne sahip olduğu fakat ilgili devlet bu sorumluluğun gereğini yapmadığı takdirde ikincil bir yükümlülük olarak uluslararası koruma sorumluluğunun devreye gireceği ve koruma hakkının uluslararası topluma geçeceği belirtilmiştir (Efe, 2021: 84).

Kolektif sorumluluk, aynı zamanda ‘*erga omnes*’ ile bağlantılı kavramlardan biridir. Uluslararası Adalet Divanı’nın (UAD) 1970 tarihli Barcelona Traction davasında ortaya çıkan bir kavram olan *erga omnes*’e göre, her devletin insan haklarını korumak yönünde yükümlülüğü bulunmakta olup insan haklarının korunmasında bütün devletlerin hukuki menfaati vardır. Bu sebeple insan hakları ihlali durumlarında bahse konu devletlerden her biri bu ihlallere karşı harekete geçebilecektir (Chowdhury, 1995: 106).

Erga omnes’in, aynı zamanda devletlerin, insan hakları ihlallerinde yargısal veya yarı yargısal mercilere gitmekle sınırlı olmadan diğer devletlere farklı yaptırımları hayata geçirme imkânı tanıdığı savunulmaktadır. Örneğin insan hakları ihlali yapan ülkelere karşı doğrudan zararı olmasa dahi *erga omnes* gereği, iki ülke arası farklı anlaşmaların askıya alınması imkanını tanımaktadır. Fakat tartışılan husus, bunun bir hak mı yoksa yükümlülük mü olduğu noktasıdır; zira 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri gibi devletlere yükümlülük veren sözleşmeler dışında genel kanı *erga omnes*’in bir hak olduğu yönündedir (Meron, 1989: 381).

Ülkelerin, sözleşmelerde açıkça düzenlenmemiş olsa dahi bazı hakların korunması amacıyla başka devletlerin iç işleyişine müdahale etmeleri, devletlerin kolektif sorumluluğunun bir gereği olarak savunulmaktadır. Uluslararası koruma kapsamında geri gönderilmeme hakkı bu durumu çok iyi özetlemektedir. Kişilerin temel haklarına zarar vereceğinden yola çıkarak geri göndermeme yükümlülüğüne aykırı davranan bir devletin eylemlerinin, uluslararası suçlara benzer nitelikte olarak görülebileceği yönünde değerlendirilmeler de bulunmaktadır. Buna göre, kişileri zulme uğrama riski ile tehlikeye atan devletler uluslararası topluluğun tümüne zarar

vermektedir. Ayrıca uluslararası hukukun var olan mekanizmaları da işlevini yerine getiremeyecektir. Çünkü gönderen ülke ya da menşe ülkenin bu kapsamda bir hak ihlali iddiası olmayacağından bahse konu durum diğer ülkelere için geri gönderme ile mücadele konusunda uluslararası ve kolektif bir sorumluluk yüklemektedir(Field, 2010: 536).

Kolektif koruma yükümlülüğü tüm devletlere aynı sorumluluğu yüklerken bu sorumluluk bütün devletler için aynı anlama gelmemektedir. Genel duruma bakıldığında coğrafyanın da etkisi ile uluslararası koruma arayan kişilerin çoğunluğunun dünyanın görece daha az gelişmiş ülkelerinde toplandığı görülmektedir ki bu durum kaçış halinde olan insanlar söz konusu olduğunda çok da şaşırtıcı değildir. Bu doğrultuda koruma sorumluluğunun eşit dağılmadığı gibi sorumluluk paylaşımı konusunda da oldukça adaletsiz bir durumun ortaya çıktığı görülmektedir (Hathaway & Gammeltoft-Hansen, 2014: 242). Böylece bilhassa bu durumda dezavantajlı konumda olan ülkeler koruma sorumluluğundan gittikçe uzaklaşmakta, uluslararası koruma arayan kişiler için ise temel hak ve özgürlüklerin korunması bakımından mağduriyet yaşanması durumu had safhaya ulaşmaktadır. Buna karşılık devletler koruma sorumluluğunu paylaşmaktan ziyade dışsallaştırarak devretme yoluna daha da çok yönelmekte ve koruma kurumu zayıf bir yapıya dönüştürülmektedir (Gorlick, 2001: 8). Halbuki Grotius döneminde dahi savunulan, savaş zamanlarında bile kişilerin temel haklarının korunmasına dair devletlerin koruma sorumluluğunun bulunduğu (Lauren, 2013: 182).

Kolektif koruma sorumluluğunda bir diğer açıklanması gereken nokta da özellikle gelişmiş ülkelerce yaratılan sorumluluğun devri ve sorumluluğun doğmasının engellenmesi durumlarıdır. Sorumluluk oluşmadan engellenmesi durumu, daha açık bir anlatımla kişilerin uluslararası koruma talep edecekleri noktaya ulaşmadan bunun önüne geçilmesini ifade etmektedir (Hathaway & Gammeltoft-Hansen, 2014: 255). Günümüzde bilhassa ilgi toplayan bu politikanın izlediği yöntemler Brian Gorlick'e

göre şu şekilde sıralanmaktadır: ‘ıdari gözetim uygulamaları, geri kabul anlaşmalarının kötüye kullanımı, güvenli üçüncü ülke yaklaşımının uygulanması, ilk sığınma ülkesinin denetimi, yabancı havaalanlarında yolcuların kontrol edilmesi, ulusal mülteci hukukunun veya işleyen statü belirleme prosedürlerinin olmaması, statü belirleme prosedürlere erişimin kısıtlanması, itiraz hakkının sınırlandırılması, havaalanı düzenlemelerinin uygulanması, taşıyıcıya yaptırım uygulanması ve vize kısıtlamaları’ (Gorlick, 2001: 3). Sorumluluğun devri ise ‘dışsallaştırma’nın yapılması bir diğ r anlatımla bir devletin normalde kendi topraklarına ya da yargı alanı içerisinde giren uluslararası koruma arayan kişilerle ilgili yükümlülüklerini diğ r ülkelere veya kuruluşlara kaydırması anlamına gelmektedir. Bu anlamda, akla ilk gelen güncel örneklerden biri Birleşik Krallık ile Ruanda arasında Birleşik Krallık’ın sığınma usullerini ve koruma sorumluluklarını dışsallaştırması amacıyla yapılan güvenli üçüncü ülke anlaşmasıdır (Vedsted-Hansen, Kienast, & Feith Tan, 2023: 16).

Kolektif sorumluluktaki hareket noktası bir süre sonra devletlerin iyi niyetleri ile de ilgili olmaya başlamakta ve fiziki müdahaleler için kullanılmaktadır. Zira bir önceki bölümlerde de dile getirildiği üzere insan haklarının korunması argümanı devletlerin farklı amaçlarla da hareket edilebilmesine zemin hazırlayabilmektedir. Kolektif koruma sorumluluğundan yola çıkararak başka ülkelerin iç işleyişine karışabilmek uluslararası toplum nezdinde sağlam bir gerekçe oluşturmakta ve askeri güç kullanımını meşru kılmaktadır (Efe, 2021: 83). Dikkat edilmesi gereken nokta bu askeri müdahalelerin koruma odağından şaşmaması ve kullanılan askeri g  n yarardan çok zarar vermemesidir. Caydırmak adına yapılan fiziki müdahaleler de askeri güç odaklı olduğundan koruma gerekçesi yeni zararlara yol a mamalıdır. Nitekim tarih sahnesi buna örnek olabilecek nice olayla doludur (Clapham, 2015: 66).

2. Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması Yükümlülüğünün Evrensel ve Tarafsız Niteliği

İnsan haklarının yapısı itibariyle sadece insan doğasında bulunan haklar olması ve insan olmakla kazanılması, bu hakların vazgeçilemez ve devredilemez olduğunun en önemli kanıtıdır (Goodwin-Gill, 1989: 529). İnsan hakları konusunda en temel belgelerden biri olan İHEB’in 1. maddesi “Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar...” diyerek başlamaktadır. Bu hakların kazanılması için sadece insan olarak doğmanın yeterli olduğuna ve herkesin aynı şekilde doğduğuna işaret ederek eşitlik ilkesine vurgu yapmaktadır (Lauren, 2013: 192). Ayrıca söz konusu hakların insanın doğasından kaynaklı olması sebebiyle de doğrudan kişiye bağlı olarak devredilemez haklar olduğuna da dikkat çekilmektedir (Boed, 1994: 6).

İHEB’in, 2. maddesinde ise “Herkes, ırk, renk, cins, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, millî veya içtimai menşee, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin işbu beyannamede ilân olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir.” ifadesine yer verilmiştir. İHEB’in bu hükmünde, hak ve özgürlüklerin geneli itibariyle herhangi bir zaman ve yer koşulu koymadan ‘herkes’ için geçerli olması önceki bölümlerde bahsedilen ayırım yapmama ilkesi ile temel hakların ‘evrensellik’ özelliğini öne çıkarması açısından önem arz etmektedir (Türkay, 2022: 198). Bu boyutu sebebiyle devletlerin açısından yabancılar da dahil herkesi kapsayacak şekilde kişilerin temel hak ve özgürlüklerini koruması ile bu sebeple doğan yükümlülüklerin gerçekleştirilmesi beklenmektedir (Doğan, 2023: 710). Bir başka anlatımla devletler yetki alanı içerisinde yaşayan vatandaşlarının sahip olduğu haklardan vatandaş olmayanların da faydalanmasını sağlamak ve insan haklarını çiğneyerek temel hak ve özgürlüklerle çatışan tüm durumları önlemekten sorumlu tutulmuştur (Mavi, 2022: 261). Dolayısıyla bu yükümlülüğün yerine getirilip getirilmediğinin kontrolü için geliştirilen insan hakları hukukunun temelini evrensel kurallar üzerine ayrımcılık

yapmama ve eşitlik ilkelerine dayandığı çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır (Edwards, 2005: 304). Ayrıca bu hukukun birçok kuralı evrensel olarak görülmekte olup ülkelerce yerine getirileceği açıkça taahhüt edilmiştir. Bu sebeple taahhüt edilen hususları uygulanmasını talep etmenin tek anlamı devletlerin sorumluluklarını yerine getirmelerini istemektir.

Ayrımcılık yapmama ve eşitlik ilkeleri temel hak ve özgürlükler bakımından tarafsızlık anlamına da gelmektedir. Nitekim temel hak ve özgürlüklerin korunması üzerine inşa edilmiş olan insan hakları hukuku yapısı itibarıyla siyasi olmaktan uzak ve tarafsızdır. Bir başka deyişle tüm devletlere siyasi duruşundan bağımsız şekilde aynı sorumlulukları aynı kıstaslar çerçevesinde yükleyerek bütün herkese eşit yaklaşılmasını şart koşar (UNHCR, 1995: 3).

Eşit davranma yanı ayrımcılık yapmamanın anlamı tek olmakla birlikte bu duruma bireyler ve devletler açısından olmak üzere iki şekilde yaklaşılması mümkündür. En basiti insan hakları konusunda devletlerce; diğer devletler arasında ayırım yapılmamasıdır. Devletler anlaşılmadıkları devletleri insan hakları konusunda eleştirirken, kendileriyle müttefik olan devletlerin insan hakları ihlallerine bilhassa iç egemenliğe müdahale edilmemesi savının arkasına saklanarak göz yummakta; uluslararası hukukun arkasından dolaşmak marifetiyle tarafsızlık ilkesini ihlal etmektedir (Humphrey, 1976: 532). Bireyler açısından ayrımcılık yapmama ise daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere insan hakları ve mülteci hukukunda korumanın temel dayanaklarından (Goodwin-Gill, 1989: 532). Bu anlamda hem İHEB Madde 1’de hem de 1951 Sözleşmesi Madde 2’de açıkça belirtildiği üzere, devletler hem vatandaşlar hem de yabancılar için ayrımcılık yapmama, bir başka anlatımla herkesin sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerini korumak konusunda eşit derecede sorumlu tutulur (Allain, 2001: 551). Burada dikkat edilmesi gereken nokta bu alandaki tüm sözleşmelerin sayılan haklarla sınırlı olarak yorumlanmaması gerektiğidir. Neresinden

bakılırsa bakılsın insan hakları hususu dinamik bir konu olup teknolojik gelişmelerden özellikle etkilenebilmekte; yeni hak ve yükümlülükleri bünyesine katmak zorunda kalmaktadır. Yapılması gereken ise sözleşmelerin geniş yorumlanması ve bilhassa içtihatlar ile alanın geniş tutulmasıdır (Aybay, 2019: 7).

Ayrımcılıkla ilgili altı çizilmesi gereken bir diğer nokta, bazı hassas durumda olan kişiler için ayrımcılık yasağının pozitif anlamda yorumlanması gerekebileceğidir. Burada kişi haklarının hiçe sayılmasından ziyade insan haklarına hizmet eden bir durum oluşmaktadır. Örnek vermek gerekirse yaşa dayalı ayrımcılık konusunda kişinin belli bir yaşa ulaştığında ‘zorla’ emekli edilmesi durumu çalışma hakkının engellenmesinden ziyade kişilerin yaşam hakkının korunması olarak yorumlandığı durumlar da bulunmaktadır. Nitekim yaşın ilerlemesi ile kişilerin vücutlarında olan değişimin hem kendileri hem de diğer insanların yaşam haklarını etkileyebilecek durumları oluşturmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Bu durumda devletlerin zorunlu emeklilik yaşı sınırı koyarak aslında herkese eşit şekilde yaklaştıkları ya da başka bir anlatımla devletlerin herkesi eşit şekilde korudukları varsayılmaktadır (Clapham, 2015: 124-127).

İnsan haklarının evrensel olmadığı üzerine sıklıkla eleştiriler de yapılmakta; herkes için geçerli olan insan hakları için sınırlar konmakta olduğu belirtilmektedir. Bu sınırlar kişilerin belli devletlerle kurdukları vatandaşlık bağı üzerinden tanımlanmaktadır. Yani tüm hakların, vatandaş ve yabancıyı aynı şekilde korumadığı, devletin koruma yükümlülüğü ile insan haklarının ihlali konusundaki sorumluluğunun hem toprak hem de vatandaşlık bağı ile sınırlandırıldığı savunulmaktadır (Vedsted-Hansen, Gibney, & Tomasevski, 1999: 267). Öte yandan insan haklarının evrenselliğini şüpheye düşüren bir başka durum da ülkelerin insan hakları uygulamaları ile ilgili farklılıklarının, evrensellik iddiaları üzerindeki etkisidir. İnsan haklarının evrenselliğini devletler kabul ederek ulusal mevzuatlarında insan haklarına atıfta bulunsa bile içerik ve

uygulamada birçok şeyin eksik kaldığı savunulmaktadır (Clapham, 2015: 53). En temel insan hakkı üzerinden ilerlenecek olursa dünyanın önde gelen ülkelerinden ABD'nin, İHEB'i kabul etmesi ve Birleşmiş Milletler 'de en sözü geçen ülkelerden biri olmasına rağmen bazı eyaletlerinde idam cezasının uygulanmaya devam edilmesi oldukça çelişkili bir durum yaratmaktadır (Yılmaz Eren, 2023: 778).

Sonuç olarak devletler bir yandan temel hak ve özgürlüklerin korunması ile ilgili olumlu gelişmelerin olmasını isterken diğer yandan milli egemenliklerine vurgu yaparak ulusal çıkarlarını öne çıkarmaktadırlar. Nitekim hem evrensel insan hakları hem de milletlerarası hukuk, devletlerin kendi iç egemenlikleri ve vatandaş olmayanlar ilgili takdir yetkisini kabul etmektedir (Çiçekli, 2007: 2). Devletler tarafından ise bu egemenlik ve takdir yetkisi çok daha sert yorumlanmakta, devletler kendi topraklarına müdahaleye izin vermezken uluslararası alanda yani başka ülkelerde insan haklarının evrenselliğinin sağlanması ve korunması sorumluluğu kapsamında koruma ile uyuşmayan faaliyetleri gerçekleştirebilmekte ya da başka bir ülkenin iç işleyişine dahil olmama anlamında insan hakları ihlalleri görmezden gelerek ulusötesi sorumluluklarından kaçınabilmektedirler (Vedsted-Hansen, Gibney, & Tomasevski, 1999: 268).

B. Uluslararası Korumanın İnsan Hakları Hukukunda Kabul Edilen Temel İlkelerle Olan İlişkisi Bakımından

İnsan hakları hukuku ve uluslararası koruma arasındaki tamamlayıcı ve yol gösterici ilişkiden önceki bölümlerde geniş çerçevede bahsedilmiş olup bu kısımda, konuyu birbirine bağlayan temel ilkelerden söz edilecektir.

Genel olarak mülteci hukukunun koruma anlamında yazılı kaynak bulmakta zorlandığı durumlarda insanların koruma bulabilmek amacıyla temel hak ve özgürlükleri çıkış noktası kabul eden insan hakları hukukuna yöneldiği görülmektedir. Bunda elbette ki insan haklarının, uluslararası koruma arayan kişiler de dahil herkes için

geçerli olmasının etkisi büyüktür. Öte yandan uluslararası korumanın en temel ihtiyaç olan sığınma ihtiyacı ile özdeşleşmesi ve sığınma kavramının bir dayanak noktası olarak insan hakları hukukunda açıkça yer alması, insan hakları hukuku ile uluslararası koruma arasındaki bağı güçlendirmektedir. Buradan hareketle ülkeler kendi topraklarına sığınma ihtiyacı ile gelen kişilerin sığınma taleplerini değerlendirmeye alıp ayrımcı muameleden uzak durarak koruma taleplerini kabul etmeleri yani mülteci statüsü tanımına uyan kişileri hiçbir şekilde geri çevirmemeleri esas ilkelere biridir (Hathaway, 1991: 126). Mülteci hukukunun ana metni olan 1951 Sözleşmesi'nde sığınma hakkının açıkça tanımlanmamış olması sebebiyle başvuru temel belge İHEB madde 14'tür (Uzun, 2024: 625). Bir başka anlatımda sığınma hakkı, 1951 Sözleşmesi'nde yer almasa dahi birçok ulusal ve uluslararası hukuki metinde farklı şekillerde yer alması sebebiyle de öne çıkmakta olup insan hakları hukuku ile uluslararası koruma rejimini birbirine bağlayan ve uluslararası hukukta önemli sayılan ilkelere biri olarak görülmeye başlanmıştır (Gil-Bazo, 2015: 3). Bu temel ilke beraberinde sorumluluk paylaşımını da getirmiş ve hem sığınma devletine hem de diğer devletlere uluslararası korumanın adil bir şekilde sağlanabilmesi adına birtakım yükümlülükler vermiştir (Field, 2010: 528). Fakat devletler sorumluğun bölüşülmesine ilişkin fikri paylaşmış olmalarına rağmen yükün adil bir şekilde paylaşılmasına aynı şekillerde yaklaşmamaktadırlar. Bu sebeple temel ilkelere olan sorumluluk paylaşımı ihmal edilmekte; yük, tek başlarına sığınma sağlayan devletlerin üzerinde kalmaktadır (Dowd & McAdam, 2017: 890).

Sığınma hakkı ile bağlantılı olarak uluslararası korumanın özünü oluşturan ve insan hakları hukuku sözleşmelerinde yer etmiş bir başka ilke 'geri göndermeme ilkesi'dir. Devletler her ne kadar kimlerin ülkeye gireceği konusunda hak sahibi olsalar da kendi yargı alanında olan, sınırlarında ya da topraklarında bulunan ve vatandaşı olmayan kişilere insanca davranmakla yükümlüdür. Buradan hareketle devletler, kendi ülkelerinde görecekları zulümden kaçarak gelen kişilerin uluslararası korumaya

erişimini sağlamakla yükümlü olmanın yanı sıra, bu kişileri işkence, insanlık dışı ve onur kırıcı muameleye maruz kalacakları yere geri göndermemekten de sorumludurlar. Bu ilke geri göndermeme ilkesi olarak adlandırılmakta ve uluslararası koruma ile doğrudan ilişkili bir görünüm sergilemektedir (Pirjola, 2007: 639). Söz konusu ilke, ilk etapta mülteci ve sığınmacıların uluslararası hukuk ile korunmasını amaçlarken zamanla genişleyerek ülkeler için vatandaşları olmayan herkesi kapsar hale gelmiştir (Çiçekli, 2007: 11). Devletlerin egemenlik yetkileri kapsamında kimlerin ülkeye gireceklerine ve ülkeden çıkacaklarına karar verme hakkına sahip oldukları herkesçe kabul edilse de, geri gönderme ilkesi ile insan haklarının korunmasının sağlanması adına devletlerin sınır dışı etme yetkileri ciddi anlamda sınırlandırılmaktadır (Chowdhury, 1995: 104). Öte yandan ülkeler geri göndermeme ilkesiyle bağlı olsalar da, bu ilke genel ifadelerle düzenlenmiş ve kesin sınırlar getirilmemiştir. Böylece bu durum bir yandan yabancıların, olası her türlü koşulda herhangi bir sınırlamaya tâbi tutulmaksızın ülkeden yararlanmasını sağlarken; öte yandan aynı esneklik, ülkelerin söz konusu ilkeyi kendi iç hukuklarındaki mevzuata aktarırken farklı yorumlar geliştirmesine de sebep olmaktadır (D'Angelo, 2021: 280).

Uluslararası korumada öne çıkan ve insan hakları hukukunda ayrımcılık yasağı, geri göndermeme gibi sığınma ile bağlantılı olan bir başka ilke de cezalandırmama ilkesidir (Peters & Besley, 2017: 9). Özellikle 1951 Sözleşmesi madde 31 (1)'de yer bulan cezalandırmama ilkesi “Taraflar Devletler, hayatlarının veya özgürlüklerinin, madde 1'de gösterilen şekilde tehdit altında bulunduğu bir ülkeden doğrudan gelerek izinsizce kendi topraklarına giren veya bu topraklarda bulunan mültecilere, gecikmeden yetkili makamlara başvurarak yasadışı girişlerinin veya bulunuşlarının geçerli nedenlerini göstermeleri koşuluyla, yasadışı yollardan girişleri veya bulunuşlarından dolayı ceza vermeyeceklerdir” şeklinde ifade edilmiştir. Bahse konu maddenin de gösterdiği şekilde kişiler Sözleşmede yer alan sebeplerle ülkelere düzensiz yollardan girdikleri takdirde

cezalandırılmamalı, medeni, siyasi ve sosyo-ekonomik hakları da içeren 1951 Sözleşmesi'nce bu haklardan da mahrum bırakılmamalıdırlar (Vedsted-Hansen, Kienast, & Feith Tan, 2023: 4). Buna paralel olarak yükümlülüklerin iyi niyetle uygulanmasının gereği olarak devletler herhangi bir tedbir uygulamak durumunda olacaklarsa dahi bunu haklı sebeplere dayandırmalıdırlar (Edwards, 2005: 323).

Sonuç olarak uluslararası hukuk kuralları ve bu kuralların üstünlüğünün kabul edildiği bir çerçevede geliştirilen insan hakları anlayışına göre devletler kişilerin, herhangi bir ülkeden ayrılma, bir ülkeye sığınma hakkı, geri göndermeme ilkesi gibi tüm temel ilkeleri kapsayarak bu ilkelerin sağladığı korumaya erişilebilmesine olanak tanınmalı ve bu hakları yalnızca fiziksel olarak var olmaya yardımcı olacak şekilde yorumlamamalıdır (Moreno-Lax, 2018: 3). Bu anlamda insan haklarına saygı gösterdiklerini savunan devletlerin, sayılan haklar ve ilkelerle ilgili olarak uluslararası sorumlulukları olduğu kadar uluslararası koruma ihtiyacı içerisinde olan bu bireylerin güvenliklerini sağlamakla ilgili yükümlülükleri de bulunmaktadır (Mavi, 2022: 260).

1. Sığınma Arama ve Sığınmadan Faydalanma Hakkı

Geçmiş tarihini en eski olaylarına kadar giden sığınmanın toplumsal bir olgu olarak dünyanın her yerinde etkili olan bir kurum olduğu düşünülmektedir (Lojek & Akın, 2021: 302). Sığınma (asylum) kelimesi, Yunanca 'asylon' kelimesinin Latince karşılığı olup 'ele geçirilmek durumundan özgür olma' yani insanın onu takip eden kişiden ve durumdan uzakta ve güvenli bir yerde olması demektir (Boed, 1994: 2). Kaynağını dinden alan sığınma kurumu haksızlığa karşı ilahi bir koruma amacıyla üç tek tanrılı dinde de var olan öldürmeme ve çalmama ile birlikte en eski bir kurallardan biri olmuş; bu ilk haliyle de siyasi olarak zulüm görenlerden ziyade herkesi içeren kapsamlı bir anlayış olarak hayat bulmuştur (Gil-Bazo, 2015: 18). Vatandaş olmayan bir kişiye, egemen başka bir devlette sığınma verilmesi hali ise bu bahse konu dini

sığınmadan evrilerek anayasaların içerisine dahil olmuştur. Bu anlamda öncül olarak 1793 Fransız Anayasası olarak gösterilmektedir (Peters & Besley, 2017: 7).

Sığınma, kelime anlamı olarak uluslararası koruma kapsamında sığınak anlamına gelirken aynı zamanda bir devletin başka bir ülkenin vatandaşlarına koruma sağlama sürecini ifade etmektedir (Evans & Newnham, 2007: 544). Bunun yanında sığınma, kavramsal olarak sadece mülteciliği ifade etmez; sığınma durumu, koruma kurumunun tamamını ifade ederken mültecilik bu korumadan yararlanan bireylerin statüsünü de belirtir (Apan, 2021: 884). Bir başka deyişle her sığınmacı sonunda mülteci olarak tanınmayabilir; ancak her mülteci başlangıçta bir sığınmacıdır (UNHCR, 2006: 4).

Sığınma, temel hak ve özgürlükleri tehlike altında olan bireylere ikame bir koruma sağlanmasını ifade ettiğinden özü itibariyle insan hakları ile iç içe geçmiş bir olgudur (Öztürk, 2016: 187). Bir hak olarak sığınma İHEB'in 14. maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir: "1. Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır. 2. Gerçekten siyasal nitelik taşımayan suçlardan veya Birleşmiş Milletler'in amaç ve ülkelerine aykırı eylemlerden doğan kovuşturma durumunda bu haktan yararlanılamaz." Burada öncelikle dikkat edilmesi gereken nokta maddenin oldukça genel ifade edilmesi, zulmün içeriği ve sığınma talep edecekler için detayların belirlenmemiş olması sebebiyle bu hakka mutlak bir hak olarak yer verilmemiş olmasıdır (Gilbert, 1983: 650). İHEB'de yer alan sığınma hakkının içeriği ile ilgili genel kabul, bu hakkın devletlere sığınma sağlama yükümlülüğü vermekten ziyade, sığınma arama ve sığınmadan faydalanma içeriğine sahip olmasıdır. Bu bağlamda, sığınma arama; bir kişinin başka bir ülkeye sığınabilmek amacıyla ülkesini terk etme hakkına sahip olması, sığınmadan faydalanma ise, kendisine tanınan sığınma imkanının sağladığı haklardan faydalanabilme hakkı olarak değerlendirilmektedir. Anılan çerçevede devletlere atfedilen yükümlülük ise, sığınma

(uluslararası koruma) başvurusunda bulunan bir kişinin başvurusunun değerlendirmeye alınması, kendisine sığınma sağlanan kişinin ise, sığınma statüsünün getirdiği haklardan eksiksiz faydalanabilmesinin sağlanması şeklinde anlaşılmaktadır (Öztürk, 2012: 207-208).

Hakkın niteliği ile ilgili tartışma yaratan bir başka husus da önceki bölümlerde bahsedildiği üzere İHEB'in bağlayıcı bir metin olmamasıdır (Clapham, 2015: 51).

İHEB'in ardından gelen 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'nde ise mülteci statüsü ve geri göndermeme ilkeleri açık şekilde ifade edilmişken, bahse konu metinlerde sığınma ile ilgili bir madde eklenmemiş olsa da sığınmanın zımnen var olduğu ve bilhassa geri göndermeme ilkesiyle bağdaştırmanın mümkün olduğu savunulmaktadır (Yılmaz Eren, 2023: 770). Öte yandan sığınma, insan hakları hukuku ile doğrudan bağlantılı olması açısından ele alındığında; mültecilik statüsü kapsamına girmeyen kişiler için koruma insan hakları belgeleri ile sağlanmaktadır. Bunun yanında, 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'nün usulüne uygun şekilde uygulanıp uygulanmadığını denetleyen bir organı bulunmaması sebebiyle insan haklarına uygunluğu denetleyen mekanizmalar (AIHM gibi) bu boşluğu doldurabilmek amacıyla bir devletin yargı alanına giren alanlarda yaşanan durumlarla ilgili mülteci, sığınmacı ya da diğer kişiler arasında ayırım yapmadan yargısal denetim gerçekleştirmektedir (Edwards, 2005: 298). Böylelikle doğrudan anılmasa dahi sığınma hakkı uluslararası hukukta var olmaktadır.

Dünya genelinde üzerinde uzlaşılmış tek bir tanımı bulunmayan sığınmanın, sığınma sağlama içeriğine sahip olacak biçimde bir hak olarak nitelendirilebilmesi için ise birtakım unsurları taşıması gerektiği belirtilmektedir (Boed, 1994: 3). Bu unsurlar, devletin kişiyi kendi ülkesine kabul etmesi, onu sınır dışı etmeyi veya iade etmeyi reddetmesi, hakkında kovuşturma yürütmemesi ve 1951 Sözleşmesi'nde öngörüldüğü üzere bireyi cezalandırmaması ya da başka yollarla hürriyetinden yoksun

bırakmamasıdır. Son olarak devlet, kişinin ülkede kalmasına izin vermelidir; nitekim burada belirleyici olan, bireyin kalma hakkını elde etmesidir. Bu nedenle, açıkça düzenlenmemiş olsa da 1951 Sözleşmesi belirli ölçütleri karşılayan kişilere kalma hakkı tanıdığından, sığınma sağlamayı örtülü biçimde içerdği kabul edilmektedir (Clark, 1992: 190). Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, 1951 Sözleşmesi'nin bireysel statü değerlendirmesine odaklı yapısı ekseninde, kalma hakkını sığınmacılara (başvuru sahiplerine) başvuruları değerlendirilene kadar, mülteci statüsü sahiplerine (sığınma sağlanan kişilere) ise başvurularının olumlu şekilde değerlendirilmiş olması neticesinde sağladığı anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak, 1951 Sözleşmesi'ne içkin olan sığınma hakkının da devletin asli değerlendirmesi ve onayı neticesinde sağladığı sonucuna varılarak sığınma arama ve sığınmadan faydalanma şeklinde nitelendirilmesi yanlış olmayacaktır.

Sığınma açısından uzun zamandır tartışılan hususlardan biri de, sığınmanın, sığınan kişiler ve sığınılan devletler açısından farklılaşan çift taraflı yapısıdır: yani sığınma bireyin hakkı mıdır yoksa devletin hakkı mıdır (Apan, 2021: 890)? Bir taraftan doğuştan sahip olduğu hakları ihlal edilen veya ihlal edilme tehlikesi altında olan bireyin, ona hak ettiği korumayı sağlamayan menşe ülkesini terk etmesi ve başka bir ülkeye gitmesi ile mutlaka sahip olması gereken korumanın menşe ülkesi dışında bir devlet tarafından karşılanması ile hak olarak ifade edilen sığınma hem bireyi hem devletleri kapsayan bir durum halini almaktadır (Öztürk, 2016: 196). Zira İHEB'in 14. maddesi incelendiğinde de 1. bendinin kişiye ithafen 'başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı'nı öngörmüş olmasına rağmen devletleri bu hakkı verme yükümlülüğü ile sorumlu tutmamış ve devletin sığınma verme konusunu kendi takdir yetkisine bırakmıştır. Zira bu durum geleneksel bakış açısı ile devlete tanınmış bir hak olarak devletlerin egemenliğine, devletlerin iç işlerine karışılmamasına ve her devletin kendi topraklarında kimin kalacağına karar verme yetkisine sahip olduğu

uzlaşısı üzerine kurgulanmıştır (Boed, 1994: 4). Sığınma hakkı ile ilgili tartışmalarda da idealist bakış açısı ile realist yaklaşımın çatışmasını açıkça görmek mümkündür. Zira geleneksel yaklaşıma göre uluslararası hukukun öznelere devletlerdir ve devletler için sığınma hakkı ‘izin verici’ niteliktedir. Sığınmayı sağlayan sözleşmeler olsa dahi bunlar kişilere sığınma hakkı vermek yerine devletler için oluşturulmuş olup bilakis devletlerin bireylere bu hakları tanınması yönünde karşılıklı sorumluluklar yüklemesi için yapılmıştır; ihlal durumlarında ise devletler sığınma hakkı tanınmayan yabancılardan ziyade sözleşmenin tarafı diğer devletlere karşı sorumluluk altına girmektedirler (Gilbert, 1983: 635). Pozitif hukuk yaklaşımının da bir yansıması olan bu bakış açısına göre kuralları kimin yarattığı önemlidir. Uluslararası hukukta da kuralları devletler yarattığından hem hakkın hem de yükümlülüğün sahibi devletler olarak görülmektedir (Sunay, 2015: 15).

Birey bakış açısından ise sığınma hakkının iki anlamı bulunmakta olup bunlar sığınma talep etme hakkı ile sığınma verilmesi hakkıdır. Sığınma talep etme hakkı ‘vatandaşın veya o ülkede yaşayanların devletin mülkiyetinde olamayacağı’ ilkesinden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Bu hak ‘kişinin ülkesini terk etme hakkı’ ile birlikte kullanılarak başka ülkeden sığınma talep edilmesi anlamına gelmektedir. Bireye sığınma verilmesi hakkı ise daha karmaşık bir düzleme sahip olup genelde devletlerce kabul görmemektedir (Boed, 1994: 8). Grotius’a göre sığınma verilme hakkı bireye ait doğal haklardan sayılmaktadır. Zira kişilerin tüm insan icadı devlet ve kurumların üzerinde olması ve devletlerin bireyleri korumak için var olması sebebiyle devletler ihtiyacı olan kişilere sığınma vermek yükümlülüğündedirler (Lauren, 2013: 182).

Bireyin bakış açısı ile sığınma hususuna dair bazı eleştiriler de yapılmaktadır. Bu eleştiriler kişilerin uluslararası hukukun süjesi olamayacağı ve bir ihtimal olsalar bile haklarını ileri sürüp süremeyecekleri ikilemine yöneliktir. İlk sorun ile ilgili olarak içinde bulunulan dönemin özelliğine bakmak gerekecektir. Eğer realist bakış açısı

baskın ise, ki özellikle son dönemlerde bu etki görülmektedir, devletin süje olduğu durum baskındır. Fakat bu görüş, uluslararası mevzuatların iç hukuka aktarılması ile AIHM gibi bölgesel yargı organlarına kişiler için bireysel başvuru imkanının tanınması mekanizması ile çürütülebilmektedir. Böylelikle bir noktada kişiler uluslararası hukukun süjesi olabilmektedir. İkinci eleştiri için ise şu şekilde detaylandırılmaktadır: sığınmanın uluslararası alanda birey tarafından bir hak olarak iddia edilebilmesi için bu hak ile ilgili olarak devletlere yükümlülük yüklenmeli ve ihlali durumlarında ise denetleyecek bir yargı organı olmalıdır. (Gilbert, 1983: 636).

Yargısal denetim organı açısından doğrudan bir kurum işaret etmek zor olsa da devletin yükümlülükleri kısmını destekleyici argümanlar üzerinden hareket edildiğinde 1951 Sözleşmesini 1. maddesi ile 33. maddesinin birlikte değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Zira madde 1, belli şartlar altında mülteci statüsünün tanınmasını söylerken madde 33, kişilerin bu şartları sağladıktan sonra devletlerce geri gönderilmesini yasaklar ki buranın zımni anlamı devletlerin sorumluluğu bireylere mülteci statüsünün verilebilmesi amacıyla sığınma usullerine erişme imkânı verilmesidir. Yani devletler kesin olarak kişilere mülteci statüsü vermek zorunda olmasalar da belli bir süre ülkede kalma hakkı tanınmalıdır. Böylelikle örtülü de olsa 1951 Sözleşmesi'nde sığınma hakkının var olduğu ve devletlerin belli yükümlülükleri bulunmaktadır (Edwards, 2005: 301).

Küresel dünyada yaşanan birçok olay, korunma ihtiyacı ile ülkesini terk eden insan sayısında artışa neden olmakta ve devletlerin çoğu koruma sağlama açısından kendini geri çekmektedir. Özellikle mülteci hukukunda oldukça önemli olan sözleşmelere taraf çok sayıda devlet, 'etkili korumanın dayandığı hukuki temelden geri çekilme' eğilimi olarak da bilinen sığınma hakkına ve statü belirleme prosedürlerine erişimin kısıtlanması, mülteci statüsünün giderek daha kısıtlayıcı biçimde yorumlanması şeklindeki uygulamalara başvurmaktadır. Güncel olaylar silsilesinde bu durumun birçok

mağduriyete sebep verdiği, insan yaşamının dahi tehlikeye attığı görülmektedir (Gorlick, 2001: 2).

Sonuç olarak insan hakları hukuku hem açık olarak sığınma hakkına yer vermesi hem de sığınma hakkının da temel hak sayılması ve temel hak ve özgürlüklerin geniş çerçevede yorumlaması sebebiyle sığınma hakkı açısından oldukça büyük öneme sahip olmakta, her türlü insan hakları ihlalinde öncelikle başvurulacak dayanak noktalarından birini oluşturmaktadır (Pirjola, 2007: 639). Fakat bu hakkın varlığı kabul edilse de birey ve devlet açısından farklı şekillerde yorumlanarak fikir birliğine varılamamasının günümüzde birçok soru işaretini beraberinde getirmektedir.

2. Geri Gönderme Yasağının Etkili Uygulaması

Önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere uluslararası koruma hukukunun temel prensiplerinden biri ‘geri göndermeme ilkesi’dir (Vedsted-Hansen, Kienast, & Feith Tan, 2023: 6). İkinci Dünya Savaşı’yla artan kitlesel insan hareketliği ile bu durumu körükleyen Soğuk Savaş Dönemi kargaşası ülkelerinden kaçan ve uluslararası koruma ihtiyacı içerisinde olan bu insanlar için ulusüstü sözleşmeleri şart kılmıştır. Bu aşamada geri göndermeme ilkesini öne çıkaran ve uluslararası koruma denince ilk akla gelen uluslararası araç ise 1951 Sözleşmesi’dir (Gündüz, 2018: 15).

Özellikle sığınma hakkı ile yakın ilişki içerisinde olan bu ilke uluslararası koruma bakımından 1951 Sözleşmesi’nin 33. maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir: “1. Hiçbir Taraf Devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade (‘refouler’) etmeyecektir. 2. Bununla beraber, bulunduğu ülkenin güvenliği için tehlikeli sayılması yolunda ciddi sebepler bulunan veya özellikle ciddi bir adi suçtan dolayı kesinleşmiş bir hükümle mahkûm olduğu için söz konusu ülkenin halkı açısından bir tehlike oluşturmaya devam eden bir mülteci, işbu hükümden yararlanmayı talep

edemez.” (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, t.y.). Bu madde ile sözleşmede belirtilen durumlarda kendi ülkesinde gördüğü muamele sebebiyle ülkesinin korumasından faydalanamayan kişilere ülkesine geri gönderilmeyerek uluslararası koruma sağlamakta olsa da sağlanan bu koruma maddenin içeriğinde anlaşılabileceği üzere mutlak değildir. Zira maddenin 2. bendinde geri göndermemeye dair istisnalar sıralanmış olup bunun içerisinde ‘milli güvenlik için tehlikeli oluşturma gibi kolaylıkla her yere çekilebilecek muğlak ifadelerle de yer verilmektedir (Uzun, 2012: 32).

Uluslararası koruma rejiminin dar çerçevede kaldığı noktalarda insan haklarının geniş perspektifinden faydalanıldığı çalışmanın bu kısmında daha önce de vurgulanmıştır. Bu kapsamda 1951 Sözleşmesi’nde yer alan geri göndermeme ilkesi kısıtlı bir grubu istisnalar ile koruduğundan bu ilkenin zamanla geliştirilerek uluslararası sözleşme ve insan hakları belgeleri içerisinde de yer verilmesi ihtiyacı hasıl olmuş, hedef grubu da genişletilerek daha kapsayıcı bir hale büründürülmüştür (Çiçekli, 2007: 11).

Anılan insan hakları sözleşmelerinden akla ilk olarak AİHS madde 3 gelmektedir. AİHS madde 3’e göre “Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.” (Council of Europe, 1950). Burada geri gönderilemez ifadesi doğrudan yazmasa dahi işkence yasağı ile birlikte ele alındığında bu maddenin genel hükümlerinden geri gönderilmeme ilkesinin esası ile aynı olduğu görülmekte olup AİHM kararlarının gerekçe metinlerinde de genellikle kişilerin geri gönderilemeyeceği şeklinde ifade edilmektedir (Gil-Bazo, 2015: 7). Ayrıca bu madde 1951 Sözleşmesi madde 33 ile kıyaslandığında hiçbir istisna barındırmadığından en geniş anlamı ile yorumlanmakta ve mahkeme kararlarının esasını oluşturmaktadır.

Geri göndermeme ilkesi ile ilgili AİHM’in verdiği önemli kararlardan biri Soering v. Birleşik Krallık Kararı olup bu kararda hakkın mutlaklığına vurgu yapılarak

geri gönderilecek kişiye sağlanacak güvencelerin en az AİHS standartlarında olması gerektiği, eğer kişinin gönderilmesi halinde riskli bir durum oluşacaksa bundan kişiyi gönderen devletin sorumlu tutulacağı ve fiziksel acının yanında ölümü bekleme halinin de kişide psikolojik olarak acı hissettireceğinden, bu durumun da insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye denk olacağı çıkarımı yapılmıştır (Karagözoğlu, 2023: 333). Burada ölümü bekleme durumunun psikolojik acı yarattığı ile ilgili yapılan değerlendirmeye bakıldığında aslında AİHS madde 3'ün genel ifadeleri sebebiyle de oldukça yoruma açık olduğu görülmektedir (Pirjola, 2007: 654).

AİHM kararlarından geri göndermeme ilkesinin mutlaklığına bir diğer vurgu yapılan karar *Chahal v. Birleşik Krallık Kararı*'dır. AİHM'in gerekçeleriyle açıkladığı kararda siyasi suçlu olarak görülen ve kamu güvenliği riski yarattığına karar verilen kişilerin dahi madde 3'ün mutlak yapısı nedeniyle işkenceye, zalimane veya insanlık dışı muameleye maruz kalacakları yerlere geri gönderilmelerinin söz konusu olamayacağı belirtilmektedir (Gündüz, 2018: 17). Bu dava ile bağlantılı olarak önce çıkan bir başka dava ise *Saadi v. İtalya*'dır. Burada yine terör bağlantısı sebebiyle geri gönderilmek istenen Tunus vatandaşına karşı İtalya'nın yanında Birleşik Krallık da davaya dahil olmuş ve *Chahal Kararı*'nın etkisi üzerine savunma yapmıştır (Doğan, 2023: 725). Birleşik Krallık, AİHM'in verdiği kararın ülkelerin egemenlik ilkesi ile çelişerek sınır dışı etme yöntemlerini engellediği (Aybay, 2019: 8) ve fiiliyatta birçok zorluğa neden olduğunu belirterek ev sahibi ülke için güvenlik tehdidinin göz önüne alınarak yeni bir testin belirtilmesi gerektiğini savunmuştur. Buna karşılık AİHM, madde 3'ün mutlak koruma sağladığını vurgulayarak her iki davada da devletlerin koruma düzeyini azaltma taleplerini reddetmiştir (Gil-Bazo, 2015: 10).

1951 Sözleşmesi ve AİHS arasında bir kıyas yapılacak olursa AİHS madde 3'ten yararlanmak isteyen bir kişi, 1951'de sayılan kriterler sebebiyle zulme uğrayacağından ziyade geri gönderilmesi ya da sınır dışı edilmesi halinde sadece AİHS kapsamında

sayılan temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edileceğini ispatlamak durumundadır. Böylelikle AİHS ile sağlanan, sebepten bağımsız uluslararası koruma ile sadece mülteci statüsünde olanlar değil tüm yabancılara koruma verilebilmektedir (Yılmaz Eren, 2023: 779).

Geri gönderme yasağını kapsayan fakat Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye de bu aşamada değinmek önemlidir. Bahse konu sözleşme madde 7'ye göre "Hiç kimse işkenceye veya zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya maruz bırakılamaz. Ayrıca hiç kimse, serbest iradesi olmadan tıbbi veya bilimsel bir deneye tabi tutulamaz." (United Nations, 1966). Bahse konu sözleşmenin hükümlerini takip etmekle görevli BM İnsan Haklar Komitesi, ülkeler aleyhine olan başvurularda iddiaları incelemekle görevli olup özellikle madde 7'ye konu başvuruların önlerine sıklıkla geldiği bilinmektedir (Anderson, Foster, Lambert & McAdam, 2019: 115). Görüldüğü üzere sözleşme diğer belgeler gibi açık şekilde geri gönderme yasağına yer vermese dahi söz konusu Komite'nin yorumları ile madde 7 en geniş haliyle uygulanmaktadır (McAdam, 2005: 1). Örneğin Komite bu maddeye dayanarak şunu söylemiştir: "Taraflar devletler; kişileri iade, sürgün veya *refoulement* yoluyla başka bir ülkeye göndererek işkence veya zalim, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya maruz bırakmamalıdır." (Boed, 1994: 21). Ayrıca Komite 7. maddeyle ilgili bir diğer yorumunda "... yasaklanan fiillere karşı, ister resmi sıfatla hareket eden kişiler tarafından, ister resmi sıfatları dışında hareket eden kişiler tarafından ya da özel kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsun, gerekli olabilecek yasama veya diğer tedbirler yoluyla herkese koruma sağlamak tarafların görevidir." şeklinde belirtmiştir. Böylelikle hangi şartta olursa olsun devletlerin geri göndermeme ile ilgili yükümlülükleri Sözleşme kapsamında defaatle vurgulanmıştır (Gorlick, 2001: 16).

AIHS ve Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi gibi akla gelen belgelerden bir diğeri ise İşkenceye Karşı Sözleşme'dir. Bu Sözleşme, 1951 Sözleşmesi'nden sonra geri göndermeme ilkesine açık bir şekilde yer veren ilk uluslararası insan hakları sözleşmesi olarak da bilinmektedir (Gil-Bazo, 2015: 14). Bahse konu sözleşmenin 3. maddesi geri gönderme yasağını ise şu şekilde ifade edilmiştir: "1. Hiçbir Taraf Devlet, bir kimsenin diğeri bir Devlette işkence tehlikesine maruz kalacağına inanmak için esaslı sebeplerin bulunması halinde, bu kimseyi sınır dışı edemez, geri gönderemez veya iade edemez. 2. Yetkili makamlar bu tür bir sebebin bulunup bulunmadığına karar vermek amacıyla, söz konusu Devlette insan haklarının aşırı, açık veya kitlesel bir tarzda ihlalinin bulunup bulunmadığı da dahil, mümkün olduğu kadar her türlü hal ve şartı dikkate alırlar." (Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 1984). Madde 3'ün genel yorumuna göre 1951 Sözleşmesi'ne kıyasla bir kişinin korumadan yararlanamayacağını belirten herhangi bir dışarda bırakma hükmü yer almamakta olup devletleri bu tür bir duruma karşı harekete geçmekle yükümlendirmiştir. Böylelikle sözleşme, BM İşkenceyi Önleme Komitesi'nin sayısı günden güne artan içtihatları sayesinde mülteci hukukunu tamamlayıcı niteliğe bürünmektedir (Gorlick, 2001: 29). Zira özünde 1951 Sözleşmesi kapsamında olmayan fakat geri gönderilemeyecek kişilere bu şekilde tamamlayıcı koruma sağlanmaktadır (McAdam, 2005: 1). Bir başka anlatımla İşkenceye Karşı Sözleşme'nin hükümlerini uygulamakla görevli olan İşkenceye Karşı Komite madde 3'e göre geri göndermeme ilkesini açık bir şekilde uygulayarak tamamlayıcı korumanın varlığını pekiştirmektedir (Anderson, Foster, Lambert & McAdam, 2019: 115). Öte yandan İşkenceye Karşı Sözleşme, tanımının netliğinden dolayı sadece işkenceyi düzenlemeyi seçerek işkence vakaları ile ilgili olması ile hedef kitle bakımından daha sınırlı bir alanda kullanıldığı sebebiyle AIHS ve Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ne gerisinde bir koruma sağlamış ve birtakım eleştirilerin de odak noktası haline gelmiştir (Gündüz, 2018: 18).

Geri göndermeme ilkesi ile ilgili tartışmalardan biri, ilkenin uluslararası hukukun devletlerce bir bütün olarak kabul edilen ve kendisinden hiçbir surette sapmaya izin verilmeyen emredici normları (*jus cogens*) arasında sayılıp sayılamayacağı hususudur (Boed, 1994: 21). Bir başka anlatımla geri göndermeme ilkesi uluslararası alanda tüm devletler tarafından bir bütün olarak kabul edilmişse ve kendisinden hiçbir şekilde sapılamıyorsa emredici normlardan biri olarak değerlendirilmesinin mümkün olacağı varsayılmaktadır. Bu doğrultuda UNHCR'nin yönlendirmelerinin de etkisi ile geri göndermeme ilkesinin giderek daha fazla *jus cogens* niteliğinin öne çıktığı ve kendisinden sapmaya izin verilemeyecek bir uluslararası norm olarak görülmesi gerektiğinin BM üyesi ülkelerce oy birliği ile kabul edildiği kararlar var olmuştur (Allain, 2001: 539). Ayrıca işkence yasağı ile geri göndermeme ilkesinin yakın ilişki içerisinde olduğu bilinmektedir. Bu noktada işkence yasağının emredici normlar arasında sayılması noktasından hareketle geri göndermeme yasağının da buna benzer bir statüye sahip olması gerektiği savunulmaktadır (Chowdhury, 1995: 104). Geri göndermemenin *jus cogens* kabul edilmesi, uluslararası metinlere taraf olmayan devletlerin dahi bu ilke ile bağlı olacakları ve buna aykırı bir sözleşmenin durumun oluşmasını önlemek yükümlülüğünde oldukları anlamına gelmektedir. Bu anlamda geri göndermeme ilkesinin *jus cogens* olduğunu kabul eden akademisyenler kadar Hathaway gibi karşıt görüşte olanlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda yalnızca beyan yoluyla yapılan değerlendirmelerin yeterli gelmeyeceğini, uluslararası toplumun temsil kabiliyetini haiz olan geniş bir kısmının bu ilkeye bağlılıklarını somut şekilde yaptıkları ile göstermeleri gerektiğini belirtilerek henüz geri göndermeme ilkesinin *jus cogens* niteliğinde olmadığını savunmaktadır (Uzun, 2012: 51).

Geri göndermeme ilkesi ile ilgili bir başka durumda devletlerin, kişileri başka ülkelere gönderirken dolaylı geri gönderme ya da zincirleme geri gönderme durumu

yaratmamaları gerektiğidir (Peers, 2005: 26). Bu anlamda UNHCR Yürütme Kurulu'nun 'her ne şekilde olursa olsun geri göndermemenin temel şartlarına uyulması gerektiğini' vurgulayan kararlarına bakıldığında 'her ne şekilde olursa olsun' ifadesinin dolaylı geri göndermeyi de kapsadığı varsayılabilir (Edwards, 2005: 323). Başka bir deyişle devletlerin, diğer ülkelerin kişileri geri göndermesine veya sınır dışı etmesine yol açacak durum ve ihmallerden de kaçınması gerekmektedir. Burada genellikle kastedilen üçüncü ülke uygulamalarıdır (Field, 2010: 537). Bu uygulama için ülkelerin motivasyonları geri göndermeme ilkesinin yabancılar üzerinden ülkelere getirdiği yükün başka ülkelere kaydırılmasıdır. Daha açık bir anlatımla her ne kadar yükün diğer ülkelerle paylaşımı konusunda bir yasak bulunmasa da yabancının geri gönderildiği ülke, aynı yabancıya sınır dışı kararı uygularsa burada ilk geri gönderen devlet uluslararası sorumluluğu olan zincirleme geri göndermemenin engellenmesi yükümlülüğünü ihlal etmiş olacaktır (Noll, 2003: 240). Bu ihlal ile ilgili dikkat çeken davalardan biri olan T. I. v. Birleşik Krallık Kararı'na buna göre Sri Lanka vatandaşı T.I.'nın, önce Almanya'ya sonra Birleşik Krallık'a geçmesi ve Birleşik Krallık'ın kişiyi Almanya'ya geri göndermesi üzerine AİHM, T.I.'nın başvurusunu kabul edilemez bulsa da Birleşik Krallık için de şu yorumu yapmıştır: "...ilk gönderen devlet nihai durumda gerçekleşecek olan insan haklarının ihlali riskini değerlendirmek zorunda olduğundan Birleşik Krallık, bu sorumluluğunu devretmiş olmayacaktır. Zira ülkelerin yabancıların gelişleri artan yüklerinin devri, devletler açısından sorumluluğun da devri anlamına gelmeyecektir" (Guild, 2006: 649).

Devletlerin bu bağlamda geri göndermeme ilkesini farklı yorumlamaları sebebiyle fiiliyatta da birtakım değişik uygulamalar görülmektedir. Öncelikle devletler geri göndermemeyi yalnızca halihazırda egemenlik yetkilerinin söz konusu olduğu kendi ülke topraklarına girmiş kişilere uygulayacaklarını savunmaktadırlar. Ayrıca ülkeleri kolektif sorumluluklarını vurgulayan sözleşmelerin tarafı olmalarına rağmen iç

hukuklarında farklı kurallar uygulayarak (ülke içi transit bölgelerin kurulması gibi) bahse konu ilkenin yorumunu kendi perspektifleri çerçevesinde oldukça daraltmaktadırlar (D'Angelo, 2021: 280).

Ülkelerin, geri göndermeme ilkesinin yükünden tamamen kurtulabilmek için ise yabancıların ülkeye girişlerini en başından engellemeye çalıştıkları görülmektedir. Burada verilecek en çarpıcı örneklerden biri denizlerde gerçekleştirilen operasyonlardır. Kişiler henüz ülke topraklarına varmadan ve uluslararası koruma başvurusu yapma imkanları doğmadan geri göndermeme ilkesine aykırı olarak başka ülkelere veya menşe ülkelerine gönderilmektedirler (Léonard, 2010: 240). Bunun yanında taşıyıcılara uygulanan yaptırımlar, sıkı vize kontrolleri gibi yapılan uygulamaların yanı sıra menşe ve transit ülkelerle iş birliği kurulması yoluyla bahse konu ülkelere bireylerin caydırılması veya hedef ülkelere gelişlerinin engellenmesi gibi bir takım önlemlerin alınması da söz konusu olmaktadır (Hathaway & Gammeltoft-Hansen, 2014: 235).

II. UYGULAMADA ULUSLARARASI KORUMA - GÜVENLİK İLİŞKİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Çalışmanın önceki kısımlarında da değinildiği üzere uluslararası koruma hususu devletlerin özellikle ilgilendikleri konuların başında gelmektedir. Hem gösterdikleri ilgi hem de takındıkları tavır için 'şizofrenik' kelimesini kullanan James C. Hathaway ve Thomas Gammeltoft-Hansen, devletlerin uluslararası hukukun bir parçası olma talepleri devam ederken bir yandan da uluslararası hukukun yüklediği her türlü sorumluluktan kaçabilmek için ellerinden geleni yaptıklarını belirtmektedirler (Hathaway & Gammeltoft-Hansen, 2014: 235). Başka bir deyişle, devletler göçün her türlü için güvenlikleştirme yaklaşımını ne kadar benimserlerse, uluslararası koruma sağlama sorumluluklarından da o kadar uzaklaşmaktadırlar.

Çalışmanın başına dönecek olursak ilk irdelenmesi gereken konu devletlerin adeta en kıymetlileri olarak değerlendirdikleri egemenlik kavramının bu konunun

çekirdek hususlarından birini oluşturduğudur. Bir önceki bölümde egemenlik kavramının tarihsel gelişim içerisinde hangi anlamlara evrildiğini tartışmıştık. Devletlerin vatandaşlarına nasıl davrandıkları dahil, kendi toprakları üzerinde gerçekleşen ve ne kadar kötü olursa olsun ses çıkarılmayan olaylar, öncesinde iç işleyiş olarak değerlendirilirken uluslararası insan hakları hukukunun bireyleri nerede olurlarsa olsunlar evrensel olarak koruması vasfı egemenlik anlayışında da birtakım değişikliklerin yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Saparca, 2023: 101). Zira devletler egemenliklerinin söz konusu olduğu her alanda serbest davranmak isterler ki bunlar içerisinde sığınma hususu gibi bireyler açısından özellikle önem taşıyan konular başta gelmektedir (Türkay, 2022: 197).

Uluslararası korumanın; insan hakları ile organik bağlantısının bariz olmasına rağmen, koruma ihtiyacı içerisinde olan bireylerin devredilemez hakları, devletlerin egemenlik talepleriyle sürekli olarak karşı karşıya gelmekte; bu hakların egemenliğe boyun eğmek durumunda kaldığı görülmektedir. (Goodwin-Gill, 1989: 526). Fakat egemenlik ilkesinin ülkeler açısından sınırları olmayan bir alan oluşturduğunu söylemek hatalı olacaktır. Zira devletler uluslararası sorumluluklarına sadık kalarak kendilerine verilen görevler ile sınırlanırlar (Clark, 1992: 196). Uluslararası insan hakları hukuku özünde bu egemenlik iddialarını sınırlamanın bir aracı olarak görülmekte; insan hakları kavramı ise bir devletin bir topluluk üzerinde hak iddia edebilmesi için temel sınırlardan birini oluşturmaktadır. Bu sınırlamalara uymayan devletler ise asgari uluslararası meşruiyeti sağlayamadığı varsayılmaktadır (Hathaway, 1991: 113).

Ülkeler, uluslararası sözleşmelerin kendilerine yükledikleri sorumluluklardan tam anlamıyla kaçamasalar da bazen egemenliklerinin mutlakiyetine dayanarak taraf oldukları sözleşmelerin hükümlerini dar şekilde yorumlama yoluna gitmektedirler. Bu aşamada sıklıkla karşılaşılan örneklerden biri uluslararası korumanın temel mevzuatlarından olan 1951 Sözleşmesi madde 33'ün aşırı derecede kısıtlayıcı şekilde

yorumlanmasıdır (D'Angelo, 2021: 309). Geri göndermeme ilkesi, sığınma ile birlikte büyük oranda devlet egemenliği ile çakışan uluslararası koruma araçlarının başında gelmektedir. Fakat sözleşmeler incelendiğinde her sözleşmenin açıkça sığınma hakkına yer vermemesi veyahut yer verdiği takdirde bunu devletlere sığınma tanıma hakkı olarak anlamlandırması (Öztürk, 2016: 221) sebebiyle sığınma çoğu zaman devlet egemenliğine karşı kaybeden tarafta olmaktadır. Öte yandan geri göndermeme yasağı, egemenlik ilkesine karşı özellikle düzenlendiği sözleşmelerde çok daha katı bir tavır sergileyerek mutlakiyetinden ödün vermemekte; çoğunlukla egemenlik hakkına üstün gelmektedir (Peers, 2005: 32-33). Bu anlamda terör suçları ile ilişkili kişiler nezdinde dahi bir koruma sağlayarak (Chahal v. Birleşik Krallık) devlet egemenliğine dayalı haklardan olan sınır dışı önünde bir engel olarak yerini almaktadır (Gil-Bazo, 2015: 9).

Devletlerin genellikle sınır dışı etme gerekçesi de yabancıların kamu düzeni ve güvenliğine tehdit olarak görülmesidir. Bir başka anlatımla devletlerin çoğu zaman güvenlik bağlamında çıkış noktaları, iç egemenlik için esas noktalardan olan ülke güvenliğinin sağlanması hususunun olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda güvenlik konusuna öncelik verilerek kişi haklarının sekteye uğratıldığı hem hukuka hem de insan haklarına aykırı davranıldığı da bilinmektedir. Uluslararası koruma arayanlar başta olmak üzere genel olarak göç yönetimi güvenlik perspektifinde değerlendirilirken ülkeye yabancı olan herkesin dışsallaştırıldığı gözle görülen bir gerçek olarak kabul edilmektedir (Yılmaz Eren, 2023: 805).

Tarihsel açıda devletler açısından, II. Dünya Savaşı sonrasında günümüze kadar yaşanan insan hareketliliği ve mülteci krizi yeni bir uluslararası mekanizmaların gerekliliğini gösterirken küreselleşmenin de etkisi ile dolaşımın kolaylaşması ülkelerin fiziksel anlamda sınırlarını daha geçirgen hâle getirmiş; savaş durumundan kaçarak sınırlara gelen insanlar ülkeler açısından hem iç hem de dış güvenlik tehdidi olarak görülmeye başlanmıştır (D'Angelo, 2021: 314). Bu bağlamda artan güvenlik kaygıları

ile devletler sınırlarda katı güvenlik önlemleri uygulamaya başlamış ve koruma ihtiyacında olan insanlar henüz ülkelerine girmeden bu kişilerin uluslararası koruma başvurularını sınırda reddetme yoluna gitmişlerdir (Boed, 1994: 26).

Sınır dışı hususu ile ilgili bir parantez açmak gerekir ise sınırları geçerek ülkelere girebilenler arasında mülteci statüsü kabul edilenler için sınır dışının bir seçenek olarak var olabileceği daha en başından 1951 Sözleşmesi'nin 32. maddesine de yerleştirilmiştir: "1. Taraf Devletler, ülkelerinde yasal olarak bulunan bir mülteciyi, ulusal güvenlik veya kamu düzeni ile ilgili sebepler dışında sınır dışı edemeyeceklerdir." Görüldüğü gibi, kendi istisnalarını da içinde barındıran bu madde, devletlerin egemenlik yetkilerinin tanınması çerçevesinde güvenlik kaygılarının meşru görüldüğünü ve bunun uluslararası alanda kabul edildiğini ortaya koymaktadır. Bundan feyz alan devletler zamanla düzensiz yollardan sınırlara gelen veya sınırları geçmeye çalışan insanları doğrudan kamu güvenliğine tehdit olarak değerlendirerek bu şekilde gelen herkesin güvenlikleştirilmiş göç politikaları kapsamında değerlendirilmesi eğilimine girmişlerdir (Apan, 2021: 885). Buna karşılık literatürde devletlerin, kişilerin haklarının korunması bakımından görecekları kötü muamele riski ne kadar büyükse güvenlik açısından oluşturacakları tehdide o kadar az ağırlık vermeleri gerektiği savunulmaktadır. Bu konudaki görüş uluslararası yargı mercileri tarafından da savunulmakta olduğundan her ne kadar egemenliğe bağımlı güvenlikleştirme eğilimi kabul görse de mahkemeler kararlarını genellikle uluslararası korumayı güvenlik riskinden önde tutacak şekilde vermektedir (Karagözoğlu, 2023: 341).

A. Son Yüzyılda Göçün Çeşitliliği ve Uluslararası Koruma

Göç olgusunun izlediği trendler her dönem değişiklik göstermektedir. 1. bölümde de açıklandığı üzere Sanayi Devrimi ile başlayan dönemde insanların daha çok ekonomik sebeplerle yer değiştirmesi söz konusu olmuşken bu yüzyılın başlangıcındaki iki savaş insanların yaşam haklarını savunabilmek amacıyla gerçekleştirdiği göç

hareketlerini yansıtmaktadır. Savaş sonrası iyileşme dönemi ise insan hareketliliğini ekonomik göçmenler nezdinde tetiklerken, Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında iç karışıklıklar yine hayatta kalma gayesiyle yapılan yer değişikliklerine sebep olmuştur. Özellikle küreselleşme ile her şey daha geçişken bir hale geldiğinden göçün içerisinde de birçok husus birbiri ile bağlantılı şekilde yorumlanmaya başlanmıştır.

Nitekim göç çeşitliliğini birbirinden ayırmak oldukça zordur. Kişi iradesinden hareketle yapılmaya çalışılan zorunlu/gönüllü göç ayrımı için dahi muğlak bir alan bulunduğu savunulmakta olup gönüllüğü yaratan dış etkenler bile oldukça zorlayıcı olabileceğinden kişilerin, buradaki gönüllülük beyanları şüpheli olarak değerlendirilmektedir (Kuhlman, 1990: 7). Nihayetinde bu çalışmanın konusu gereği uluslararası koruma kapsamında gerçekleştirilen göçlerden kastedilen zorunlu göçlerdir. Zira uluslararası korumanın bilhassa mültecilik açısından tanımı 1951 Sözleşmesi'nde oldukça net olmakla birlikte (UNHCR, 2018); gerek devletlerin ulusal mevzuatlarında, gerekse uluslararası nitelikli bağlayıcı olmayan farklı metinlerde yer alan diğer koruma türlerinin de zorunlu göç kapsamında değerlendirildiği varsayılmaktadır.

Dünya genelinde zulüm, çatışma, şiddet, insan hakları ihlalleri veya kamu düzenini ciddi şekilde bozan olaylar sonucunda çok sayıda insan ülkesi dışında yaşamak zorunda kalmaktadır. UNHCR'in 2025 Ara Raporu'na göre, aynı yılın Haziran sonu itibariyle zorla yerinden edilerek ülke değiştiren insan sayısı toplamda 117.3 milyona ulaşmış olup bunların 30.5 milyonu halihazırda UNHCR'in yetki alanına dahil olmuş kişileri, 8.4 milyonu sığınmacıyı, 5.9 milyonu Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı (UNRWA) korumasında olan insanları, 6.1 milyonu uluslararası koruma ihtiyacı içerisinde olan diğer kişileri göstermektedir. Bu anlamda dünyanın nüfusunu oldukça kayda değer bir kısmını zorla yerinden edilen kişiler olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır (UNHCR, 2025: 4).

Günümüzde yüksek seviyelerde seyreden sayılara bakıldığında belki de rakamlara dahil olması gereken bazı insanların bu istatistiklerin dışında kalmış olabileceği varsayımı da akıllara gelmektedir. Zira bu dönemde insan haklarının mutlak suretle yerine getirilmesi gereken yükümlülükleri ile devletlerin egemenlik taleplerinin çatışması bilhassa uluslararası koruma ihtiyacı içerisinde bulunan insanlar için oldukça dezavantajlı durumlar yaratmaktadır (Hathaway, 1991: 114). Farklı devletlerin istatistikleri incelendiğinde, ülkelere düzensiz yollarla giriş yapan kişi sayısının genel olarak artış eğilimi gösterdiği görülmektedir. Çünkü mülteci doğuran bu çatışma ortamı, hukuken tanınan statü gruplarına girmeyen kişilerin göçünü de tetiklemiştir. Ayrıca sığınma ile düzensiz göç arasındaki sınırın belirsizliği ve her ikisini harekete geçiren motivasyonların benzerliği, bu iki kavramı birbirinden ayırmayı güçleştirmektedir (Apan, 2021: 883). Bu nedenle devletler, sınırlarına ulaşan bu iki gruptaki kişiler arasında statü belirlerken ayrı bir özen gösterme sorumluluğuyla karşı karşıya kalmaktadır. Bununla birlikte, devletler arasında giderek yaygınlaşan eğilim, düzensiz göçmenler arasından uluslararası korumaya ihtiyaç duyanları belirlemek yerine, mevcut yaklaşımı değiştirmeksizin sınır dışı yetkilerine başvurmak yönündedir (Vedsted-Hansen, Kienast & Feith Tan, 2023: 10). Genel olarak bu eğilim, geri göndermeme ilkesinin işletilmesine veya uluslararası koruma başvurusunda bulunulmasına imkân tanımadan, kişilere ilişkin yük ve sorumluluktan kurtulmaya yöneliktir.

Önceki bölümlerde de değinildiği gibi, kişilerin sığınma imkânı tanınmadan geri gönderilmesi: kişilerin ülke topraklarına ulaşmadan geri çevrilmesi, 1951 Sözleşmesi'nin mültecilere tanıdığı haklar bakımından muamele standartlarının düşürülmesi ve özellikle düzensiz göçün menşe ülkesi sayılabilecek devletlere yönelik katı vize politikaları ile havayolu taşıyıcılarına yaptırım uygulanması gibi yöntemlerdir (Chowdhury, 1995: 102). Bu son yöntem günümüzde çok yaygın biçimde uygulandığından, gelişen teknolojik imkânlarla birlikte söz konusu engelleri aşmaya

yönelik yeni yollar geliştirilmekte; yeni giriş fırsatları yaratmak amacıyla seyahat rotaları, özellikle insan tacirleri ve göçmen kaçakçıları tarafından düzenli olarak güncellenmektedir (Hathaway & Gammeltoft-Hansen, 2014: 246). Ayrıca sınır kontrollerinin artması ters bir etki göstererek düzensiz göçün tetiklenmesine ve düzensiz göçün olumsuz yönleri ile daha görünür hale gelmesine neden olmuştur (Faist, 2004: 9). Öte yandan 1951 Sözleşmesi'ni imzalayan birçok devletin topraklarına düzensiz yollarla gelen kişilere koruma sağlama görevi giderek sığınma amacıyla gelen kişileri başka yerlere göndermek, başka bir ev sahibi devlete yükümlülüğü devretmek yarışına dönmüş durumdadır (Guild, 2006: 637).

Güncel eğilimler ile ilgili bir başka husus da statülerin günümüz koşullarında oldukça dar kalmasıdır. Özellikle 1951 Sözleşmesinin mülteci tanımına bakıldığında koruma ihtiyacı olan pek çok kişinin bu tanımın dışında kaldığı görülmektedir. Çünkü günümüzde zorla yerinden edilme nedenleri iklim değişiklikleri, kıtlık, kötü yönetim gibi sebeplere doğru evrilmekte olup bu tür zorlayıcı koşullardan kaçan kişileri tanımlayacak bir statü de bulunmadığından günümüz global yerinden edilme tablosu oldukça karmaşık bir hale bürünmüştür (Peters & Besley, 2017: 10).

B. Güvenlik(leştirme) Yaklaşımı Üzerinden Uluslararası Koruma Uygulamalarının Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu bölümüne kadar, uluslararası korumanın insan hakları hukukuyla nasıl iç içe geçtiği ve esasen koruma ihtiyacı içindeki kişilerin insan hakları hukukunun sağladığı korumadan da yararlandığı ele alınmış; ayrıca Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme yaklaşımının kuramsal dinamiklerine değinilmiştir. Bu çerçevede yabancıların, daha açık bir ifadeyle uluslararası koruma ihtiyacı içindeki kişilerin, güvenlikleştirme yaklaşımının ayırdığı sektörler arasında toplumsal sektöre dâhil edildiği kabul edilmektedir. Kopenhag Okulu'nun genel değerlendirmesinde, göç edilen toplumun kültürel kimliği referans nesnesi, göç ise tehdit unsuru olarak ilan edilmekte

ve böylece toplumsal güvenlik tehditleri üretilmektedir (Buzan, Wæver & de Wilde, 1998: 121). Bazı düşünörlere göre göçün bir güvenlik tehdidi olarak algılanması; ekonomik krizler ya da Soğuk Savaş'ın sona ermesi gibi büyük olayların hemen ardından ani biçimde değil, güvenlikle ilgilenen devlet bürokrasisinin göçü bir tehdit olarak görmesi ve ona güvenlik merkezli bir bakışla yaklaşması sonucunda gerçekleşmiştir. Örneğın iki kutuplu dönemde göç bir güvenlik sorunu olarak görülmezken, günümüzde güvenlikleştiren aktörlerin aktarımıyla farklı korkuların odak noktası hâline getirilmiştir (Bigo, 2002: 76).

Son dönem göç hareketleri, sığınmacıları ayrı bir kategoriye ayırmadan terörizm, suç, toplumsal huzursuzluk gibi çeşitli sorunlar ile ilişkilendirmiş, böylelikle göç, güvenlik siyasetinin önemli başlıklarından biri haline gelmiştir (Léonard, 2010: 231). Bu çalışmanın savunduğı görüş ise güvenlikleştiren aktör olan (göç bağlamında) hedef devletlerin, uluslararası koruma arayan insanların toplumun her alanı için varoluşsal bir tehdit olduğı savını defaatle tekrar ederek toplumu buna ikna etmeleridir. Böylelikle başta güvenlik sorunu olarak görülmeyen göç daha sert devlet politikalarının ve gözetleme/kontrol süreçlerinin kabulünü sağlayan bir güvenlik meselesine dönüşmüştür (Ceyhan & Tsoukala, 2002: 22).

Güvenikleştirme aşamasında siyasetçilerin dışarıdaki tehditlerle ilgili çok sayıda beyanda bulunduğı, sözde tehdit algısını yönetebilmek adına bilhassa medyayı kullanarak haberler yapıldığı, bunun yanında bazı politika belgeleri ve finansman raporlarının toplumda oluşan korkuyu arttırmak için kullanıldığı görölmektedir. Böylelikle göç ve uluslararası korumaya olan olumsuz bakış açısı beslenerek insan haklarını korumaktan uzak normlar ile güvenlikleştirme yaklaşımı derinleştirilmiştir (Apan, 2021: 888).

Göç üzerindeki kontrolü artırmaya yönelik bu sert politika ve normların kabul edilebilirliğini güçlendirmek isteyen güvenlikleştiren aktörler, göçün güvenlik zafiyeti

yarattığı söylemini sürdürerek hem bu alanda yapılan kamu harcamalarını meşrulaştırmakta hem de göç gibi dinamik bir olguya tutunarak kendilerine sürekliliği hiç azalmayan bir gerekçe yaratmaktadır. Ortaya çıkan bu durum, 'meta-politika' olarak adlandırılan sürecin oluşmasına yol açmaktadır. Bu da şu anlama gelir: işsizlik, konut sıkıntısı ve suç gibi pek çok ekonomik ve toplumsal sorun ile güvenlik endişeleri, göç çevresindeki korkularla ilişkilendirilmekte; etkilerini kesin ve ampirik biçimde ortaya koymak mümkün olmayan göç olgusu, her sorunla bağ kurularak yaşanan tüm olumsuzlukların kaynağı olarak gösterilebilmektedir (Faist, 2004: 9).

Dünya genelinde politikalarıyla öne çıkan ve ulusüstü bir yapılanma olması bakımından oldukça ilginç bir örnek teşkil eden AB'nin, özellikle göç ve güvenlikleştirme politikalarının en önemli savunucularından biri olduğu söylenebilir. Şiddet, zulüm ve yoksulluk gibi nedenlerle ülkesinden kaçan insanlar nezdinde 'varmak için her şeyin göze alındığı o yer' olan Avrupa'nın, bu kişilerin sığınma hakkını düzensiz göçün kontrol altına alınması ve ulusal güvenlik tehdidi olarak öne sürülen kaygılar gerekçesiyle geri plana attığı; hatta uluslararası sorumluluklarını ihmal ederek hukuka aykırı uygulamalarla bu insanların gelişini engellemeye, hâlihazırda ulaşmış olanları ise caydırmaya çalıştığı görülmektedir (Clapham, 2015: 60). Bu anlamda AB politikalarının, temelde refah şovenizmine ve istikrarın en önemli dayanağı olarak sunulan kültürel homojenlik düşüncesine dayandığı; bu nedenle göçmen, sığınmacı ve mülteci konumundaki kişilerin söz konusu istikrarın önünde bir engel olarak görülerek AB içinde bulunmalarının meşruiyetinin aşındırıldığı hususu da farklı çalışmaların konusu olarak dikkat çekmektedir (Huysmans, 2000: 753). Ayrıca AB'nin, kendi politikalarını göç ve güvenlik ekseninde kurgularken üye devletlerin de aynı doğrultuda hareket etmesini mali destek, ekipman ve çeşitli alanlarda eğitim sağlama gibi yöntemlerle teşvik ettiği görülmektedir. Bir başka deyişle AB'nin göç politikaları, çit benzeri fiziksel önlemleri doğrudan kendisi alırken, teknolojik ve operasyonel destek

yoluyla göç-güvenlik perspektifinin yerleşmesini ve bu yaklaşımın tüm üye ülkelerce amaç edinilmesini sağlamaya çalıştığı şeklinde yorumlanabilmektedir (Altunbaş & Memişoğlu, 2024: 47).

Göçle ilgili sert politikalarının güvenlik meselesi olarak lanse edilmesi ve hayata geçirilmesi açısından verilebilecek ilk örneklerden biri de AB'nin göç yaklaşımını da gösteren Avrupa Birliği Üye Devletlerinin Dış Sınırlarında Operasyonel İşbirliğinin Yönetimine İlişkin Avrupa Ajansı'nı⁴ (FRONTEX, t.y.) 2004 yılında kurmalarıdır. Kurulduğu andan itibaren birçok sivil toplum örgütüne AB'nin dış sınırlarında askeri operasyonlarla ölüm tuzağı yarattığı ile insan haklarını ihlal ettiği belirtilen FRONTEX'in kapatılması gerektiği yönünde çokça eylem yapılmıştır (Léonard, 2010: 232).

Son olarak güvenlikleştirme sürecinde dikkat edilmesi gereken bir başka nokta da bazen idealizmin çıkış noktası olan insan hakları söyleminin bile güvenlikleştirme sürecinde dışlayıcı bir söylem olarak yer alabilmesidir. Örneğin sınırlara gelen sığınmacılar ile düzensiz göçmenler arasında sığınmacılara karşı daha yumuşak yöntemler kullanılması meşru görülürken, düzensiz göçmenlerin sert önlemlerle caydırılması uygun bulunmaktadır (Bigo, 2002: 79).

1. Uluslararası Korumaya Erişim Bakımından

Güvenlikleştirme politikaları, özellikle uluslararası koruma ihtiyacında olan bireyler için uluslararası korumayı engelleyici yönde evrilmeye devam etmektedir. Çalışmanın konusu bakımından AB'nin geçmişten bugüne hayata geçirdiği politikalar, bu çıkarımın güçlü kanıtlarından biri olmuştur. Bu bağlamda 1980'lerden sonra sosyal politikanın yanında kamu düzeni konusu haline gelen göç ve göçün güvenlik ekseninde

⁴ Avrupa Birliği Üye Devletlerinin Dış Sınırlarında Operasyonel İşbirliğinin Yönetimine İlişkin Avrupa Ajansı (FRONTEX), Avrupa Birliği üye devletleri ile Schengen'e bağlı ülkelerin AB'nin dış sınırlarını yönetmelerine ve sınır aşan suçlarla mücadele etmelerine destek sağlayan AB kurumudur. Dış sınır yönetimi konusunda uzmanlık merkezi olarak faaliyet gösteren Frontex, üye devletler ve göç hareketlerinden etkilenen komşu ülkeler arasında bilgi ve uzmanlık paylaşımını koordine etmektedir. Bahse konu kurum 2016 yılında isin değiştirerek Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı adını almıştır. Ayrıntılı bilgiler için bkz. <http://frontex.europa.eu/about-frontex/who-we-are/tasks-mission/>

ele alınması ile ilgili yapılanlar ilk dikkat çeken unsurlardır. Bir diğer deyişle AB içerisinde güvenlikleştirilmiş göç anlayışının daha da yerleşmesi ile beraber Birlik üyesi ülkelerin kendi sınırlarına duvar örmesi gibi fiziksel önlemlerin yanı sıra ortak veri tabanı oluşturulması gibi teknolojik gelişmeler sayesinde yapılanlar da ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda Schengen Bilgi Sistemi (SIS ve SIS II) Avrupa'daki en kapsamlı kamu güvenliği bilgi sistemlerinden biri iken, Vize Bilgi Sistemi (VIS) AB dış sınır yönetimini geliştirmek ve ortak vize politikasını desteklemek için güvenlikleştirme politikalarının uzantısı olarak kurulmuştur (Altunbaş, & Memişoğlu, 2024: 37).

AB politikaları bağlamında üzerinde durulması gereken bir diğer husus da, sığınma sistemini düzenleyen metinlerden biri olan Dublin düzenlemesidir. Başlangıçta 1990 tarihli Dublin Sözleşmesi (Dublin I) biçiminde kabul edilen bu düzenleme, 2003'ten itibaren tüzük hâline gelerek uzun süre Dublin Tüzüğü (sırasıyla Dublin II ve Dublin III Tüzüğü) olarak uygulanmıştır. İlk bakışta, bir sığınma başvurusundan hangi devletin sorumlu olacağını belirlemeye ve koruma sürecini hızlandırmaya yönelik bir adım gibi görünse de; asıl amacının, başvuru sayısını azaltmak ve aynı kişinin birden fazla başvuru yapmasını (mükerrer başvuruyu) engellemek olduğu değerlendirilmektedir. Dublin sistemiyle birlikte caydırıcı güvenlik politikalarının başında geri kabul anlaşmaları ile Avrupa İltica Veri Tabanı (EURODAC) gelmektedir (Huysmans, 2000: 756). Önceleri Schengen alanına giren ve uluslararası koruma arayışında olan kişilerden sınır ülkeleri sorumlu tutulurken, özellikle 2015 yılının ardından yaşanan göç dalgası bazı sert sınır güvenliği uygulamalarına yol açmış; bu durum, göç akışının farklı ülkelere yönelmesine neden olmasının yanı sıra AB'nin dış sınırlarında çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine de zemin hazırlamıştır. Buna çözüm olarak EURODAC sisteminin daha geniş bir çerçevede kullanılması önerilmiş; bu öneri doğrultusunda söz konusu sistem, düzensiz göçmenleri de kapsayacak biçimde parmak izi alımındaki yaş sınırının düşürülmesi ve daha fazla biyometrik verinin

toplanması gibi sıkı önlemlerle genişletilerek sınır dışı işlemlerinin kolaylaştırılmasında da kullanılmaya başlanmıştır (Sönmez & Ünal Eriş, 2021: 225). Nitekim EURODAC'taki bu genişleme tek başına kalmamış; Dublin rejiminin tamamı, 2024'te kabul edilen AB Göç ve İltica Paktı kapsamında Dublin III Tüzüğü'nün yerini alan Sığınma ve Göç Yönetimi Tüzüğü (AMMR) ile yeniden düzenlenerek 12 Haziran 2026 itibarıyla uygulamaya girmiştir.

AB'nin güvenlik ekseninde ele alarak sığınmayla ilgili geliştirdiği kısıtlayıcı kurallar, AB topraklarındaki göçmen ve sığınmacı sayısını azaltmaya yönelik olmuş ve bu kişilerin ülke topraklarına ulaşmasını engellemek için sınır kontrol noktalarının güçlendirilmesine odaklanılmıştır (Léonard, 2010: 234). Öte yandan FRONTEX'in faaliyetleri göç ve sığınma süreçlerinin güvenlileştirilmesi ile ilgili olarak sert eleştiriler alması sebebiyle Ajans'ın mevzuatına insan hakları ile ilgili eklemeler yapılmış fakat bunlar uygulamada hayata geçirilmemiştir. Nitekim günümüzde FRONTEX geri göndermeme ilkesini mutlak biçimde uygulamak yerine istisnai bir kuralmış gibi yaklaşmakta; göçmenleri öncelikle olarak geldikleri varsayılan üçüncü ülkelere göndermeyi amaçlamaktadır. Eğer bu mümkün değilse o zaman AB topraklarına girmelerine izin verilmekte; böylelikle koruma sorumluluğu düzensiz göçle mücadele politikasına dönüştürülmektedir. Bunun yanında FRONTEX'in kurtarma operasyonları gerçekleştirme adı altında özellikle tam tersi bir etki yaratarak insan hakları ihlallerini beslediği de savunulmaktadır (Moreno-Lax, 2018: 15-16; Euronews, 2022; European Parliament, 2021: 3-4).

Uluslararası korumaya erişim açısından güvenlileştirme menşe ülkelerde ve sınırlarda sert vize politikalarında artışa sebep olmakta; sınırı geçen herkes birlikte değerlendirilerek uluslararası koruma arayan kişiler koruma arama dışındaki nedenlerle ülke değiştirdiği düşünülerek bir anda düzensiz göçmene dönüştürülmektedir. Böylelikle göç eden kişiler yalnızca ekonomik amaçlarla yer değiştiren kişiler olarak

görülürken, uygulamada sığınma kurumunun ise hukuki anlamda altı boşaltılarak bir hak olarak zayıflamasına neden olmaktadır (Apan, 2021: 886-887). Aynı zamanda gelişmiş devletler, göçü çeken bir miktatıs olmaktan korktukları için vize prosedürlerini güçleştirerek düzensiz göçü önlemek amacıyla sınır güvenliklerini artırmaktadır. Böylelikle mültecileri koruma açısından çoğunlukla en az uygun olan, politika bakımından istikrardan uzak ve yoksul devletler; mülteci yükünün çoğunu taşımaktadırlar (Field, 2010: 540).

Güvenlik perspektifinde hem koruma sorumluluğu hem de sığınmaya erişim açısından sıkıntılı olan bir başka konu daha önce de kısaca değinildiği üzere güvenli üçüncü ülke uygulamalarıdır. En genel anlatımıyla bu uygulamalar, sığınma arayan bireylerin, başvurularını güvenli üçüncü bir ülkede yapabilecekleri gerekçe gösterilerek farklı bir ülkeye gönderilmeleridir. İhtiyaç sahibinin hem sığınmayı planladığı ülkeye gelmeden önce uğradığı güvenli üçüncü ülkeler hem de menşe ülkesinden ayrıldıktan sonra güzergâh üzerinde uğramasa dahi giriş için geçerli vize veya pasaporta sahip oldukları ülkeler güvenli üçüncü ülke uygulamalarına dahil edilmektedir (Öztürk, 2014: 1). Sığınma arayışı içerisinde olan bir kişi açısından güvenli üçüncü ülkenin bulunması ‘açıkça dayanaksız sığınma başvurusu’ durumunun uygulanmasına ve bireyin sığınma değerlendirme sürecinin esasına ilişkin kısmının dışında bırakılmasına sebep olmaktadır (Guild, 2006: 639). Bu açıdan AB’nin de uyguladığı en eski yöntemlerden biri olan güvenli üçüncü ülke düzenlemelerinden yerini almaktadır ve güvenlik perpektifinde koruma anlayışından oldukça uzak uygulanan heyete geçirilmesine sebep olmaktadır. Güvenli üçüncü ülkenin genel güvenlik koşulları kabul edilebilir olsa dahi bireysel koşulların kişi nezdinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca kişilerin gönderildikleri ülkelerle herhangi bir bağlarının olmaması da sosyolojik açıdan sıkıntılı durumların oluşmasına neden olabilmektedir (Vedsted-Hansen, Kienast, & Feith Tan, 2023: 14).

Göçmen ile sığınmacı ayrımının zayıflamasının bir başka nedeni de göçün ve göçle ilgili her şeyin suçla ilişkilendirilmesi ve hepsine aynı şekilde yaklaşılmasıdır. Politikacılar ve kitle iletişim araçları özellikle; kamu güvenliğini, düzenini ve sağlığı durumlarını kullanarak göçmen veya mülteciler tarafından işlenen münferit bazı suçları tüm yabancılara mal ederek yaratılan tehdit unsurunun temellerini sağlamlaştırmak için kullanmaktadırlar (Apan, 2021: 889). Bu sebeple yaygınlaşan korku ile mülteci olarak statü alan sığınmacı sayısı giderek azalırken; sığınmacılar, gerçek ve sahte sığınmacı olarak ayrıştırılmakta ve birer şüphe ve tehdit unsuru haline getirilmektedir (Ceyhan & Tsoukala, 2002: 28).

2. Uluslararası Koruma Sorumluluğunun Paylaşılması Bakımından

Devletlerin uluslararası koruma ihtiyacı olan insanlara karşı onları koruma ve yardım etme gibi yasal yükümlülüklerinin yanında diğer devletlerle bu sorumluluğun paylaşılması noktasında açıkça tanımlanmasa dahi birtakım görevleri bulunmaktadır. (Dowd & McAdam, 2017: 863). Herkesçe kabul edilmiş ortak tanımı bulunmasa da insani standartlarda yapılması gerekenin sorumluluk paylaşımı olmasına rağmen başka ülkelerin sorumluluğuna ortak olunması bir yana ülkeler uluslararası koruma ihtiyacı içerisinde olan insanları, tamamen kendi kontrollerinde ve caydırıcı olacak bir göç problemine dönüştürmekte, bunun yanında sığınma ile ilgili kendi iç prosedürlerini daha da zorlaştırarak halihazırda ülkeye varmış olan kişiler için bile sığınma başvurusu yapmayı imkânsız hale getirmektedirler (Field, 2010: 540). UNHCR 2025 Ara Raporu'na göre “Düşük ve orta gelirli ülkeler, dünyadaki mültecilerin ve uluslararası korumaya ihtiyaç duyan diğer kişilerin %71'ine ev sahipliği yapmakta olup az gelişmiş ülkeler ise bu insanların toplamda %25'ine sığınma sağlamaktadır.” (UNHCR, 2025: 2). Bilhassa gelişmiş devletler, ülke çıkarları adına göç üzerinden besledikleri tehdit algısı ile uluslararası sorumluluklarından kaçarak sorumluluk paylaşımından ziyade

sorumluluğun büyük oranda dezavantajlı durumda olan ülkelere aktarılması yoluna gitmektedir (Kaygusuz, 2021: 74).

Uluslararası koruma ihtiyacı içinde bulunan kişilerin korunması hem ahlaki hem hukuki boyutuyla tüm devletler için ortak bir sorumluluk yaratmasına (Dowd & McAdam, 2017: 882) rağmen bahse konu sorumluluğun maliyetleri eşit biçimde dağılmamaktadır. Bir devletin diğerinden daha fazla sorumluluk yüklenmesi diğer devletlerin faydasına bir durum yaratmakta olduğundan devletler açısından bedavacılık (free-riding) olarak adlandırılabilir durumları yaratmaktadır. Bahse konu durumda devletler sorumluluğu başka devletlere aktarmaya çalıştığından sonuçta koruma ihtiyacı içinde olanlar açısından ya yetersiz koruma durumunu ortaya çıkarmakta ya da hiç korumama durumu söz konusu olmaktadır (Noll, 2003: 236).

Uluslararası koruma sorumluluğu öncelikle sığınma ve geri göndermeme ilkesi ile doğrudan bağlantılıdır. Buna göre devletler, sığınma amacıyla kendi topraklarına ulaşan insanların uluslararası hukukun ve insan haklarının gereği olarak sığınma prosedürlerine ulaşımını sağlamak ve geri göndermeme ilkesi doğrultusunda yaşamının tehlike altında olacağı ve zulüm göreceği yere göndermemek yükümlülüğü altındadırlar. Bu bağlamda devletler bilhassa koruma sorumluluğunun getirdiği maliyetler sebebiyle ya bu sorumluluk doğmadan engellemeye çalışmakta ya da sorumluluk doğduktan itibaren onu paylaşmakta veya doğrudan hiç pay almadan aktarmakta yoluna gitmektedirler.

Sorumluluğun doğmadan engellenmesi en yalın haliyle devletlerin, yabancılar kendi yargı alanlarına girmeden onları geri göndermeleridir. Bu konuda en çarpıcı örneklerden biri bot insanları/tekne insanları olarak da bilinen, ülkelerinden açık denizler üzerinden botlarla ya da teknelerle kaçan insanlardır. Özellikle kıyı devletler bu insanlar henüz kendi kıyılarına çıkmadan müdahale ederek ya geri dönmelerini ya da farklı bir ülkeye çıkmalarını sağlamaktadır. Öte yandan insan haklarına aykırı olduğu

düşünülen bu var olan uygulamalarla ilgili, koruma sorumluluğunun oluşmayacağına dair kanıya rağmen, ABD Yüksek Mahkemesi Sale Davası kararında aksine bir sonuca varmıştır. Mahkeme, insanlar henüz ülke topraklarına ulaşmadığından sınır dışı edilmenin ya da geri göndermeme ilkesine aykırı muamelede bulunmanın söz konusu olmayacağına hükmetmiştir (D'Angelo, 2021: 292). Bu konuda bir başka örnek de FRONTEX operasyonları üzerinden rahatlıkla verilebilmektedir. İnsan hakları yönünden oldukça şaibeli olan denizde engelleme yöntemi ile ilgili AİHM'in Hirsi ve Diğerleri v. İtalya kararında Libya'dan deniz yoluyla gelen kişileri geri itmesi sebebiyle açılan davada devletlerin fiili kontrol sağladıkları her yerde yetkili olacaklarından bahisle İtalya'yı mahkûm etmiştir (Moreno-Lax, 2018: 8). Devletlerin sorumluluklarını reddettikleri bir başka durum ise ülke sınırları içerisinde uluslararası bölgeler oluşturmalarıdır. Bu konuda ilk akla gelen örnek Fransa'nın oluşturduğu uluslararası alanlardır. Böylelikle ülkeye varmış olan uluslararası koruma ihtiyacı bulunan insanlar bu alanlarda tutulurken uluslararası alandaymışçasına muamele görmekte ve devletler koruma sorumluluğunun henüz doğmadığını iddia etmektedirler. AİHM'in bu konuyla ilgili kararı ise Amuur v. Fransa davasında en kısa haliyle şu şekilde olmuştur: "Adına rağmen, uluslararası bölgenin ülke dışı (ekstrateritoryal) bir statüsü yoktur." (Doğan, 2023: 727). Öte yandan artık gelişmiş ülkeler yeni giriş engellemek için hedef ya da transit ülkelerle iş birlikleri kurmakta; mali yardım, ekipman desteği, personel desteği yoluyla sorumluluk paylaşımı adı altında kişiler daha ülkeden çıkmadan çıkışlarına engel olmaya çalışarak bir anlamda uluslararası hukuktan doğan sorumluluklarını diğer ülkelere aktarmaktadırlar (Hathaway & Gammeltoft-Hansen, 2014: 283).

Sorumluluk paylaşımı/aktarımı konusunda ülkelerin uyguladıkları bir başka yöntem ise bir önceki bölümde de bahsedildiği üzere güvenli üçüncü ülke politikasıdır. Bu yaklaşım hukuken insan hakları ve mülteci hukukuna aykırı olmasa da geri göndermenin daha yumuşak biçimi olarak değerlendirilmekte; çoğu devlet uzun süredir

koruma arayan kişileri kendileri bir inceleme yapmadan başka ülkelere gönderdiğinden sığınmaya erişim dahil tüm süreci tehlikeye atmaktadırlar (Vedsted-Hansen, Kienast, & Feith Tan, 2023: 14). Bu uygulamanın temelinde yatan sorun ülkelerin koruma arayanların gönderilecekleri ülkelerin, uluslararası standartlara uygun koruma sağlayacağını beyan etmesi üzerine gönderecek ülkelerin bu beyanların doğruluğundan emin olarak hareket etmemeleridir. Çoğu zaman ülkeler arası bir doğrulama yapılmamakta; bireyler de gittikleri yerlerde kötü muamele görme ihtimallerinin olduğunu ispat edememektedirler (Allain, 2001: 548). Zincirleme geri gönderme ile de ilişkili olan güvenli üçüncü ülke uygulamaları AİHM'in önüne de sıklıkla dava konusu olarak gelmektedir. Bu bağlamda M.S.S. v. Belçika ve Yunanistan kararı dikkat çekicidir. Afganistan'dan önce Yunanistan'a, oradan da Belçika'ya geçen M.S.S., o dönemde yürürlükte olan Dublin II Tüzüğü uyarınca güvenli ülke kabul edilen Yunanistan'a geri gönderilmiştir. AİHM, Belçika'nın; başvurucunun Yunanistan'da kötü muameleye ve elverişsiz yaşam koşullarına maruz kalacağını ve oradan menşe ülkesine gönderilme ihtimali bulunduğunu bilmesine rağmen, koruma sorumluluğundan kaçınmak amacıyla onu yine de Yunanistan'a göndermesini geri göndermeme ilkesinin ihlali olarak değerlendirmiş ve ihlal kararı vermiştir. Bu açıdan bakıldığında, sorumluluğun paylaşılması gerekçesiyle başvuru güvenli üçüncü ülke uygulamalarının hem sığınma hakkı hem de sorumluluk paylaşımı bakımından pek çok olumsuz etki doğurduğu görülmektedir (Yılmaz Eren, 2023: 781; Öztürk, 2016: 147).

III. ULUSLARARASI KORUMA REJİMİNDE İDEALİZM-REALİZM GERİLİMİ: İNSAN HAKLARI TEMELLİ YAKLAŞIMLA GÜVENLİLEŞTİRME POLİTİKALARININ ÇATIŞMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu kısmına kadar idealizm ve realizm kuramlarının genel özellikleri ile Kopenhag Okulu'nun Güvenlik Yaklaşımının çerçevesinin incelenmesinin ardından

uluslararası koruma rejiminin insan hakları ile ilişkisi bağlamında genel ilkelerine ve güvenlikleştirme yaklaşımı ekseninde günümüzdeki durumuna değinilmiştir.

Genel itibariyle buraya kadar bahsedilenler ışığında idealizmin temelini birey, doğal haklar ve doğal hukuk kuramından aldığı görülmektedir. Ekonomi, politika, devlet dahil her şeyin öznesinin birey olduğu ve her şeyin bireyin faydasına var olması gereken bu yaklaşımda devletler dahi bireyleri korumak için ve bireylerin iradeleriyle ortak beyanı ile var olmaktadır. Bireylerin her anlamda serbest olduğu liberalizm yaklaşımın bir yansıması olarak da görülen idealizm, rasyonel ve doğuştan iyi olan bireylerin her şeyin farkında olarak herkesin faydası için en iyi olana karar verebileceğini; hatta herkesin faydasına olmayan savaşların bile bu şekilde engellenebileceğini ve doğal hukukun herkesi aynı şekilde koruyacağını varsayar (Burchill & Linklater, 2013: 89). Bu anlamda kişiler ve haklarını korumak için en kıymetli enstrümanın gerekirse devletler tarafından da kullanılacak olan insan hakları hukuku olduğu kabul edilir. İnsanın doğası gereği sahip olduğu kendisinden ayrılamaz ve bir başkasına devredilemez olan bu haklar, herkes için geçerli ve aynı derecede kıymetlidir. Bu sebeple devletler de herkese eşit şekilde davranarak bu haklara saygı göstermeli ve korumalıdır.

Realizm ise idealist yaklaşımı her anlamda eleştirerek devlet merkezli bir dünya yaratmış hatta eleştirdiklerine kendisi idealizm adını ütopycılar vermiştir. Bu bile devleti her şeyden üstün gördüklerinin kanıtı olmaktadır. İdeal olanı aramaktan ziyade gerçekte var olanlara odaklanan kuram, insan doğasının iyi olmaktan ziyade bencil ve kötü olduğuna inanır. Her şeyin temelinde güç olduğunu varsayan realistler askeri anlamda güçlü olmanın gerekliliğini savunurlar. Çünkü uluslararası sistemin anarşi içerisinde olduğunu, güçlü olanın egemenliğini sürdüreceğini ve hayatta kalacağını varsayarlar. Bu sebeple her şeyin öznesinin devlet olduğu bir sistemde, uluslararası düzenin de asıl aktörü devletler olacağından asıl korunması ve sözü geçmesi gerekenin

devlet olduğunu söylerler (Pevehouse & Goldstein, 2023: 66). Doğal haklar ve doğal hukuk düzeni yerine pozitif hukuka ve yasada belirtilen haklara göre hareket etmek isterler. Zira korunması gereken birey değil devletin bizzat kendisidir bunun da en mantıklı şekilde pozitif hukuk ile sağlanacağını varsayarlar. Bu kavramın egemen olduğu yerlerde çoğu zaman güvenlik konusu olmayan hususlar dahi devletin iyiliği her şeyden önde gelir güdüsüyle güvenlik meselesi haline dönüştürülerek güvenlikleştiren aktörler tarafından aynı anda siyasetin de öznesi haline getirilirler. Özellikle kitle iletişim araçları başta olmak üzere her türlü söz-edimini aracı bu amaçla kullanılarak, tehdit unsuru olmayan konular birer varoluşsal tehditmiş gibi aktarılır (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 29). Bu anlamda zorunlu göçün en çok güvenlikleştirilen meselelerden biri olmasının nedeni ampirik kanıtlara gerek kalmadan güncelliğini yitirmeden kullanılabilecek olgular arasında olması olarak gösterilebilmektedir.

Sonuç olarak idealizm ve realizmin kuramlarının bu anlamda birbirine oldukça zıt olarak özelliklerinin olması, aralarındaki gerilimi sürekli tetiklemektedir. Bu çatışmayı uluslararası koruma rejiminde de görmek mümkündür. Nitekim en net haliyle sığınma hakkı üzerinden yükselen bu gerilimde sığınmanın doğası gereği bir insan hakkı olması ve insan hakları hukuku ile koruma altında olması gerekirken uluslararası hukuktaki sözleşmelerde devletlere egemenlik yetkisi özelinde tanınmış bir hak olarak varlığını sürdürmesi tam bir çelişki yaratmaktadır (Lavenex, 2001a: 30-32).

Devletler de bu hakkı kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmek ve buna göre sert politikalar üretebilmek adına zulümden kaçan insanları hedef göstermekte; olmayacak şekilde sığınma kurumunu güvenlikleştirmektedir. Güvenlikleştirilen sığınma ile toplumlar nezdinde uluslararası koruma ihtiyacı içerisinde olan insanlar korumasız kalmakta giderek daha da fazla ötekileştirilmektedir (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998: 1). Her iki kuramın temel varsayımları dikkate alındığında, idealizmin uluslararası koruma ve insan hakları perspektifiyle daha uyumlu olduğu; realizmin ise

egemenlik ve güvenlik eksenli yaklaşımları ön plana çıkararak bu normatif anlayışla arasındaki gerilimi sürekli yeniden ürettiği söylenebilir. Söz konusu gerilim, AB Yeni Göç ve İltica Paktı'nın şekillenmesinde de belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu nedenle Pakt'ın ortaya çıkışını ve dayandığı hukuki ve siyasal zemini sağlıklı biçimde değerlendirebilmek için öncelikle Avrupa'nın uluslararası korumaya tarihsel yaklaşımının ve Avrupa Birliği'nin bütünleşme sürecinin incelenmesi gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AB’NİN YENİ GÖÇ VE İLTİCA PAKTININ DEĞERLENDİRİLMESİ: GÜVENLİKLEŞTİRME EKSENİ VE ULUSLARARASI KORUMA REJİMİNE ETKİSİ

I. AVRUPA BİRLİĞİ’NİN ULUSLARARASI KORUMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMINA TARİHSEL BİR BAKIŞ

Geleneksel anlamda sığınma hakkı zulüm korkusu nedeniyle ülkelerinin korumasından faydalanmayan kişilerin uluslararası anlamda korunma sağlanması anlamına gelmekte olup Avrupa tarihine göre koruma sağlama Avrupa’nın temel taşlarından biridir. Bu olguların gelişimi karanlık çağlardan itibaren kralların, prenslerin, eski dönemlerde şehirlerin ve kiliselerin kendi mülkiyetinde sayılan topraklarında veya kutsal yerlerinde sığınma talep eden kişilere koruma sağlamaları ile başlamıştır (Lojek & Akın, 2021: 303). Önceleri toprak egemenliği ve kiliseye duyulan saygı neticesinde daha dini bir geçmişe sahipken Avrupa’da yaşanan reform hareketleri ile daha farklı gruplarca da tanınabilecek bir ayrıcalığa dönüşmüştür (Lachenicht, 2017: 2).

Tarihsel olaylar zincirine bakıldığında Avrupa’da sığınma geleneğinin 1685 yılında XIV. Louis tarafından Fransız Huguenotlar’a (Protestanlara) dini özgürlük ve bazı haklar veren Nantes Fermanı’nın yürürlükten kaldırılması başladığı varsayılmaktadır. Kitleler halinde yer değiştirmeye başlayan Huguenotlar’dan özellikle bahsedilmesinin farklı sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan birkaçına, öncelikle gurubun tarihteki birçok insan gibi yerinden edilmesine rağmen 1648 Westphalia Barışı ile kazanılan yasal göç etme hakkını kullanan (*ius emigrandi*) ve ardından mülteci olarak anılan ilk grup olmalarının yanı sıra gittikleri ülkelerde iç hukuk kuralları ile korunmaları örnek olarak verilebilmektedir (Haddad, 2008: 51-53). Öte yandan

İngiltere’de de 1700’lerin başında yabancıların, kendilerini ve mallarını İngiltere’ye getirmeleri karşılığında vatandaşlık verileceğine dair bir yasa çıkarılmıştır. Daha sonrasında iptal edilerek mülteci durumuna düşenler için Amerika’daki koloniler yer olarak gösterilmiş ve günümüz Amerikan vatandaşlığının temelleri atılmıştır (Grahl-Madsen, 1966: 278-279).

Fransız Devrimi ile iltica kavramı farklı bir boyuta geçerek devrim sırasında aristokratlar ile siyasi sebeplerle kaçan kişiler, devrimsel bir başkaldırının sembolü olarak değerlendirilmiş ve siyasi mültecilerin de hukuki anlamda korunmasına sebep olmuştur. O dönemde devrimden kaçarak gelenler İngiltere’de ‘hükümetlerinin zulmünden kaçan sürgün vatanseverler’ olarak görülmüş ve hevesle karşılanmıştır (Orchard, 2019: 4). 19. yüzyılın devamında bu anlayış ikili iade anlaşmaları ile işlevsellik kazanarak daha da yayılmıştır. Öte yandan iade anlaşmaları da Fransa’nın Napoli ile yaşadığı Galotti Olayı ile önem kazanmıştır. Napoli’den gelen ve Fransa’ya sığınan Giovanni Galotti adlı subayı, siyasi suçlarından dolayı yargılanmayacağına dair Fransa’nın Napoli’den güvence almasının ardından Napoli’ye geri gönderilmiş ve Napoli’de tekrar yargılanarak ölüm cezası almıştır. Ardından Fransa’nın Napoli’yi savaş ile tehdit etmesine kadar giden bir direniş göstermesi, tarihte siyasi suçluların iadesi konusunda öne çıkan olaylardan biri olmuştur. Böylelikle siyasi suçlular için geri göndermeme ilkesi geliştirilerek mülteci hukukunun daha evrensel bir hale gelmesi için önemli adımlar atılmıştır (Orchard, 2017: 9).

Avrupa’da 1800’lü yıllarda yönetim biçimlerinin değişimi ile vatandaşlık kavramı daha katı hale gelmiş; buna paralel olarak vatandaş olmayanlar da ön plana çıkmaya başlamıştır. Vatandaşlık sebebiyle bazı haklara sahip olunması, vatandaş olmaması sebebiyle devletin korumasından ve birtakım haklardan faydalanamayan insanları daha da görünür kılmıştır. Fransız İhtilali’nin etkisi ile yayılan insanlar, örneğin İngiltere’de ardı ardına yabancılar ile ilgili yasaların çıkarılmasına (1793, 1796

ve 1844) neden olmuş; devletin, yabancıların ülkeye girişinde nihai otorite olduğu vurgusunun yapılmasını sağlamıştır. 1905 yılında çıkarılan Yabancılar Yasası ile İngiltere’de mülteci olanlar ile göçmenler arasındaki ayrım keskinleştirilerek mültecilerden zulüm gördüklerine dair kanıt sunmaları istenmiştir (Haddad, 2008: 57). Buna paralel olarak ise Fransa da 1832 tarihli ‘Loi relative aux Étrangers réfugiés qui résideront en France’ Yasası ile ülke içi tedbirler almış ve mülteci terimi ‘kendi devletin koruması olmaksızın Fransa’da bulunanlar’ veya ‘pasaportu olmadan, herhangi bir elçilikle ilişkisi bulunmayan kişiler’ olarak ifade edilmiştir (Haddad, 2008: 57). 1833 tarihinde ise ardıllarına emsal olacak Belçika İade Yasası çıkarılarak siyasi suçluların iadesinde mültecilik müessesini de koruyacak düzenlemeler yapılmıştır (Oltmer, 2017: 5). Ayrıca Fransız İhtilali’nin yaydığı milliyetçilik akımı, imparatorluklar içerisindeki insan hareketliliklerini tetiklemiştir. Mültecilik kavramı dönüşüme uğramaya başlamış, artık bu hareketlilik bireysel vakalardan ziyade nüfus grupları haline gelmeye başlamıştır. Bunu gerçeği gören devletlerce, Osmanlı Bosna-Hersek’ten Habsburg İmparatorluğu’na kaçan 250.000’den fazla Hristiyan mülteci örneğinde olduğu gibi, geri dönüşün sağlanabilmesi adına iki imparatorluk arasından yapılan iş birliği gibi farklı uygulamaların hayata geçirildiği görülmektedir (Manasek, 2017:6).

19. yüzyılın sonlarına doğru mültecilik ile birlikte sınır dışı etme hususu da üzerinde durulan konulardan biri haline gelmiş, sınır dışı etme ile iade tedbirlerinin birbirinden farklı olduğu vurgulanarak iadenin reddedilmesinin sınır dışı etme hakkından vazgeçmek olmadığı ve devletlerin yabancıları, kamu düzeni gibi olağan dışı sebeplerle sınır dışı etme hakkını saklı tuttuğu konusunda fikir birliğine varılmıştır (Grahl-Madsen, 1966: 280).

Aynı dönemde Batı Avrupa’nın aksine Orta ve Doğu Avrupa’daki ülkeler sığınma karşıtı tavırları sebebiyle daha çok siyasi göçün çıkış noktalarını oluşturmuşlar; Almanya ise başlarda oldukça nadir olarak siyasi mültecileri kabul eden bir ülke

olmuştur. Hatta aksine bir tavır sergileyerek 1885'te siyasi anlaşmalarla siyasi mültecilerin Rusya ile karşılıklı iadesi politikası izlenmiştir. Devam yıllarda da Almanya'da her ne kadar Batı Avrupa'daki diğer ülkeler gibi siyasi mültecilerin iadesini engelleyen yasalar çıkarılmaya çalışılsa da başarılı olunamamış ve I. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra, önce siyasi suçlar için iade yasağı çıkarılarak iade yetkisi sınırlanmış; devamında ise öncüllerin önüne geçerek yeni bir düzenleme ile zulüm riski taşıyan kişilerin inandırıcı kanıt sunmaları halinde iade edilmemesi kabul edilmiş ve fiilen bireysel iltica hakkına yakın bir koruma yaratılmıştır (Oltmer, 2017: 3).

19. yüzyılın sonunda özellikle Avrupa kıtası açısından değerlendirildiğinde modern mülteci hukukunun yapısına dair çıkarım yapabilmek mümkün olmaya başlamıştır. Öncelikle koruma arayan kişiler ile menşe ülkeleri arasındaki bağın kopması sebebiyle bu kişilerin uluslararası düzlemde korumasız kalarak farklı bir ülkenin korumasına ihtiyaç duydukları devletlerce kabul edilmiştir. Ardından sığınma müessesesinin kurumsallaşması ile sınır dışı ve iade prosedürlerinin kişinin lehine olacak şekilde yorumlanmaya başlamasının önemi uluslararası alanda da kendini göstermeye başlamıştır (Grahl-Madsen, 1966: 281).

Uluslararası mülteci rejimine bakıldığında I. Dünya Savaşı'ndan önce Avrupa-Atlantik coğrafyasında mültecilerin korunması için iki yöntem bulunduğu görülmektedir. Bunlardan ilki mültecilerin sayılarının az olması sebebiyle göç sebepleri sorgulanmaksızın göçmenler ile aynı statüye alınmaları; ikincisi ise özel bir statü verilerek iade hukukunun bir parçası olarak değerlendirilmeleri ve geri gönderilmelerinin engellenmesidir (Oltmer, 2017: 1-3). 20. yüzyılın başından itibaren Avrupa kıtasında göç politikalarının, kontrolün artması ve milliyetçiliğin yükselmesi ile birlikte değiştiği görülmektedir. Önceleri sayıları dikkat çekmeyecek kadar az olan uluslararası koruma arayan insanlar, gitgide artan oranlarda yer değiştirmek zorunda

kalmış ve politikalar da buna göre farklılık göstermeye başlamıştır (Lavenex, 2001a: 72).

Günümüzde sınırlarla göç kontrolü modern devletin sınır temel unsurlarından biri olarak görülürken, 20. yüzyılın başına kadar ülkelerin göçü sınırlamaktan ziyade ülke politikaları doğrultusunda göçü teşvik ettiği dahi görülmüştür (Schuster, 2003: 243) Fakat bilhassa yayılan milliyetçiliğin etkisi başta olmak üzere dünyadaki gerilimin had safhaya gelmesi ile ilk dünya savaşı yaşanmış, milyonlarca insan kendi ülkelerinden alamadıkları korumayı uluslararası alanda bulabilmek amacıyla evlerinden ayrılmıştır (Badar, 2004: 159). Bir başka anlatım ile ortak bağ ve aynı milli kökene sahip kişilerin ulusları oluşturarak vatandaşlığın temelini yaratacağı tezi, vatandaş-devlet-toprak üçgenini güçlendirdiğinden mülteciler öteki olmaya zorlanarak bu denklemin dışına itilmişlerdir. Mülteciler, uluslararası sistem açısından da bir anomali olarak görülmüş devletlerce güvenlik riski olarak değerlendirilmeye başlanmışlardır. Bu sebeple de tarih boyunca mülteciler için uluslararası sistemde yeniden bir ülkeye bağlanarak kopuk olan ilişkilerinin tekrardan kurulması sağlanmaya çalışılmıştır. Özetle bu denklemde insan hakları ve koruma boyutu çok önemli olsa da devlet egemenliği üzerindeki güvenlik riski mülteci koruma rejiminin asıl dinamiklerinden birini oluşturmuştur (Haddad, 2008: 87).

İki dünya savaşı arası döneme gelindiğinde I. Dünya Savaşı ile Rus Devrimi ve sonrası yaşanan iç savaşla birlikte 800.000 Rus mültecinin de içinde yer aldığı insan toplulukları kendilerine yaşayacakları yeni yerler aramaya başlamıştır. O dönemde kurulan Milletler Cemiyeti ile ilk Mülteciler Yüksek Komiseri olarak 1921 yılında atanan Fridtjof Nansen tarafından mülteci krizini ele almak için hükümetler arası iş birliğinin; sözleşmeler, konferanslar, düzenlemeler, kararlar ve anlaşmalar yoluyla teşvik edilmesi için çaba gösterilmiştir (United Nations Office at Geneva, t.y.). Özellikle mültecilik hususunun normalleştirilmesi ve taraflarca kabul edilmesi için uğraşılmış

olup bu aşamada en öne çıkan gelişmelerden ilki ulusal pasaportlar yerine geçen Nansen Belgeleri (Nansen Pasaportları olarak da bilinmektedir) gibi mültecilerin kimliklerini tanımlayacak araçların kabul edilmesidir. İkinci olarak ise 1933 yılından Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşmenin az sayıda devlet tarafından onaylansa da yürürlüğe girmesi ve bu sözleşmenin devletlerin mültecilerle ilgili çalışma, eğitim, sosyal politika gibi alanlarda politikaları üretmeleri üzerinde etkili olmasıdır. Aynı zamanda bu Sözleşme, ardılı olan 1951 Sözleşmesi'ne ilham vermiş ve geri göndermeme ilkesinin (yeterince kapsamlı olarak, bugünkü haliyle yer almamasına rağmen) dayandığı temel belgelerden biri olmuştur (Haddad, 2008: 108). Fiiliyatta mültecilerin geri gönderilmesi ya da ceza alması gibi problemler II. Dünya Savaşı'nın sonunda ele alınmış; Almanya, Fransa, İtalya gibi ülkelerin anayasalarında sığınma hakkı ile ilgili hükümlere verilmiş; İsveç, Norveç gibi Kuzey Avrupa ülkelerinde ise mültecileri koruyan düzenlemelerin hayata geçirilmesi ile bu sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Öte yandan Doğu Avrupa'daki bazı ülkeler özellikle komünizmin etkisi ile mültecilik ile çalışma haklarını ilişkilendirerek koruma sağlamaya yönelmişken, İngiltere ve yine Nordik ülkeleri güvenlik ve siyasi amaçlarla suçluların iadesine yönelik yasaları da kabul etmişlerdir (Grahl-Madsen, 1966: 282- 283).

Sığınma kurumu köken olarak çok eskiye dayanmakla mülteciliğin birlikte hukuki açıdan düzenlenerek belgelere dökülmesi tarihsel olarak II. Dünya Savaşı sonrası BM sisteminin kurulmasına denk gelmektedir (Lavenex, 2001a: 72). Bu dönemde yaşanan bir diğer büyük mülteci dalgası karşısında; ülkeler tek başlarına hareket edemeyeceklerinin farkına vararak maliyet ve riskleri en aşağı çekmek, ulusal ve uluslararası güvenliği sağlayabilmek amacıyla yük paylaşımı yoluna giderek ortak bir koruma sisteminin kurulması için adımlar atmışlardır (Suhrke, 1998: 398). Bilhassa savaşın ardından yük paylaşımı hususu Avrupa'daki ülkeler için son derece önemli bir noktaya taşınmış, günümüzdeki politikalarının ana sütunlarından biri haline gelmiştir.

Bununla birlikte günümüzde Avrupa, yeni gelenler bakımından yük paylaşımını yeniden sağlamaya çalışsa da Avrupa toplumları artık yeni bir göç dalgasını karşılayamayacakları konusunda hemfikir olduğundan, öncelikle göçü sınırlama yoluna gitmekte; böylece sorumluluk paylaşımının yanı sıra engelleme politikalarını da Avrupa politikalarının bir diğer temel sütunu hâline getirmektedir (Taşkın & Orallı, 2025: 72).

Tarihsel akışa dönülecek olursa bir önceki bölümde de bahsedildiği üzere II. Dünya Savaşı sonrası çok sayıda uluslararası koruma ihtiyacı olan insanın varlığı nedeniyle sığınma konusu insan hakları hukuku ile paralel bir gelişim göstermiştir. Nitekim başka ülkede koruma aranması durumunu tanımlayan sığınma kavramı, evrensel insan haklarından biri olarak görüldüğünden savaş sonrası oluşturulan ve özellikle bağlayıcı insan hakları hukukunun ortaya çıkışında önemli bir dönüm noktası olan 1948 tarihli İHEB’de yerini almıştır. Bu aşamada doğal hukuk temelli evrensel insan hakları ile pozitif hukuk kurallarına dayanan ve devlet egemenliğine dayalı sistem arasındaki gerilimin de iyice belirgin hale geldiği bir döneme girilmiştir (Haddad, 2008: 76). Bir başka anlatımla idealizmin bir yansıması olan sığınma kurumunun evrenselliğinin tasdik edilmesi yaklaşımına karşın, mültecilerin ülke topraklarına girişine izin verilmesi ya da reddedilmesi ile koruma sağlanmasına karar verilmesindeki asıl yetkilinin devlet olacağı konusundaki fikir birliği devlet egemenliği esasına dayalı realist perspektifin bir ürünüdür (Lavenex, 2001a: 30-32). Bu sebeple devlet egemenliği ile sürekli bir çatışma içerisinde olan uluslararası koruma rejimi en güçlü desteğini insan hakları hukuku içerisinde yer alan belgelerden almaktadır.

İki savaş arası ve sonrası dönemde sığınma konusu ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde devlet merkezli bir yaklaşımın ön planda olmaya devam ettiği görülmektedir. Devletler, özellikle ara dönemde Milletler Cemiyeti ile bağlantılı olarak Nansen Uluslararası Mülteciler Ofisi (NIOFR), Almanyalı Mülteciler için Yüksek Komiserlik (HCRFG), Tüm Mültecilerden Sorumlu Yüksek Komiser Ofisi (OHCAR)

gibi kuruluşları savaş arası dönemde mültecilerle ilgili gerilimleri yatıştırmak için oluşturmuşlardır (Haddad, 2008: 110). II. Dünya Savaşı'nın ardından ise BM'nin kurulması ile birlikte BM Genel Kurulu'nda mülteci sorununa uluslararası iş birliği ve dayanışma ile çözüm bulunması talep edilmiştir (Lavenex, 2001a: 79). II. Dünya Savaşı bitiminde mülteciler ve yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşünü hızlandırmak ve sorunları kalıcı olarak çözmek için Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi (UNRRA) ve Uluslararası Mülteci Örgütü (IRO) gibi örgütleri kurulmuştur. 1950 yılına gelindiğinde ise UNHCR kurularak uluslararası koruma arayan insanlarla ilgili tüm iş ve işlemler için Birleşmiş Milletler çatısı altında tek bir yapı oluşturulmuştur (Orchard, 2019: 12-13).

1948 tarihli İHEB madde 14'te sığınma arama ve sığınmadan faydalanma hakkı tanımlanmasının ardından (Moodley, 2026: 11) güçlenen uluslararası koruma rejimi her ne kadar dünya üzerindeki tüm devletlerin uygulayabileceği kurallar bütününe ifade edecek biçimde geliştirilmeye çalışılsa da galip devletlerin kaygıları doğrultusunda şekillenmiştir. 1950'de UNHCR'in kurulmasının ardından, mültecilerin haklarını özel olarak düzenlemek üzere 1951 Sözleşmesi hazırlanmıştır. Bu Sözleşme, hem Batı Avrupa'ya yönelen Yahudi göçü hem de Doğu Bloku vatandaşlarının Batı'ya sığınması nedeniyle uluslararası düzeyde kaleme alınmış olsa da, esasen Avrupalı devletlerin kaygılarının bir yansıması olmuştur (Guiraudon, 2013: 3). Nitekim Sözleşme'nin Avrupa-merkezli niteliğinin en belirgin göstergesi, metne yerleştirilen iki sınırlamadır: bir yandan koruma, yalnızca 1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda mülteci durumuna düşen kişilerle sınırlandırılmış (zaman sınırlaması); öte yandan taraf devletlere, bu olayları 'Avrupa'da meydana gelen olaylarla' kısıtlama yönünde isteğe bağlı bir tercih (coğrafi sınırlama) tanınmıştır. Söz konusu sınırlamalar ancak 1967 Protokolü ile aşılmış; Protokol, zaman sınırlamasını tümüyle ortadan kaldırırken daha

önce coğrafi sınırlamayı benimsemiş devletlerin bu durumu sürdürmesine imkân tanımıştır.

1950'lerden sonraki süreç Soğuk Savaş Dönemi olarak bilinmekte, ideolojik çatışmaların etkin olduğu dönem olarak ifade edilebilmektedir. Bu dönemde Avrupa kıtası, bir birlik olma yolunda ilerlerken daha fazla mülteci akışına yol açma korkusu yaşasalar da mültecileri ideolojik temelde 'komünizmden kaçan kişiler' olarak tamamlayarak konuya farklı bir perspektif getirmişlerdir. Bu çerçevede Avrupa'ya Sovyet komünizminden kaçarak gelen insanlar memnuniyetle karşılanmış mültecilik tarihinde istisnai bir dönem olarak yer almıştır (Bloch & Schuster, 2002: 397). Tepkisel nitelikte olan mülteci politikaları insanlar kaçarak geldikten sonra devreye girmiş ve bu insanlara yardım edilmiştir. Bu yüzden dönemin politikalarına 'sürgün yanlılığı' da denildiği olmuştur (Boswell, 2003: 625). Batı Avrupa bu şekilde bir tutum sergilerken Sovyetler Birliği mülteci sorunu diye bir durumun olmadığını, bu kişilerin geri gönderilmesi gereken 'işbirlikçi, savaş suçluları' olduğunu savunmuştur. Geri dönmeyi reddeden kişiler olumsuz propaganda aracı olarak görülmüş; insanlar, ülkelerinden kovulmanın yanı sıra bir de geri dönmeye zorlanmıştır. O dönemde kamplardan geri dönüşleri yapılan insanlar arasında intihar vakalarının artması ve geri dönenlerin öldürüldüğüne dair iddiaların bulunması sebebiyle zorla geri dönüşlerden ziyade yeniden yerleştirme politikalarına yönelinmiştir. Batı Avrupa özellikle ekonomik anlamda bütünleşme çabaları içine girmeye başlamışken mültecilik ve göç meselesine güvenlik meselesinden ziyade ucuz ve esnek bir işgücü meselesi olarak bakmaya başlamış ve böylelikle uygulanmaya çalışılan yeniden yerleştirme politikası başarılı olabilmıştır (Huysmans, 2006: 65). Ancak bu başarının sebebi olarak, yalnızca savaş sonrası oluşan ekonomik talebe ek olarak sürecin büyük ölçüde Avrupa ve Batı merkezli olarak gerçekleşmesi, devletlerin komünizmden kaçan mültecilere tehditten ziyade sorumluluk duygusu ile yaklaşması ve ayrıca bu dönemde kurulan uluslararası

kuruluşların da yeniden yerleştirme konusunda oldukça kolaylaştırıcı bir rol üstlenmesi hususlarının da sayılması gerekmektedir (Suhrke, 1998: 404).

1973-74 Petrol Krizlerinden sonra ekonomiden siyasete her alanda pek çok şey değişmiştir. Bu zamana kadar Avrupa'nın bir sorunu olarak görülen sığınmacılar; siyasi baskılar, ekonomik gerilim, etnik çatışma gibi birçok sebepten ötürü Avrupa dışında da birçok insanın yerinden edilmesi ve mülteci olarak kaçması ile küresel bir meseleye dönüşmüştür. Afrika ve Asya alt kıtası dahil dünyanın birçok yerinde mülteci krizleri yaşanmaya başlamıştır. 1970'li yılların ortalarına kadar Avrupa kıtasındaki mülteciler Batı'ya, Afrika kıtasındakiler Afrika içerisinde, Asya kıtasındaki mülteciler de aynı kıta içerisinde yeniden dağılmışlardır. Bu dönemde daha çok yoksul ülkelerin üzerine doğru bir kayma olsa da sanayileşmiş ülkeler bu ülkelere destek sağlayabilmişlerdir (Casella, 1988: 187). Fakat Petrol Krizleri'nin de etkisiyle giderek artan mülteci sayısının yanı sıra göç nedenlerinin çeşitlenmesi, küreselleşmenin iletişimi ve insan hareketliliğini arttırması ile birlikte Avrupa'daki iltica politikaları da dönüşüme uğramıştır. Ekonomik sebepli göçün sınırlandırılmasına yani açık kapı politikasından vazgeçilmesinin ardından, iltica ve aile birleşimi, Avrupa'da yasal kalışın hukuki yollardan biri haline gelmiştir. Bu süreçte sığınma konusu Avrupa merkezli olmaktan çıkarak hem mültecilerin menşe ülkeleri hem de profilleri bakımından küresel bir nitelik kazanmıştır (Lavenex, 2001a: 73). Bu zamana kadar 1958 Macar Ayaklanması, 1968 Prag Baharı gibi olaylar sonucu komünizme direnen kişiler mülteci olarak tanımlanmaya devam edilmişken Petrol Krizi sonrası dönemde küresel güneyden gelenler 'yeni mülteciler' olarak adlandırılmıştır. Bununla bağlantılı olarak da sürgün yanlısı ve yeniden yerleştirme odaklı politikalar yerine geri dönüşlerin teşvik edildiği ve koruma sorumluluğun tekrar menşe ülkede olması gerektiğini belirten bir yaklaşıma geçilmiştir (Byrne, Noll, & Vedsted-Hansen, 2020: 889-890). Uluslararası koruma arayan insanların küresel bir boyut kazanmasıyla birlikte yeni mülteciler istenmeyen mülteciler olmuşlardır. Görüldüğü üzere bilhassa

Batı'nın aşına olduğu mülteciler, söylem yoluyla güvenlik meselesine dönüştürölerek özellikle Avrupa dışı mültecilere ait hafıza baştan yaratılmış ve bu insanlara sanki 'dışarıdan' gelen ilk insanlarmış gibi davranılmıştır (Haddad, 2008: 168).

Petrol Krizi'nden itibaren mültecilerle ilgili öne çıkan bir başka olumsuz durum ise kavram karmaşasının oluşmasıdır. Zira kriz ile birlikte ekonomik durgunluğun yasal göç yollarının daralmasına sebep olması, ekonomik göçmelerin de sığınma prosedürlerine yönelmesine sebep olmuştur. (Thielemann, 2006: 444). Böylelikle ideolojik temelden yoksun kalan ('komünizmden kaçan mülteciler') mültecilik rejimi için kamuoyunun güvenlik kaygıları temelinde oluşturulmaya başlanan sert politikaların yanında ekonomik göçmen ile uluslararası koruma arayan kişiler arasındaki ayrımın giderek kaybolması ve 'kimin korunması gerektiğine dair zorluklarla oluşturulan alan' belirsizleşmeye başlamasıyla daha da zor bir duruma düşmüşlerdir (Lavenex, 2002: 704).

Öte yandan Avrupa'nın alışkın olmadığı durum aslında mülteciliğin Avrupa kıtası dışından da gelebileceğinin yanında, sayılarının çokluğudur. Zira gelenler orantısız olarak dağılmadığından Avrupa'nın küçük ülkelerin önceki dönemlerde aldıklarından çok daha fazla uluslararası koruma arayan kişiyle karşı karşıya kalmasıyla bürokrasilerde yetersizlik yaşanmış, başvuruların sonuçlanması yıllarca sürmüştür. Bu süreçte kişilerin mali olarak desteklenmesi, sayıların giderek artması ve kontrolsüzlüğün devam etmesi de kamuoyunun tepkisine yol açarak tehdit algısı ile yabancı düşmanlığı birleşmiş; sığınma ve göç, güvenlik perspektifinde terörle mücadele programlarının içine doğru çekilmeye başlanmıştır (Casella,1988: 189). 1970'lerde yabancılar için ortak mevzuat geliştirilmesinin gündeme gelmesi ile özellikle göçmen işçiler ve ailelerine yönelik eylem planı kabul edilerek göçün, ekonomik ve sosyal haklar ile işçilerin ülkeler arası serbest dolaşımı ekseninde değerlendirilmesi söz konusu olurken 1980'lerin ikinci yarısında odak değişmiştir. Sığınma ve göç siyasallaşırken özellikle

sığınmanın ekonomik göç için alternatif bir giriş yöntemi olarak görülmesi yasadışı göç ile birlikte güvenlik tehdidine dönüşmesini kolaylaştırmıştır (Huysmans, 2006: 66). Bir başka anlatımla II. Dünya Savaşı sonrası yabancılar Avrupa ekonomilerinin yeniden inşası için gerekli görülerek olumlu değerlendirilirken Petrol Krizleri'nin etkisi ile başta ekonomi olmak üzere her alanda bir tehdit unsuru olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu oluşan algı da hem ülkelerin ulusal politikalarına hem de gittikçe kurumsallaşan Avrupa'nın genel yaklaşımına daha kısıtlayıcı göç ve iltica politikaları şeklinde yansımaya başlamıştır (Middleton, 2016: 21). Böylelikle sayılardaki bu değişim karşısında ülkeler sığınma mevzuatlarını geliştirmek yerine başta Kuzey Avrupa'da olmak üzere sığınma arayışında olanların sığınma sistemine erişimini engellemeye başlamış; temel enstrüman olarak ilk sığınma ülkesi kavramı kullanılarak koruma sorumluluğu komşu ve transit ülkelere kaydırılmaya çalışılmıştır (Casella, 1988: 189).

1980'lerin sonuna doğru gelindiğinde uluslararası koruma sistemi büyük oranda değişime uğramış, 1989 Berlin Duvarı'nın yıkılması, 1991 Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi; dünya genelindeki siyasi ve etnik kökenli çatışmaların, ekonomik eşitsizliklerin çoğalması ile birlikte artan uluslararası koruma ihtiyacındaki insan sayısı sebebiyle zaten var olan tehdit algısı derinleşmiş göç ve iltica konusu artık devletlerin 'yüksek politika alanı'na dahil edilmiştir (Lavenex, 2001a: 171). Jef Huysmans'a göre politika alanları arasındaki ayrım özgürlük güvenlik arasındaki geriliminin bir ürünüdür. Öncesinde AB'de güvenlik tanımı askeri tehditler ve savaş üzerinden yapılmakta, göç meselesi düşük politikanın bir parçası olarak görülmekteydi. Yani özgürlüğün artması, düzensizlik ve güvensizlik yaratabileceğinden Berlin Duvarı'nın yıkılması gibi bir özgürlük sembolünün ve buna bağlı olarak yaşanan mülteci göçünün bir güvenlik problemi olarak değerlendirilerek toplumda zaten var olan tehdit hissini derinleştirmesi ile birlikte güvenlik alanlarını genişletilmiştir (Huysmans, 2006: 17). Ulusal ve uluslararası güvenlik ayrımı giderek bulanıklaşmış; devlet hala ana

güvenlik aktörü olarak görülse de savaş sonrası yaşanan transnasyonal hareketler ve küresel bağlar iç güvenlik- dış güvenlik dengesini zayıflatarak mültecilerin risk unsuru olma durumlarını daha da pekiştirmiştir (Ferreira, 2019: 32). Bir başka anlatımla savaş sonrası dönemdeki kitlesel nüfus hareketleri yalnızca insani bir mesele olarak değil ulusal istikrar, uluslararası güvenlik ve dünya üzerinde kurulacak yeni düzen açısından stratejik önemde bir konu olarak değerlendirilmiştir. Bunu yanında göç hareketlerinin sadece batıdan doğuya değil, aynı zamanda kuzey ve güney ile güney-güney arasında da yaşanabilir olması tehdit algısının yerleşmesini sağlamıştır. İlk bölümde de bahsedildiği üzere bu gelişmeler ışığında nükleer caydırıcılık, silah kontrolü gibi askeri konulara odaklanan güvenlik anlayışı çevre, toplumsal istikrar, göç konularını da içine alacak şekilde genişlemiştir (Huysmans, 2006: 15-16). Kopenhag Okulu'nun yaklaşımına göre uluslararası koruma arayan insanların varlığı, güvenlikleştiren aktörler tarafından söz- edimleri aracılığıyla toplumun güvenliği için birer varoluşsal tehdit olarak tanımlanmasıyla birlikte olağanüstü önlemlere başvurulmasını kolaylaştırmış, böylece göç ve sığınma konusu güvenlikleştirilmeye başlanmıştır (Middleton, 2016: 11).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin bir başkası etkisi ise Batı'daki ideolojik temelli göç ve sığınma politikaları dayanağını kaybetmesi ve 'kimin korumayı hak ettiği' hususu tekrar karmaşık bir hale getirmesidir. Böylece iç kontrollerin kaldırılması ile 'Tek Pazar'da denetim dışı 'sığınma alışverişi' olacağı korkularının mevcut gerilime eklenmesi ile Avrupa sığınma politikasının güvenlik alanına çekilmesi ve insan hakları temelini zayıflatılmasına neden olmuştur (Lavenex, 2002: 702). Savaşın sona ermesi ile birlikte göçü kontrol etmenin mümkün olmadığı konusunda hemfikir olan Avrupalı ülkeler göçü önleme/engelleme üzerine politikalarla ilgili iş birliği yapmaya karar vermişlerdir. Soğuk Savaş temelli mülteci tanımının ideolojik altyapısının boşalması ile sürgün yanlılığı fikri terk edilmiş; çatışma önleme, erken uyarı gibi alanlarda politikalar üretilmeye başlanmıştır. Böylece 1990'lara gelindiğinde Avrupa göç politikasında

önemli bir kırılma yaşanmış ve göçün kaynak ülkelerde önlenmesine ve yönetilmesi odaklı bir yaklaşıma doğru gidilmeye başlanmıştır (Boswell, 2003: 626).

Avrupa, II. Dünya Savaşı'nın bitiminden 1990'lı yıllara doğru yayılan şekilde bütünleşmeye ve kıtada resmi anlaşmaların imzalanması ile AB adını almaya giden süreçte uluslararası korumaya olan bakış açısı sıklıkla değişmiş ve nihayetinde realist ekolün etkisinde evrimine devam etmiştir.

A. Avrupa Ortak Sığınma Sisteminin Doğumundan Önceki Dönem

Avrupa, tarihi boyunca çok sayıda savaşa sahne olmuş hatta dünyayı felakete sürükleyen iki dünya savaşının da başrolünde yer almıştır. Özellikle ekonomik anlamda sürekli çatışmaların yaşanması; kıtada barışın sağlanmasının, ortak ekonomik ve siyasi bir birliğin kurulması ile mümkün olacağı konusunda fikir birliğine varılmasını sağlamıştır.

Avrupa'nın bir birlik halini alarak ulusüstü (supranasyonel) bir yapıya dönüşme süreci tarihsel olarak II. Dünya Savaşı bitimine denk gelmektedir. Her ne kadar bu alanda atılan adımlar Schuman Planı akabinde 1951 yılında altı ülkenin katılımı (Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg) ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulması ile başlamış olsa da (Avrupa Birliği Başkanlığı, t.y.) kıta üzerinde birlik sağlanması fikir olarak Victor Hugo, Wolfgang Goethe gibi düşünürlerce daha eski zamanlarda sıklıkla ifade edilmiş, özellikle Hugo, Avrupa Konseyi'nin kuruluşundan 100 öncesine denk gelen bir barış kongresinde başkanlık yaparken konuşmasında adeta bir öngöründe bulunmuştur: “Gün gelecek; siz Fransa, siz İtalya, siz Rusya, siz İngiltere, siz Almanya, siz kıtanın tüm ulusları; kendi karakteristik özelliklerinizi, kendi görkemli bireyselliğinizi kaybetmeden, daha yüksek bir birlik içinde birleşecek ve Avrupa Kardeşliği'ni oluşturacaksınız.” (Council of Europe, t.y.). 1949'de hükümetler arası güvenlik ittifakı için oluşturulan NATO'nun ardından demokrasiyi teşvik etmek, insan haklarını ve hukukun üstünlüğünü korumak amacıyla

aynı yıl Avrupa Konseyi kurulmuştur (European Union, t.y.). AKÇT'yi kuran altı ülke, daha geniş bir ekonomik uyum yakalamak ve iş birliğini artırmak amacıyla 1957 Roma Antlaşması ile malların, işgücünün, hizmetlerin ve sermayeni dolaşımı için Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile nükleer enerjinin barışçıl şekilde kullanılabilmesi ve üyelerin araştırmalarını koordine etmesi için Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (EURATOM) kurmuştur (Avrupa Birliği Başkanlığı, t.y.).

1958'de AKÇT'nin Ortak Meclisi adını değiştirerek Avrupa Parlamentosu haline gelmiş, 1960 yılında Avrupa Serbest Ticaret Birliği kurulmuş ve 1962'de ilk ortak tarım politikası geliştirilmiştir. 1965'te AKÇT, AET ve EURATOM'un birleşme anlaşmaları imzalanarak tek bir çatı altında toplanmış ve Avrupa Toplulukları (AT) adını almıştır. Ekonomik anlamda gelişmeler devam ederken siyasi anlamda da Berlin Duvarı'nın inşa edilmesi (1961), Paris Öğrenci İsyanları (1968) ve Prag Baharı'nın bastırılması (1968) gibi olaylar yaşanmıştır (European Union, t.y.).

1970'lere gelindiğinde en önemli olaylardan biri ilk genişleme dalgası ile Birleşik Krallık, Danimarka ve İrlanda'nın AT'ye katılmasıdır. Bu dönemde 1973-1974 Petrol krizleri ile test edilen Topluluk; krizin AET genelinde sorunlara yol açmasına rağmen yoluna devam etmiş, 1980'lere gelindiğinde Güney Avrupa'ya doğru genişleyerek Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in de Topluluk içerisine katılmasında hemfikir olunmuştur (European Union, t.y.).

1968 yılından itibaren vergiler kaldırılmış olmasına rağmen ticaretin serbestçe akmaması, Petrol Krizi'nin yarattığı durgunluk gibi ekonomik zorluklardan sonra Topluluk 1986'da 'tek pazar' olma yolunda adım atmıştır. 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ile tek bir pazar kurulması için 6 yıl süreli kapsamlı bir program başlatılmıştır. Söz konusu belge ile Avrupa Toplumlulukları'nı kuran anlaşmalarda kapsamlı değişiklik yapılarak Avrupa Parlamentosu'na daha çok söz hakkı verilmesi

sağlanmış ve siyasi bütünleşme yönünde önemli adımlar atılmıştır (European Union, t.y.).

1989 yılına gelindiğinde Berlin Duvarı yıkılmış, 1990 yılında Almanya'nın batısı ile doğusu ile birleşerek tek bir ülke haline gelmiştir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin resmen dağılması ile Avrupa'nın siyasi yapısı da köklü biçimde değişmeye başlamış, 1990'ların başından itibaren ise Yugoslavya'da dağılma sürecine girilmesi, yine çok sayıda kişinin yer değiştirmesi anlamına gelmiştir. 1992'de Maastricht Antlaşması, Avrupa Birliği'ni kurmuş; tek para biriminin (1999 yılına kadar) yanı sıra Avrupa Toplulukları (Birlik) vatandaşlığı, dışişleri ve güvenlik politikaları, içişleri ve adalet alanlarında daha yakın iş birliğini (üç sütunlu yapı) hedefleyerek 1993'te resmen yürürlüğe girmiştir. Böylelikle ekonomik birliğin yanında güvenlik politikaları ve siyasi alanda da uyum süreci başlamıştır (Avrupa Birliği Başkanlığı, t.y.).

Tek pazar için altı yıllık süre de sonlandığında yani 1993'te ülkeler; vergi, iş düzenlemeleri, mesleki yeterlilikler ve açık sınırlarla ilgili birçok uyum yasasını kabul ederek insanların, malların, sermayenin ve bazı hizmetlerin serbest dolaşımını sağlamaya başlamış ve bununla bağlantılı olarak Avrupa Ekonomik Alanı kurulmuştur (Birliğe üye olmayan ülkelerin de dahiliyeti sağlanarak). 1995 yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in de katılımı ile AB büyürken, serbest dolaşımın kaynağı olan Schengen Sözleşmesi yedi ülkede (Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, Lüksemburg, Portekiz ve İspanya) uygulanmaya başlamıştır. 1997 yılına gelindiğinde Maastricht Antlaşması'nın kazanımları üzerine AB'nin kurumsal yapısının reforme edilmesi amacıyla Amsterdam Antlaşması imzalanmış, 1999'da yürürlüğe girmiştir. Aynı yıl ortak para biriminde de birlik sağlanarak 'euro' öncelikle ticari ve mali işler için olmak üzere 11 ülkede kullanılmaya başlanmıştır (European Union, t.y.).

AB için 2000'li yıllara özellikle vurgu yapılması gerekmektedir. Nitekim son dönem politikalarının çoğu bu yıllarda yaşanan olaylardan büyük ölçüde etkilenmiştir.

Öncelikle 2000 yılında Avrupa kurumlarının uyumlu şekilde çalışması için hazırlanan Nice Antlaşması ile birlikte AB düzeyinde geçerli olan temel hak ve özgürlüklerin görünürlüğünü artırmak amacıyla oluşturulan (Hepple, 2001: 225) Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı da imzalanmıştır. 12 Eylül 2001 saldırılarından tüm dünya etkilenmiş; ardından terör saldırıları AB'nin farklı bölgelerinde de yaşandığından (Madrid, Londra) AB politikalarında dış sınırlar ve güvenlik konuları ön plana çıkmaya başlamıştır. 2004 yılında Orta ve Doğu Avrupa'daki 8 ülke ile Malta ile Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin de AB'ye katılması ile en büyük genişleme dalgası yaşanmış ardından 2008 yılında Bulgaristan ve Romanya da Birlik'e katılmıştır. 2007 yılından imzalanan Lizbon Anlaşması ile AB'nin daha şeffaf hale getirilmesiyle birlikte iklim değişikliği, güvenlik ve sürdürülebilir kalkınma gibi küresel zorluklarla başa çıkılması amaçlanmıştır. Tarihler 2008 yılını gösterdiğinde bu sefer de ABD'de konut kredisi ile başlayan ekonomik kriz AB dahil tüm dünyada hissedilmiştir. 2013'te Hırvatistan'ın AB'ye dahil olması ve 2016'da ise Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılması Birlik bugünkü görünümü almıştır (European Union, t.y.).

Görüldüğü üzere Avrupa Birliğinin kuruluş sürecinin başlangıcında sığınma ile ilgili herhangi bir yetki öngörülmemiş olup sığınmaya olan eğilim tarihsel bağlam, uluslararası hukuk ve insan hakları rejiminin gelişmesi sebebiyle kademeli olarak olmuştur (Soytürk, 2018: 622). Birlik'in öncelikli amacı ekonomik bütünleşme olup AKÇT, AET ve EURATOM sadece ekonomik iş birliğine dair hususları içermektedir. İltica ve göç ise o dönem bu yapıların dışında kamıştır. Bunun yerine BM'nin 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü, Avrupa merkezli bir bakış açısının ürünü olmasına karşın o dönemde imzacı ülkelere sığınma ile ilgili yol gösterirken, Avrupa düzeyinde de 1950 yılında kabul edilen AİHS ile 1960'lardan itibaren AİHM içtihatlarının iltica gündemine yön vermesi sebebiyle Avrupa tarihinin dönüm noktaları arasında sayılmaktadırlar (Guiraudon, 2013: 2-3).

Birlik resmi olarak kurulana kadar yabancılara ilgili birtakım yasal düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin konjonktüre uygun olarak işçi göçünün yoğun olduğu ve hala bir güvenlik kaygısına dönüşmediği dönem olan 1960'larda (Huysmans, 2006: 65) Konsey Tüzüğü ile göçmen işçilerin serbest dolaşımına ilişkin hususlar düzenlenmiştir. Buna göre işçiler ve aileleri, uyrukları fark etmeksizin o dönem birlikte hareket edilebilmiştir (Büyükyılmaz, 2024: 83). Bu ılımlı yaklaşım 1973-1974 Petrol Krizleri ile değişmiş, işçi göçü, tam tersi politikaların odak noktası haline gelmiştir. Göç ve sığınmanın, güvenlik ekseninde yer alması bu döneme kadar uzanmakta olup büyük krizler başlamadan önce dahi güvenlik üzerine çalışan profesyonellerin görev alanı olarak değerlendirilmiştir (Guiraudon, 2000: 254). Bu dönemde göç ve sığınma konularında *ad hoc* iş birlikleri kurulmaya başlanmış; bu konuların hükümetler arası platformlara dahil edilmesiyle göç ve sığınma konusu giderek hem güvenlik meselesi haline gelmiş hem siyasallaşmıştır (Ferreira, 2019: 74). Zira 1976 yılında uluslararası terörizm, radikalizm, aşırı uçlar ve şiddet ile ilgili hususları tartışmak için üye devletlerin İçişleri ve Adalet Bakanlarının katılımı ile kurulan TREVI Grubu göç ve iltica ile ilgili konuları da istişare etmiştir. Böylelikle katılımcı ülkelerin içişleri ve kolluk görevlileri arasında iş birliği kurulmuş; bu gruplar kapalı kapılar ardında kendi belirledikleri gündemleri, etkili bir şekilde Schengen, Göç Ad Hoc Grubu gibi gruplara aktarabilmişlerdir (Lavenex, 2001b: 858).

Aynı dönemde ülkelerin politikaları daha kısıtlayıcı hale gelmiş, yerli iş gücünü korumak adına yabancı iş gücü programlarına son verilmiş ve AB ülkelerine gidişin yasal yollarından biri olan sığınma, devletler tarafından daha fazla denetime tabi tutulmaya başlanmıştır. 1976 ve 1981 yıllarında Avrupa Konseyi'nin, Avrupa'daki göç politikalarının uyumlaştırılması adına iki tavsiyesi olmuş; 1980'lerin ortalarına gelindiğinde üye devletler genellikle zorunda kaldıklarından dolayı bu tavsiyeler doğrultusunda adımlar atsalar da ülkelerin hedefi uluslararası koruma arayan insanlara

yardım etmek ve haklarını korumaktan ziyade bu kişilerin sayılarını azaltmak olmuştur (Rahimi, 2005: 7).

1985'e gelindiğinde TREVI grubunda kurulan ağların da etkisi ile Schengen Grubu üyesi hükümetler (Belçika, Fransa, Almanya, Lüksemburg ve Hollanda) arasında Schengen Antlaşması hazırlanmış ve yalnızca iç sınırların kaldırılmasına odaklanarak sığınmadan ve mültecilerden bahsedilmemiştir (Lavenex, 2001b: 858). 1990'da ise Schengen Uygulama Sözleşmesi imzalanmış ve söz konusu sözleşme serbest dolaşımı koruyabilmek adına hukuki ve operasyonel mekanizmalar oluşturarak polis ve adli iş birliği, bilgi paylaşımı, ortak vize politikalarına yer vermiştir. (European Commission, t.y.-b). Ayrıca düzensiz girişleri azaltmak için belgeleri olmayan taşıyıcılara para cezası kesilmesi uygulamalarına gidilmiştir. Üye devletlerin büyük korkularından olan 'sığınma alışverişi'ni (asylum shopping) engellemek için ilk sığınma ülkesi kavramı geliştirilmiş ve uygulanmaya başlanmıştır (Dublin Sistemi). Ayrıca üye devletler arası bilgilerin değişimini sağlayan SIS, ortak vize sistemi için VIS, sığınmacılar için Avrupa çapında parmak izi sistemi olan EURODAC gibi sistem ve kuruluşlar da Schengen Bölgesi'nin işlerliğini sağlamak adına oluşturulmuştur. Tüm bu yapılar devlet kontrollü sistemin bir parçası olarak realist bakış açısının kurumsallaşmasının birer örneğini teşkil etmektedirler (Rahimi, 2005: 9). 1997 yılında Amsterdam Antlaşması ile resmen AB Hukuku ve mevzuatları içerisinde yer alana kadar Schengen AB dışında hükümetler arası yakın bir iş birliği mekanizması olarak varlığını devam ettirmiştir (European Commission, t.y.-b). Günümüzde Schengen Bölgesi, 25 AB üyesi ülke ile İzlanda, Norveç, İsviçre ve Lihtenştayn'ı kapsayacak şekilde genişlemiştir.

Avrupa Birliği'nin kuruluş amacı; insanların, malların, hizmetlerin ve sermayenin dolaşımını sağlamaktır (Büyükyılmaz, 2024: 83). Bunu yapabilmek için üçüncü kişilerin serbest dolaşımı, terör ve suçla mücadele, uyuşturucu, kaçakçılık gibi alanlarda da iş birliği yapılacağını karara bağlayan Tek Avrupa Senedi'nin

imzalanmasının ardından (Ferreira, 2019: 75) aynı yıl Avrupa Konseyi içerisinde, Schengen Grubu ile birlikte Göç Ad Hoc Grubu (TREVI Grubu'nun göç ve iltica ile ilgili görevini devralarak) da kurulmuştur. Tüm üye devletlerin içerisinde bulunduğu Göç Ad Hoc Grubu uluslararası koruma arayan kişilerin sığınma prosedürlerini kötüye kullanmalarını engellemek üzerine çalışmıştır. Görüldüğü üzere sığınma arayan kişilerle ilgili sistemde iyileştirmeler yapılmasından ziyade bu kişilerin sınırlandırılması üzerine çalışmalar bahse konu grup ile devam ettirilmiştir (Guiraudon, 2013: 6). Hükümetler arası gruplar kapalı ve sınırlı katılımcıya izin veren yapılar olmuş, görüşmelere uluslararası koruma arayan kişilerle ilgili düzenlenen diğer uluslararası forumların aksine yalnızca ülkelerin içişleri bakanlıklarından gelen temsilciler katılabilmektedir. UNHCR gibi uluslararası kuruluşların, bürokratlardan oluşan bu grupların çalışmalarına dahil edilmeleri bir yana ya hiç bilgilendirilmedikleri ya da hükümetler arası anlaşmaların taslakları tamamlandıktan sonra bilgilendirildikleri de olmuştur (Lavenex, 2001a: 211).

1989 Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 1990'da Yugoslavya'nın dağılması, Avrupa'ya doğru olan bir başka mülteci krizinin başlangıcı olmuştur. O zaman gelene kadar II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ekonomik büyüme 1970'lerin ortasında sona ererken iç işsizlik artmış, vasıfsız ve göçmen iş gücüne olan talep de azalmaya başlamıştır (Badar, 2004: 161-162). Bu ortamda yüzbinlerce uluslararası koruma arayan kişinin varlığı, Schengen Bölgesi'ni koruyabilmek adına sığınma ve göç alanında iş birliğinin ne kadar önemli olduğunu göstermiştir (Tsourdi & De Bruycker, 2022: 1). 1989 yılının ortalarında Avrupa Konseyi ortak bir politika oluşturma ihtiyacını Palma Belgesi ile kabul etmiş fakat ortak ve bağlayıcı kurallar yerine hükümetler arası gayri resmi iş birliği yöntemleri (Schengen Antlaşması ve Dublin Sözleşmesi) üzerinden birlikte hareket edilmeye devam edilmiştir (Chetail, 2016: 6).

Bir yandan 1970'lerden itibaren sığınma yükünün eşitsiz dağıldığı görüşü yaygınlaşırken Avrupa için bu durum Yugoslavya'nın dağılmasından sonra daha da belirgin hale gelmiştir. Schengen ile birlikte gelişen sistemde dayanışma anlayışı iç pazar mantığına göre şekillenmiş sığınmacılar serbest dolaşımdan dışlanırken bunun gerekçesi olarak düzensiz hareketlerin üye devlet vatandaşlarını tehdit ettiği hususu gösterilmiştir. Bu durum, birlikte hareket edilerek sığınma alanında karar alınması gerekliliğine örnek olarak gösterilerek Dublin Sözleşmesi'nin dayanağını oluşturmuştur (Karageorgiou & Noll, 2022: 134). Öte yandan sığınmacıları korumadan ziyade engelleme temeline oturan bu yeni sistemde sığınmacıların tehdit olarak algılanmasının temelinde ideolojik arka plana dayanan mülteci tanımının yıkılması yer almaktadır. Zira komünizmden kaçan insanlar yerine artık uluslararası koruma arayışında olan insanlar, gerçek sığınmacılar (yardım edilmeyi hak edenler) ile sahte sığınmacılar (sistemi kötüye kullananlar) olarak ayrılmış ve bu iki grup arasındaki ayrım giderek bulanıklaştırılarak insani yaklaşımın yerine bu durumda olan herkese şüphe ile yaklaşılmaya başlanmıştır (Bloch & Schuster, 2002: 398). İşte bu konjonktürde Schengen Bölgesi kapsamında gerçekleşen uluslararası koruma başvurularında hangi ülkenin bakacağına karar verebilmek amacıyla 1990 yılında Dublin Sözleşmesi imzalanmış ilk olarak imzalayan 12 ülke için 1997 yılından yürürlüğe girmiştir. Dublin Sözleşmesi, 2003 yılı Konsey Tüzüğü ile değiştirilerek yerini Dublin II'ye bırakmıştır (European Commission, t.y.-a). Dublin Sözleşmesi'ne göre uluslararası koruma ihtiyacı içerisinde olan kişilerin yalnızca bir kez başvurma hakkı bulunmaktadır. Bu başvuruyu hangi devletin inceleyeceği, kişinin tercihindan ziyade önceden belirlenmiş kurallara göre belirlenmektedir ve başvurulardan sorumlu olan devlet genellikle sığınmacının Avrupa'ya giriş yaptığı yer olmaktadır (Forte et al., 2025: 4). Bu sistemdeki bir üye ülke, sığınma başvurusunu reddederse bu karar tüm bölgede geçerli olurken; kişi

mülteci statüsü alırsa bu kararın kendiliğinden diğer ülkelerde geçerli olmayacağı hususu sürecin öne çıkan çelişkilerinin bir örneğini sunmaktadır (Guild, 2006: 637).

Bir bilişim sistemi olan EURODAC da Dublin sistemini desteklemek için sığınma başvurusunda bulunan kişilerin parmak izlerinin toplanması, iletilmesi ve karşılaştırılması yoluyla AB üye devletlerinden hangisinin, üçüncü ülke vatandaşı veya vatansız kişi tarafından yapılan uluslararası koruma başvurusunun incelenmesinden sorumlu olduğunu belirlemeye yardımcı olması amacıyla kurulmuştur. EURODAC sisteminde üye devletler, 14 yaş üzerindeki her uluslararası koruma başvuru sahibinin parmak izini derhal almak zorunda olup bu parmak izleri merkezi veri tabanındaki (AFIS) diğer üye devletlerin ilettiği parmak izi verileriyle karşılaştırılmaktadır. Eğer bir karşılaştırma sonunda EURODAC, parmak izlerinin daha önceden sistemde yer aldığını gösterirse bu sonuca dayanarak başvuru sahibi parmak izlerini alan ilk ülkeye gönderilebilmektedir (European Commission, t.y.-c).

Tarihsel sıralamasına bakıldığında Dublin Sistemi, Schengen Alanı için kurulmuştur. EURODAC Projesi ise Dublin Sözleşmesi'nin uygulanmasını kolaylaştırmak için 1991 yılında hayata geçirilmeye başlanmıştır. Uzun süren istişarelerden sonra 1998 yılında taslak sözleşme oluşturulmuş (Lavenex, 2001a: 263) ve 2000 yılında Dublin Sözleşmesi kapsamında sadece sığınma başvurusunda sorumlu ülkeleri tespit etmek için EURODAC Tüzüğü çıkarılmış ve sistem 2003'te faaliyete geçmiştir. 2013 yılına gelindiğinde ise göç ve iltica alanını yönetmek için oluşturulan politikaların bir ürünü olan bu sistem, güvenlik ve suçla mücadele ile bağlantılandırılarak kullanım alanı genişletilmiş ve kolluk kuvvetlerinin kullanımına açılmıştır. 2020 yılında ise Komisyon tarafından düzensiz göç ilgili AB içindeki ikincil hareketlerin tespiti için kullanması önerilerek güvenlik ekseninin içerisine daha da dahil edilmiştir (Tsourdi & De Bruycker, 2022: 35-37). Devletlerin, sorumluluk tespiti konusunda çok önemli bir yeri olan EURODAC sisteminin işleyebilmesi için

devletlerin sisteme veri girmek, verileri eksiksiz girmek gibi birtakım yükümlölükleri de bulunmaktadır. Fakat ölkeler bu yükümlölükten kaçınarak aksine bir tutum sergileyebilmektedir. Bu anlamda örneğın Macaristan, insani krizde Birlik üyesi ölkeler tarafından yalnız bırakıldığını düşündüğü dönemde mültecilerin kayıtlarını almaktan vazgeçerek ani bir şekilde birçok uluslararası koruma arayan kişiyi otoböslere bindirip Avusturya sınırına ulaşmalarını sağlamıştır (Büyökyılmaz, 2024: 91)

Dublin sisteminin, sığınmacıların sorumluluğunu belli devletlerin sırtına yüklemesi; başından beri problemli bir sistem olduğunun göstergesidir. 1991 yılında hem Avrupa Konseyi hem de Avrupa Komisyonu sığınma konusunun sadece teknik bir husus olmadığını ortak ve kapsayıcı üst düzey bir politika olması gerektiğini vurgularken aynı yıl AB Parlamentosu da benzer şekilde tüm ölkelerde birbiri ile uyumlu sığınma kurallarının uygulanması gerektiğini söylemiştir (Chetail, 2016: 7-9). Fakat buna rağmen ölkeler ulusüstü kurallar oluşturmak yerine kendi aralarında bağlayıcı olmayan kararlarla süreci yürötmeye çalışmışlar hatta 1992 yılında bununla ilgili iki karar bir sonuç bildirgesi kabul etmişlerdir. İlk karar, ‘açıkça dayanaksız sığınma başvurusu’ ilkesini, kişinin ‘güvenli üçüncü öлке’den gelinmesi gibi birtakım gerekçelere dayandırarak tanımlamış ve sığınma başvurularının esasa girmeden reddedilmesine ile itiraz hakkının sınırlandırılmasına olanak tanımıştır. İkinci karar, güvenli üçüncü ölkenin genel bir tanımını yaparken sonuç bildirgesi ise ‘güvenli menşö öлке’nin ne olduğunu açıklamış ve yine başvurunun esasına girmeden reddedilmesi için bir sebep olarak sistemdeki yerini almıştır (Guild, 2006: 638-639). Bu kararlar bağlayıcı olmamalarına rağmen getirdiğı kısıtlar sebebiyle ölkelerce memnuniyetle karşılanmıştır. Öyle ki sadece politika değil, günlük yaşamda hakim, avukat gibi meslek grupları dahi bu kavramları kabullenerek kullanmaya başlamıştır (Guiraudon, 2013: 9).

Üye devletler göç ve politikayı egemenlikleri açısından oldukça hassas noktalar olarak gördüklerinden bu alandaki yetkilerin AB’ye devredilmesinde isteksiz

davranmışlarsa da 1992 yılında imzalanan ve 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği'ni bu alanlarda yetkilendirmişlerdir (Vara, 2023: 1247). Buradaki mantık aslında Virginie Guiraudon tarafından oluşturulan ve 'karar alma alanı seçimi' olarak da çevrilebilecek 'venue shopping' kavramına dayanmaktadır. Guiraudon'a göre devletler ülke içinde ulusal mahkemeler, diğer bakanlıklar ve yardım kuruluşları gibi yapıların olması sebebiyle karar alma alanlarının dar olduğunu düşünerek göç ve iltica gibi bazı konuları ulusüstü alana taşımışlar ve kısıtlayıcı politikaları hayata geçirmişlerdir (Guiraudon, 2000: 251). Böylelikle devletler daha sınırlayıcı uygulamaları oluştururken denetim mekanizmalarının dışından kalmaya çalışmışlardır.

Aynı zamanda suç ve terör ile ilişkilendirilen yabancılar artık güvenlik bakış açısının merkezinde yer almaya başlamış ve zamanla bu durum AB içinde baskınlığını arttırmış, dışsallaştırma politikasının merkezine oturarak çerçevesini genişletmiştir. AB içerisinde ekonomik problemler; işsizlik, suç gibi sorunlar göç ve iltica ile ilişkilendirilerek mega-politikaya dönüştürülürken dışsallaştırmanın gereği olarak da AB sınırlarına daha ulaşmadan bu kişiler engellenmeye çalışılmış; transit ülkelerde kontroller artarken AB polisi başka ülkelerde de faaliyet göstermeye başlamıştır (Boswell, 2003: 623). Bu sebeple Avrupa Birliği'nin kuruluşu döneminde Maastricht Anlaşması imzalanırken göç ve sığınma konusu ana hususlardan biri olarak anılsa da güvenlik sebebiyle kolluk kuvvetlerinin görevi olarak görülen bu konu hükümetler arası sürecin işlediği İçişleri ve Adalet Sütunu olan üçüncü sütunda yerini almıştır (Olmedo Alberca et al., 2023–2024: 3). Avrupa Komisyonu sürece dahil edilirken, Avrupa Parlamentosu bilgilendirme ve danışma şeklinde sınırlı şekilde sürecin parçası olmuştur. Avrupa Adalet Divanı'nın (ABAD) ise bu alanda rolü bulunmamıştır. Zaman geçse de bu kurumların gücü sınırlı olarak tutulmaya devam ederken ülkelerce verilen kararların şeffaflığı sorgulanır hale gelmiştir (Kaunert & Léonard, 2012: 1404).

Maastricht Antlaşması ile öne çıkan bir başka uygulama olan geri kabul anlaşmalarının geçmişi 19. yüzyılın başına kadar gitse de bu dönemden II. Dünya Savaşı bitimine kadar olan geri kabul anlaşmaları daha çok savaş sonrası yerinden edilen insanların geri kabulü üzerinedir. Bir başka ifadeyle ülkelerin kendi vatandaşlarını geri kabul etmeleri üzerine yapılmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise kapsam genişletilerek üçüncü ülke vatandaşları da dahil edilmiştir (Duruel, 2017: 6). Bu doğrultuda Maastricht Antlaşması'nın imzalanmasından iki yıl sonra dışsallaştırma politikalarının bir başka örneği olan geri kabul anlaşmaları özelinde AB üyesi olan ülkelerle üye olmayan ülkelerin anlaşmalar yapmasına olanak tanıyan bir model oluşturulmuştur (Badar, 2004: 163-165). Buna göre 1994 yılında üye devletlerin üçüncü bir ülke ile geri kabul anlaşması yapmak istemesi durumunda yapacağı müzakerelerde temel alınacak ortak bir anlaşma şablonu kullanılmasına karar verilmiş olup 1995 yılında ise geri kabul anlaşmasına yönelik yol gösterici ilkeler kabul edilmiştir (EUR-Lex, t.y.). Öte yandan günümüzde geri kabul anlaşmalarının önemi AB açısından oldukça yüksek düzeyde olduğundan AB üyelik beklentisi olan ülkelere ya da vize kolaylığı bekleyen ülkelere geri kabul anlaşması imzalamaları gerektiği hususu dayatılmıştır (Tsourdi & De Bruycker, 2022: 17). Ayrıca bu anlaşmalar güvenli üçüncü ülke uygulamalarının hayata geçirilebilmesi için de önemli bir nokta olarak ele alınmış AB'nin dışsallaştırma politikalarının daha da derinleştirilmesine ve yaygınlaştırılmasına katkı sağlamıştır.

AB tarafında göçün dışsallaştırılması bakımından öne çıkan bir diğer nokta da özellikle menşe ve transit ülkelerle yürütülen süreçlerdir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Yugoslavya'nın dağılması ile hükümetler arası Budapeşte Süreci gibi diyaloglar başlamış, böylelikle Batı Avrupa göç ve sığınma politikalarını Orta ve Doğu Avrupa'ya aktararak göçü iç mesele olmaktan

ziyade Avrupa'nın doğu sınırlarına kadar ele alınması gereken husus olarak dışsallaştırmıştır (Guiraudon, 2013: 9).

1994 yılından itibaren g ve iltica ile ilgili konular katılım öncesi stratejiye resmen eklenmiştir. Bu dönemde AB'de güvenlik odaklı realist bakış açısı ile devletlerin ön plana çıktığı görülmekte; vize rejimlerinin sıkılaştırılması, sınır kontrollerinin artırılması ve geri kabul anlaşmalarına odaklanılması daha fazla ön plana çıkmaktadır. 1997 yılında Avrupa Komisyonu, AB müktesebatını çok daha geniş bir biçimde tanımlayarak halihazırda kabul edilen belgelerin yanı sıra henüz taslak halde olan ve bağlayıcı olmayan g dahil her alanda yapılan düzenlemelerin de aday ülkelerin sorumluluğuna dahil olduğunu kabul etmiştir. Böylelikle aday ülkelerden g yükünü taşıyan birer tampon bölge görevi görmeleri istenmiştir (Rahimi, 2005: 26-31). Aynı yıl imzalanıp 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması, Maastricht Antlaşması zamanında yaşanan problemlere bir tepki olarak yapılmıştır. Öyle ki hem Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu hem de Konsey, nc sütün altındaki hükümetler arası iş birliğinin dışlayıcı ve gizli olmasına dikkat çekerek karmaşık bir örgütlenme ile birlikte gayrı resmi ve bağlayıcı olmayan düzenlemelerin kullanımını eleştirmiştir. Ayrıca bu durumun şeffaflığını engellediğini, hesap verilebilirliğin önüne geçtiğini ve aynı zamanda sorunların çözümünde etkili olmadığını belirtmişlerdir. Bu eleştirilerle birlikte Amsterdam Antlaşması g ve iltica konularını üçüncü stndan supranasyonel birinci stna taşımıştır. Bir başka anlatımla ortak bir Avrupa g ve sığınma politikası konusunda önemli bir adım atılarak sığınma hususunun 'topluluklaştırılması'na karar verilmiştir (Karageorgiou & Noll, 2022: 134). AB ye ülkelerinin büyük çoğunluğu ortak bir sığınma politikasını desteklerken Birleşik Krallık, Danimarka, İrlanda gibi bazı ülkeler ulusal egemenliklerin ön planda olması gerektiğini savundukları bu hususun, topluluklaştırılması için doğru bir zaman

olmadığını ifade etmişlerdir. Bu durumu çözmek ve süreci devam ettirebilmek adına bu ülkelere birtakım esneklikler, muafiyetler (opt-outs) tanınmıştır (Rahimi, 2005: 13).

Amsterdam Antlaşması bazılarına göre göç ve sığınmayı AB'nin resmi ortak politikalarından biri olarak tanınması ile AB göç ve sığınma politikalarının başlangıcı olarak da kabul edilmektedir. Özellikle göç ve ilticanın ulusüstü alana taşınması gibi olumlu bir gelişmeye rağmen taraflar süregelen politika ve uygulamaların bir anda değişmeyeceğinin farkında olduklarından beş yıllık bir geçiş süreci öngörülmüştür. Fakat bu beş yıllık dönemde de realist bakış açısı hüküm sürmüş ve hükümetler arası sistem etkili olmuştur (Tsourdi & De Bruycker, 2022: 2).

Amsterdam Antlaşması'na ait ilginç noktalardan biri de sığınma ile ilgili hazırlanan protokoldür. Bahse konu protokol AB üyesi devletlerin vatandaşların bir başka üye devlete sığınma başvurusu yapması yasaklamıştır ki o dönemde Avrupa Komisyonu da bu yaklaşımı desteklemiştir. Bu şu anlama gelmektedir: ilgili politikalarda ilk amaç insan haklarının korunması değil, 'birlik içerisinde birlik sağlamak'tır. Bir başka anlatımla AB'nin önceliği insan haklarından ziyade bütünleşme /federalleşmenin sağlanmasıdır (Guiraudon, 2000: 264).

Ayrıca Amsterdam Antlaşması'nda açıkça vurgulanan bir başka husus da sığınma başvurularının üye devletler arasında nasıl dağıldığı ve sorumluluk paylaşımıdır. Zira bazı ülkelerin daha kısıtlayıcı politikalar uygulaması uluslararası koruma arayan kişilerin farklı ülkelere yönelmesine sebep olarak, sorumluluğun kaydırılmasına yol açmıştır. Bu sebeple AB içerisinde dengeli bir yük paylaşımını sağlayacak ortak bir sığınma politikası geliştirilmesi ihtiyacı Amsterdam Sözleşmesi ile tasdik edilmiştir (Thielemann, 2010: 1).

Son olarak Amsterdam Antlaşması genel olarak iltica ile ilgili atılmış önemli bir adım olmasına rağmen Avrupa'da ortak bir sığınma sisteminin kurulması hususunu doğrudan zorunlu tutmamıştır. Öte yandan aynı yıl Finlandiya'nın Tampere şehrinde

düzenlenen Avrupa Konseyi'nde alınan kararlar ile Amsterdam Antlaşması'nda yer alan önlemler bütünleşik bir yaklaşımın içerisine alınarak Avrupa Ortak İltica Sistemi'nin (Common European Asylum System-CEAS) kurulması hedef olarak belirlenmiştir. Ancak burada altı çizilmesi gereken nokta bu sürecin itici gücünün uluslararası koruma ihtiyacı içerisinde olan insanların korunmasından ziyade Birlik'in siyasal anlamda bütünleşmesi ile doğrudan bağlantılı olan sığınmacıların serbest dolaşımının dışında tutulması isteğidir (Chetail, 2016: 11).

B. Avrupa Ortak Sığınma Sisteminin Doğuşu

Avrupa Ortak Sığınma Sistemi'nin oluşturulmasında Soğuk Savaş dönemine ait beş farklı özellik öne çıkmaktadır. Bunlar; AB ve AB'ye olan göç akını, tüm üye devletlerin hem hedef ülke menşe ülkelere dönüşmesi, Maastricht'ten sonra AB'nin ağırlık olarak ülkelerin politika yapımına dahil olması, göç ve ilticanın hem ulusal hem de Birlik düzeyinde siyasal alana daha çok dahil olması ve düzensiz göç akışlarının insan ticareti ve göçmen kaçakçılığının yeni biçimleri haline gelmesidir (Alper & Uygun, 2025: 36). CEAS'ın kurulma hedefine kadar olan sürede göç ve iltica AB sınırları içinde kademeli olarak ele alınmıştır. İç sınırların kalkması ile başlayan dönemde ortak pazar ve serbest dolaşımın oluşturulması, Schengen ve Dublin mekanizmalarının geliştirilmesi akabinde Amsterdam Antlaşması ile göç ve iltica konusunun topluluklaştırılması önemli yapı taşları olmuş, nihayet Ekim 1999'da Finlandiya'nın Tampere kentinde bir araya gelen Avrupa Konseyi, yayınlanan sonuç Bildirgesi ile CEAS'ın kurulması ile ilgili hedefleri belirlemiştir (Ağaoğlu, 2021: 1424). İlk defa gündeme gelen CEAS'ın ardından bazı düzenlemeler yapılarak üye ülkelerin sığınma politikaları uyumlaştırılmaya çalışılsa da uygulamada büyük zorluklar yaşanmış ve bu sistemin hayata geçirilmesinin ne kadar zor olduğu görülmüştür (Soytürk, 2018: 622).

Konsey, Tampere’de CEAS’ın üzerine kurulduğu iki temel ilkedden bahsetmiştir: üye ülkelerin sığınma hukuku ile ilgili mevzuatlarının asgari düzende birbirleri ile uyumlu hale getirilmesi ve ülkelerin işlemlerinin karşılıklı olarak tanınması. İkinci konu ise özellikle kafa karıştırıcıdır; zira burada kastedilen, bir devletin sığınmacılarla ilgili aldığı karara başka bir devletin itiraz edememesidir. Bu durum hem insan hakları açısından soru işaretleri doğurmakta hem de devletlerin karşılıklı ilişkilerini zedeleyebilecek bir noktaya doğru varabilmektedir. Bir başka deyişle, bireyin hakları bakımından itiraz mekanizmasının ortadan kaldırılması başlı başına sorunlu iken, bu düzen aynı zamanda bir devletin kararlarına itiraz edecek olan diğer devleti, iş birliğini bozan bir aktör konumuna iterek devletler üzerinde bir baskı unsuru oluşturmuştur (Guild, 2006: 642-643). Böylelikle zirveden çıkan kararların yer aldığı sonuç bildirgesinde genel olarak göç ve sığınmayı hem yabancılar hem de devletler nezdinde kontrol eden ve sınırlamaya odaklanan girişimlerin baskın olduğu görülmektedir (Huysmans, 2006: 67).

Tampere Sonuç Bildirgesi’ne göre CEAS’ın hayata geçirilmesi için ilk dönem olan 1999-2004 dönemi aynı zamanda asgari standartların oluşturulduğu dönem olarak da bilinen beş yıllık bir zamanı kapsamaktadır. Bu beş yıllık süre içerisinde ‘özgürlük, güvenlik ve adalet alanı’ kurarak (Balzacq & Carrera, 2005: 5) menşe ülkelerle ortaklıklar, ortak bir Avrupa sığınma sistemi, üçüncü ülke vatandaşlarına adil muamele ve göç akışlarının yönetimi başlıklarına göre uygun bir sistem oluşturulması planlanmıştır (Council of the European Union, 1999). Bu doğrultuda 2003-2005 yılları arasında Sığınma Usulleri Direktifi, (Mülteci veya İkincil Koruma Statüsüne İlişkin) Vasıf(landırma) Direktifi ve Kabul Koşulları Direktifi, Dublin Sözleşmesi’nin yerini alan Dublin (II) Tüzüğü ile bahse konu tüzüğün uygulanmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası koruma arayan kişilerin parmak izi verilerinin toplanmasını sağlayan

EURODAC Tüzüğü ve Geçici Koruma Direktifi de hazırlanarak kabul edilmiştir (EUAA, 2021).

Her ne kadar çalışmanın odak noktalarından olan yeni AB Göç ve İltica Paktı içerisinde değiştirilen konulardan biri olmasa da (Peers, 2024: 113) AB’de sığınma sisteminin gelişimi denince kısaca bahsedilmesi gereken ve Amsterdam Antlaşması’nın geçişi öngördüğü ilk beş yıllık dönemde mevzuata dökülen hususlardan biri ‘geçici koruma’dır (Tsourdi & De Bruycker, 2022: 5). Cenevre Sözleşmesinde Madde 1A’nın dar yorumlanması sebebiyle klasik mülteci tanımına dahil olamayan grupları korumak amacıyla Yugoslavya’nın dağılması sürecinde ortaya çıkan sığınma arayışının yönetilmesi için geçici koruma mekanizması hayata geçirilmiştir. Büyük ve ani göç krizlerine hızla cevap verilebilmesi amacıyla oluşturulan geçici korumada işleyiş klasik sığınma sisteminden farklıdır. Zira geçici koruma kapsamında değerlendirilen kişiler uluslararası koruma başvurularının ayrıntılı incelenmesini isteyemezler. Ayrıca süreçler ile ilgili bağımsız ve tam yargısal inceleme mekanizması işletilmemekle birlikte verilen oturma izni geçici olup bazı durumlarda devletin doğrudan sonlandırma yetkisi bulunmaktadır. Önceleri yalnızca ‘kitlesel krizleri’ yönetmek için düşünülen bu sistem zamanla geleneksel sığınma kategorilerine de uygulanarak insani koruma sağlamadan ziyade idari kontrol aracı haline gelme yolunda ilerlemiştir (Karageorgiou, 2016: 10-12). Bunun önünü kesmek amacıyla 2001 yılında asgari standartların belirlenmesi, üye devletler arası dayanışmanın sağlanması ve destek fonları gibi kaynakların oluşturulabilmesi amacıyla geçici koruma ile ilgili bir direktif çıkartılarak 1951 Sözleşmesi’ndeki temel hükümler korunmuş ve bu koruma türünün süresi en fazla üç⁵ yıl ile sınırlandırılmıştır (Lavenex, 2001a: 270-274).

⁵ Hali hazırda mevzuatlarda üç yıl olan bu süre Birlik içerisinde bulunan Ukraynalılar için bir yıl daha süre eklenerek 4 Mart 2027 tarihine kadar uzatılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. European Commission. (2025). *Extension of temporary protection and a common European path for the future of Ukrainians*

CEAS'ın ilk dönemi ile ilgili olarak 2003 yılında Kabul Koşulları Direktifi oluşturulmasının yanı sıra Dublin Sözleşmesi, Dublin II Tüzüğü ile güncellenmiştir. Kabul Koşulları Direktifi; AB üye ülkelerinde sığınmacıların kabulüne dair bilgiler, barınma ve hareket serbestliği, sağlık, eğitim ve meslek eğitimi, çalışma ve maddi kabul koşulları hizmeti gibi alanlar için standart koşulları belirlemiştir. (Kaunert & Léonard, 2012: 1401). Dublin (II) Tüzüğü ise bir üçüncü ülke vatandaşının üye devlete yaptığı sığınma başvurusunun incelenmesinden hangi üye devletin sorumlu olduğunu belirlemek ve üye devletler arasında olabilecek ikincil hareketlerin (asylum shopping) önlenmesi amaçlarını güçlendirmek için güncellenmiştir (Thielemann, 2010: 4). Vasıf Direktifi, üçüncü ülke vatandaşlarının veya vatansız kişilerin mülteci ya da uluslararası koruma ihtiyacı içerisindeki kişiler olarak belirlenmesi için dikkate alınması gereken kriterleri içermektedirken Sığınma Usulleri Direktifi ise statünün tanınmasına veya geri alınmasına dair prosedürler için asgari şartları belirlemiştir (Olmedo Alberca et al., 2023–2024: 4).

CEAS'ın ilanından sonraki 5 yıllık dönem içerisinde sığınma arayan ve yerinden edilmiş kişilerle ilgili üye devletler arasındaki iş birliği ve dayanışmayı desteklemek için 2000 yılında Avrupa Mülteci Fonu (ERF) da kurulmuştur. Bu fon yabancıların geri dönüşlerini veya uyumlarını sağlamak ile kabul koşulları ve sığınma prosedürleri ile ilgili projelere mali destek verilmesi amacıyla oluşturulmuştur (Balzacq & Carrera, 2005: 47). Bütçesi oldukça düşük olan bu kuruluşun varlığı dönemsel olarak uzatmalarla devam etmiş; 2014 yılında ise yerini İltica, Göç ve Entegrasyon Fonu'na bırakmıştır (Karageorgiou, 2016: 8).

Devletlerdeki koruma sistemlerinin uyumlaştırılması ve CEAS'ın kurulması sürecinde yaşanan dikkat çekici gelişmelerden biri, 2000 yılında Fransa'nın Nice

in the EU. https://home-affairs.ec.europa.eu/news/extension-temporary-protection-and-common-european-path-future-ukrainians-eu-2025-06-04_en

kentinde toplanan Avrupa Birliği Zirvesi'dir (Nice Avrupa Konseyi). Nitekim bu zirvede, göç ve iltica alanında kararların oybirliği yerine nitelikli çoğunlukla alınmasına geçilmesi üye devletlerce kabul görmemiştir. Bu durum sürecin barındırdığı çelişkiyi açıkça yansıtmaktadır: göç ve iltica konusu supranasyonel alana taşınmış olsa da, sistemin işleyişini kolaylaştıracak nitelikli çoğunluk usulü reddedilmiştir. Söz konusu tutum, devletlerin bu alandaki yetkilerini ellerinde tutma isteğini gösterdiği gibi, insan haklarının korunması gerekliliği ile üye devletlerin egemenlik yetkileri arasındaki gerilimin de somut bir örneğini oluşturmaktadır (Lavenex, 2001b: 851-852).

Nice Zirvesi'ni sığınma hukuku bakımından önemli kılan bir başka nokta da AB Temel Haklar Şartı'nın ilan edilmesidir. Bu Şart'ın 18. ve 19. maddeleri sığınma hakkı ile geri göndermeme ilkesine açıkça değinmiş olup mülteci hukuku bakımından atılmış önemli adımlardan biridir. Fakat şart nihayetinde beyan niteliğinde bir belge olduğundan üye devletler tarafından imzalanmamıştır ve ilan edildiğinde bağlayıcı nitelik kazanmamıştır (Kaunert & Léonard, 2012: 1408-1409). Şart'ın bağlayıcılık kazanması kurucu antlaşmaları düzenleyen 2009 yılına ait Lizbon Antlaşması ile olmuş, Şart bağlayıcılık bakımından kurucu antlaşmalar ile aynı düzeye geldiğinden AB hukukunun birincil kaynakları içerisinde yer almıştır. Fakat Sözleşme'nin Şart ile ilgili kısmı dikkatli incelendiğinde Şart'ın üye devletleri AB hukuku içerisinde yer almayan hususlar haricinde bağlı kılmadığı anlaşılmaktadır (Öztürk, 2012: 193-195).

AB'nin göç ve sığınmayı kaynağında önleme yaklaşımı 1990'lardan itibaren öne çıkan bir politika olmuş; özellikle bu olgunun 'kök nedenleri'ni araştırma amacı, AB'nin konuya verdiği önemi açıkça göstermiştir. Bununla birlikte, göç ve sığınma alanında iç ve dış politikanın uyumlaştırılması meselesi, CEAS'ın ilk dönemindeki Avrupa Konseyi zirvelerinde dahi dikkat çekecek ölçüde gündeme gelmiştir. Bu bağlamda örneğin Laeken Zirvesi'nde, göç ve sığınma politikalarının AB dış politikasının bir parçası olması gerektiği ve göçün yalnızca bir iç mesele değil, dış ilişkilerin de bir boyutu

olduğu vurgulanmıştır (Ferreira, 2019: 77-83). Sevilla Zirvesi'nde ise düzensiz göçün kök nedenlerinin önemine dikkat çekilerek öncelikler, dört politika başlığı altında sıralanmıştır: yasadışı göçle mücadele edilmesi, dış sınırların yönetiminin iyileştirilmesi, göç politikasının AB'nin dış ilişkileriyle bağlantılı hâle getirilmesi ve ortak bir iltica ve göç politikası geliştirilmesi (Huysmans, 2006: 67). 2003 yılında ise Akdeniz'e yönelik düzensiz göçün kök nedenlerine çözüm bulmak amacıyla Selanik Zirvesi'nde 'bölgede koruma' yaklaşımı gündeme gelmiştir. Komisyon ve üye devletler, UNHCR'ın belirlediği köken bölgelerine yönelik projelere sınırlı da olsa kaynak ayırmıştır; ancak bu yaklaşım üye devletlerce yeterince geliştirilmediğinden, Akdeniz'de bütünsel bir sistemin kurulması mümkün olmamıştır (Betts, 2006: 653).

CEAS'ın ikinci aşaması Lahey Programı ile başlamaktadır. 2005-2010 yılları arası dönemi içeren Program'da öncelikle Avrupa'da ve dünyada gerçekleşen terör saldırıları nedeniyle güvenlik perspektifinin artık göç ve sığınma bağlamında iyice öne çıktığı görülmektedir. Zira Lahey Programı temel haklara ve adalete erişim ve 1951 Sözleşmesi'ne uygun bir koruma sistemi öngörse de dış sınırların güvenliğini, sınır ötesi suçlar ve terörle mücadeleyi ana hedefleri arasına yerleştirmiştir (Alper & Uygun, 2025: 40-41). Nitekim bu dönemde her ne kadar CEAS'ın bir parçası olmasa da dış sınırlarda iş birliğini sağlayan (Karageorgiou, 2016: 9) FRONTEX'in, güvenlik perspektifinin öne çıktığı bu dönemde kurulması bir tesadüf değildir (Olmedo Alberca et al., 2023–2024: 5). Öte yandan AB bu dönemde, özellikle Selanik Zirvesi kararlarından olan bölgesel koruma yaklaşımlarını ve buna dayalı projeleri hayata geçirmekle ilgilenmiştir (Feller, 2006: 512-514).

2009 yılına gelindiğinde AB açısından oldukça önemli olan Lizbon Antlaşması yürürlüğe girmiş ve ana mevzuatlarda göç ve sığınma ile ilgili önemli maddelere yer vermiştir. Bunlardan biri AİHM ve ABAD'ın ağırlığının artırılması ile göç ve sığınma politikasının daha sağlam bir temele oturtulmasıdır (Olmedo Alberca et al., 2023–

20243: 6). Bir diğeri ise CEAS'ın ilk döneminde de ağır ilerletilmesine sebep olan kararların oybirliği ile alınması kuralıdır. Devletlerin veto yetkisini bırakmak istememeleri sebebiyle nitelikli çoğunluğa geçilemediğinden CEAS'ın birinci döneminde çok az ilerleme kaydedildiği göz önüne alınarak nitelikli çoğunluk ile karar alınması yönünde anlaşılmıştır (Tsourdi & De Bruycker, 2022: 8). AB Temel Haklar Şartı'nın da işler hale gelmesini sağlayan Lizbon Antlaşması, CEAS'ın ikinci döneminin önünü açmıştır (Chetail, 2016: 21).

Lizbon Antlaşması'nın ardından göç ile ilgili önemli kurumlardan olan Avrupa İltica Destek Ofisi (EASO), gerektiğinde üye ülkelere sığınma konularında destek vermesi amacıyla 2010 yılında kurulmuş olup (Soytürk, 2018: 631) 2022 yılında bu Ofis, Avrupa Birliği İltica Ajansı (EUAA) adını alarak tam teşekküllü bir AB ajansına dönüştürülmüştür (Vianelli, 2022: 54). Güvenlik perspektifinin bir başka örneği de EASO ve FRONTEX'e olan bakış açısının farklılığıdır. Zira AB bütçesi içerisinde EASO'nun bütçesi zamanla düşerken FRONTEX'in bütçesi artmaktadır ki bu da AB tarafından sınır güvenliğinin artırılmasının, sığınma sistemlerini geliştirmekten daha önemli olarak görüldüğünün göstergesidir (Karageorgiou, 2016: 9).

Lahey Programı'nın sona ermesinin ardından diğer bir beş yıllık (2010-2014) olan Stockholm Programı'nda üye devletlerin, ulusal düzenlemeleri ile bunların uygulanması arasında hâlâ önemli farklılıklar olsa da (Chetail, 2016: 19) hem güvenlik hem özgürlük eksenini üzerinden göç ve sığınma politikaları ile ilgili çalışmalara devam etmişlerdir. Program bir noktada AB'nin özgürlük- güvenlik ikileminde özgürlük üzerinden devam edeceğini belirtse de FRONTEX'in güçlendirilmesi (Duruel, 2017: 6) gibi adımlar güvenlik odağında kalındığının oldukça açık bir göstergesi olmuştur (Alper & Uygun, 2025: 43).

Mevzuat anlamında CEAS'ın ikinci aşaması ise birinci aşamada oluşturulan ve asgari standartları gösteren belgelerin revize edilmesi üzerine kurulmuştur. 2009 yılında

sona ermesi gereken bu aşama müzakerelerin uzaması sebebiyle tüm yeniden düzenlenmiş tüzük ve direktiflerin 2013 yılında kabul edilmesiyle sona ermiştir (Vianelli, 2022: 50). Avrupa Komisyonu'nun yaptığı düzenlemelerin geneli AIHM kararına uyum sağlama gerekliliğine atıflar yaparken, Yeniden Düzenlenmiş Vasıf Direktifi ile Yeniden Düzenlenmiş Kabul Koşulları Direktifi ise ABAD içtihatlarına uyulması gerekliliğine atıf yapmıştır (Kaunert & Léonard, 2012: 1407). 2011 yılında çıkarılan Yeniden Düzenlenmiş Vasıf Direktifi ile uluslararası koruma arayan insanlara verilen mülteci ve ikincil koruma içeriklerinin uyumlaştırılması sağlanmaya çalışılmıştır. Zira üye devletlerin, sağladığı haklar bakımından daha sınırlı olan ikincil koruma veya ulusal mevzuatlarındaki diğer koruma türlerine yöneldikleri görülmüştür (Karageorgiou, 2016: 7-8). Bu dönemde uluslararası hukuktan uzak düzenlemelere sahip olduğu sebebiyle, öncesinde en çok eleştirilen düzenlemelerden biri de Sığınma Usulleri Direktifi'dir. Yeniden Düzenlenmiş Sığınma Usulleri Direktifi, bu eleştiriler nedeniyle uluslararası koruma arayan kişilerle bireysel mülakat yapılması ve bunların kayda alınması, hassas gruplar için özel güvenceler tanınması gibi yeniliklerin yanında idari gözetimin bireysel değerlendirme ile olacağı ve sadece koruma başvurusu sebebiyle olmayacağına ek olarak gözetim süreleri ve sınırlı sayıda gözetim sebebi de belirlemiştir. Öte yandan bazı hususlar için kısmi uyum sorunu olduğu da dikkat çekmektedir. Bu anlamda aile üyeleri kavramı hala çekirdek aileyi kapsarken üye devletlerin, verilen AIHM kararına rağmen yetkili olmadıklarını gerekçe göstererek bahse konu mevzuatın açık denizleri kapsamadığı hususunda da ısrarları olmuştur (Chetail, 2016: 30-31). Son olarak bazı uluslararası hukuka aykırı düzenlemelerin de hala devam ettiği görülmektedir. Koruma kapsamı genişletilerek uluslararası korumayı devlet dışında uluslararası aktörlerin de sağlayabileceğinin varsayılması, hızlandırılmış prosedürlerin gerekçe sayısı azaltılsa da varlığını koruması ve Yeniden Düzenlenmiş Dublin Tüzüğü'ne (Dublin III) göre de tüm üye devletlerin aynı seviyede koruma

sağladığının varsayılması gibi uygulamaların devam etmesi buna örnek olarak verilebilmektedir. Bazı üye devletlerde açıkça insan haklarına aykırı uygulamalar olduğu bilirse de aynı standartta koruma sağlandığı yönündeki yaklaşım değişmemiştir (Peers, 2014: 2-4). Bu dönemdeki mevzuat çalışmalarından bir diğeri de EURODAC veritabanına erişimin ulusal kolluk kuvvetleri ve Avrupa Polis Teşkilatı'nın (EUROPOL) da erişimi olacak şekilde genişletilmiş olmasıdır (Peers, 2013: 9). Kısaca özetlemek gerekirse CEAS'ın ilk döneminde oluşturulan asgari standartların eksiklikleri bu yapılan değişikliklerle en az seviyede giderilmiş ve devletler, realist bakış açısının etkisinde egemenlik yetkilerinden ödün vermekten yine kaçınmışlardır. Bu süreçte AB üye devletleri arasında ortak ve eşit koruma standartlarının bulunmaması sığınma usullerinin tam anlamıyla uyumlaştırılmasını engelleyerek sorumluluk paylaşımının ülkeler açısından eşitsiz dağılmasına neden olmuştur. Ülkelere tanınan takdir yetkisinin genişliğinin yanı sıra üye devletleri denetleyecek mekanizmaların yokluğu sistemi olumsuz etkileyerek yeniden yapılan mevzuat düzenlemelerini etkisizleştirmiş (Karageorgiou, 2016: 9) ve üzerinden yalnızca iki yıl geçmesine rağmen sistemin tekrar yenilenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Öte yandan, Avrupa Komisyonu'nun tek taraflı yönlendirmesiyle ilerleyen ve üye devletler arasında yeterli uzlaşa sağlanmadan yürütülen bu süreç, üye devletlerin farklı koşul ve önceliklerini yeterince dikkate almaması nedeniyle beklenen başarıyı sağlayamamıştır (Pouly, 2016: 6).

2011-2013 yıllarında yapılan bu değişikliklerin ardından 2015-2016 yıllarında yeni bir kriz dalgası yaşanmıştır. Uluslararası koruma arayışında olan ve sayısı milyonları bulan birçok kişi kendi ülkelerinden ayrılarak başta AB üye ülkeleri olmak üzere hedef ülkelere doğru yola çıkmıştır. Tampere'den başlayarak bu döneme kadar gelen CEAS için üretilen asgari standartlar ve bu standartların yeniden düzenlenmiş halleri bu kriz ile mücadelede yeterli olmamıştır (Forte et al., 2025: 3). O dönem için AB 2015 Avrupa Göç Gündemi adlı bir önlem paketi uygulamaya koymuştur. Bu

paketin içinde FRONTEX operasyonlarının bütçesinin artırılması, AB'nin kuruluş anlaşması olan Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma madde 78(3)'e dayanarak ani göç akınları ile karşı karşıya kalan devletlere destek olmak için acil durum sisteminin ilk kez devreye sokulması (AB içi geçici dağıtım mekanizması), Avrupa genelinde 20.000 kişilik yeniden yerleştirme programı ve Akdeniz'de insan kaçakçılığını önleme amaçlı Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası operasyonu yapılması gibi önlemler yer almaktadır (European Commission, 2015).

Görüldüğü üzere AB bu kriz ile başa çıkabilmek için hem iç hem dış politika araçlarını kullanmıştır. Öncelikle yeniden yerleştirme programı için kotalar belirlenmiş fakat özellikle Visegrad grubu (Çekya, Macaristan, Polonya ve Slovakya) tarafından etnik kimliklerinin bozulacağı iddiası ile ciddi muhalefetle karşılanmıştır (Tsourdi, 2021: 485). Öte yandan AB içerisinde bazı ülkeler Schengen kurallarına dayanarak sınır kontrollerini tekrar uygulamaya başlamış, özellikle Balkan rotasındaki daha sıkı fiziksel önlemler (çitler örülmesi, izinsiz sınır geçişlerine hapis cezası vs.), rotaların değişmesine sebep olmuştur. Her bir değişiklik yeni bir ülkenin sınır önlemi almasına yol açmış ve Avrupa gittikçe daha çok 'Kale Avrupası' deyimine uyan bir görünüme bürünmüştür (Byrne, Noll, & Vedsted-Hansen, 2020: 874-876). Bir taraftan da üçüncü ülkelerle iş birliği devam ettirilmiş ve geri kabul anlaşmaları imzalanarak AB fonları ayrılmıştır (Olmedo Alberca et al., 2023–2024: 12). Bu dönemde dikkat çeken bir diğer uygulama da 'hotspot yaklaşımı' olmuştur. Dublin Tüzüğü gereği sığınmacılardan ilk sığınma ülkesinin sorumlu olduğu anlayışı baskın gelmiş; Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri sığınmacıların sorumluluğunu Güney Avrupa'daki ülkelere bırakmıştır. Bu ülkelere destek olma amaçlı kıyı Avrupa'da kayıt noktaları kurarak, kaydı yapılan kişilerin belirlenen kotalar dahilinde iç Avrupa ülkelerine yeniden yerleştirilmeleri amaçlanmıştır. Fakat alınan bu önlemler, Orta ve Doğu Avrupa tarafından reddedilmeleri sebebiyle başarılı olmamıştır. Yük ve sorumluluk paylaşımı belli

Ülkelerin üzerinde kaldığından sistem durma noktasına gelmiştir (Forte et al., 2025: 4). AB de bu kriz anında Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma madde 78(3)'te yer alan acil durum yetkilerine dayanarak henüz yenilenen mevzuatın kapsamlı şekilde tekrar revize edilmesine karar vermiştir. Bu konuyla ilgili görüşmelerin sonuç vermemesi sebebiyle müzakereler uzun bir süre dursa da, 2020 yılında tekrar başlamış ve uzun bir istişare süreci daha yaşanmıştır. Süreci realist bakış açısı ile açıklamak gerekirse bu durum devletlerin iş birliği yaparken fayda ve maliyet analizleri yapması ve her birinin çıkarının nadiren tamamen örtüşmesi ile ilgilidir. Bu anlamda az aktörle bile ortak hareket edilmesi kimi zaman oldukça zor iken AB özelinde üye devlet sayısı arttıkça ortak bakış açısı ve buna bağlı olarak politika oluşturmak da oldukça zor olmuştur (Caballero Vélez & Krapivnitskaya, 2020: 114). Nihayetinde dört yıllık bir sürenin sonunda yeni oluşturulan mevzuat kabul edilerek 2024 yılında AB Yeni Göç ve İltica Paktı (metnin geri kalanında Pakt olarak ifade edilecektir) ortaya çıkmıştır (Peers, 2024: 115).

II. AVRUPA BİRLİĞİ GÖÇ VE İLTİCA PAKTININ GÜVENLİKLEŞTİRME EKSENİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Göç ve sığınmanın, AB üye devletlerin içişleri ve adalet birimleri tarafından ele alınması; akademisyenler, UNHCR gibi kuruluşların süreçten dışlanması ile sistem oldukça içe dönük kurumsal bir yapıya bürünmüş, bu olgular ile güvenlik ve AB'nin uyumlaşma aşamaları arasında güçlü bir bağ kurulmuştur (Guiraudon, 2000: 261). AB'nin süreçler arasında özellikle güvenlik endişeleri ekseninde kurduğu bu bağ, dünya genelini etkileyen 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra görünür hale gelse de bu bağlantının siyasal ve idari olarak gelişimi 1980'lerin ortalarında hızlanan Avrupa bütünleşmesi, iç pazarın gelişimi ve Schengen Antlaşmaları ile yakından ilişkili olup 1997 Amsterdam Antlaşması'nın Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı'nı oluşturması ile kurumsal hale gelmiştir (Huysmans, 2006: 1). Bir başka anlatımla bu zaman dilimine

gelmeden önce altı çizilmesi gereken nokta 2001 sonrasında göçün güvenlikleştirilmesinin aniden gerçekleşmemiş olmasıdır. 1990’lardan itibaren aşırı sağ partiler yükselişe geçmiş, göç ve sığınma karşıtı söylemler artmış ve hükümetler daha sıkı kontrol politikaları uygulamaya başlamıştır (Neal, 2009: 344). Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta; sağ partiler göç ve sığınma meselesini, politikalarının merkezine taşıırken sol partilerin de bu meseleyi politikalarında kullanmış ve göçün güvenlikleştirilmesi hususunu desteklemiş olmasıdır. Örneğin; İngiltere’de göç ve sığınma Muhafazakâr Parti tarafından önemli bir husus olarak öne çıkarılmış olsa da İşçi Partisi de bu konuyu gündem olarak kabul etmiştir (Bloch & Schuster, 2002: 405). Daha öz bir anlatımla 1990’lardan bu yana AB’ye olan göçmen ve sığınmacı akışları, tüm taraflarca gündeme alınmış ve giderek daha fazla ihtiyat ile yaklaşılarak ‘kriz’ kelimesi ile özdeşleştirilmiştir (Moreno-Lax, 2024: 184). Burada parantez açılması gereken biri başka nokta; günümüzde dahi güvenlik ve tehdit yaklaşımı, bilhassa söylemler aracılığıyla göçmen ve sığınmacı arasındaki ayrımı bulanıklaştırmakta; medya ise bu kavram karmaşasını derinleştirmektedir. Uluslararası koruma ihtiyacı içerisinde olan insanlar ile bilhassa ekonomik sebeplerle yer değiştiren insanlar arasında ayrım yapılmadan herkes için ‘sırayı atlayanlar’, ‘sahte sığınmacılar’ gibi yakıştırmalar yapılarak bu söylem medya diline hâkim olmuş ve kamuoyu da bu söylemi içselleştirerek yeni kısıtlayıcı politikaları daha kolay şekilde kabullenmiştir (Feller, 2006: 515).

Tampere Zirvesi ile şekillenen göç algısı, ‘Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı’nın dönüşümüyle birlikte, 2000’li yıllarda Avrupa dışından gelen ve Avrupa’nın dış sınırlarını geçerek gelen kişilerin güvenlik problemi olduğu düşüncesinin belirginleşmesiyle oluşmuştur. 2005 yılına gelindiğinde Madrid ve Londra’da gerçekleşen terör saldırılarıyla beraber bahse konu özgürlük alanının daha da netleştirilmesi ile ilgili faaliyetlerin yanı sıra üçüncü ülkelerle ilişkiler artırılırken

(Ferreira, 2019: 109-113), Arap Baharı ve Suriye iç savaşı ile birlikte 2011 yılından itibaren yaşanan kitlesel göçe, insani perspektiften bakmak yerine yerine yerine güvenlik ekseninde yaklaşmıştır (İşçi, 2023:91). 2015 yılında ‘dışarıdan gelen’ insan sayısının dramatik biçimde artması sonrası Avrupalı devletlerce göçün güvenlik ekseninde ve ortak bir politika ile daha sağlam bir şekilde kontrol edilmesi fikrinden kaçış olmadığının kabul edilmesi sonucu 2015 Avrupa Göç Gündemi gibi ortak politikalar hazırlanmış ve FRONTEX, EUROSUR gibi güvenlik odaklı kurumlar eskisinden daha çok desteklenmeye başlanmıştır (Ağaoğlu, 2021: 1425). 2016 yılına gelindiğinde ise Konsey’de eğer ortak hareket edilmezse yaşanan bu kriz ile Schengen Sistemi’nin çökeceği dile getirilmiş; ortak hareket edilebilmesi adına ‘ulusal benlikler’in bir yana bırakılması yönünde çağrı yapılmıştır (Soytürk, 2018: 622). Öncelikle bu bir dönüm noktası olmuş; yaşanan kriz sebebiyle Dublin Sistemi’nin terk edilmesi gündeme gelmiştir. Zira bu sistem ilk varış ülkesi kuralı sebebiyle sorumluluğu belli ülkelere yüklemekte olduğundan yeniden yerleştirme seçeneğine daha fazla önem verilmeye başlanmıştır (Tsourdi & De Bruycker, 2022: 52). Fakat yeniden yerleştirme çözümü de şiddetli bir muhalefet ile karşılanmıştır. Bu dönemden itibaren özellikle işlemeyen sistem gittikçe göz önünde tutularak sürecin siyasallaşması, ‘aşırı sağ’ın yükselişiyle birlikte göç-güvenlik ekseninin genişlemesi ve üye devletlerin ulusal çıkarlarının gittikçe birbiri ile çatışması Pakt’ın hazırlandığı ortamın özeti olarak görülmelidir. 2024 Avrupa seçimlerinde göç ve sığınma en belirleyici gündem maddelerinden biri olmuş, Eurobarometer adlı kamuoyu araştırmalarına göre Avrupalıların büyük çoğunluğunun ortak bir göç ve sığınma politikasını istemesinin yanı sıra AB dış sınırlarının güçlendirilmesi yönünde talep bildirdikleri ortaya çıkmıştır (Wolff, 2024: 4). Bu anlamda selefi olan 2015 Avrupa Göç Gündemi adlı plan bir olaya yanıt niteliğinde olup kriz politikaları çerçevesinde ortaya konmuşken AB Göç ve İltica Pakt’ının ani bir

tepkiden ziyade kriz sonrası sakin bir şekilde uzun vadeli planlarla göçü ve ilticayı normalleştirmesi beklenmiştir (Stępka, 2023: 29).

2015-2016 yıllarında yaşanan kriz sonrasında şekillenen ve 2024'te kabul edilerek 12 Haziran 2026 itibarıyla uygulanmaya başlayan Pakt, düzensiz göçün önlenmesi önceliğine odaklanmaktadır. 'Zorunlu ancak esnek dayanışma' modeli üzerine kurulmakta olan bu modelin hukuki çerçevesini, Dublin III Tüzüğü'nün yerini alan Sığınma ve Göç Yönetimi Tüzüğü oluşturmaktadır. Ne var ki söz konusu dayanışma modeli, tıpkı Dublin Sistemi'nde olduğu gibi, büyük ölçüde üye devletlerin siyasi iradesine bağlı kalmaktadır. Zira uygulamadan kaçınan devletlere karşı Avrupa Komisyonu'nun hukuki yaptırım uygulama imkânı bulunsa da, devletlerin üzerlerine düşeni doğrudan yerine getirmemesi bir yana, sürecin yavaş işleminin dahi Pakt'ın etkinliğini zayıflatarak başarısını olumsuz etkileyeceği öngörülmektedir (Balza, 2024: 210).

Pakt'ın oluşturulması sürecinde üçüncü ülkelerin etkisi de büyük olmuştur. güvenlikleştirme teorisinde dış aktörler olarak tanımlanan bu ülkeler sayesinde araçsallaşan insan hareketliliği ve bunun bir kitlesel tehdit mekanizması olarak kullanılması da Avrupa içerisinde sığınmacılara karşı bakış açısını değiştirerek daha fazla güvenlik riski olarak görülmelerini sağlamış ve karşıt politikaların kabullenilmesini etkilemiştir (Wolff, 2024: 5). Öte yandan üçüncü ülkeler açısından bu söylemin içerisinde yer alınması; vize kolaylaştırma anlaşmaları ve bölgesel koruma programları gibi yöntemlerle AB dış politikasının bir parçası olmalarını sağlamıştır (Léonard & Kaunert, 2021: 2).

Bu gelişmeler ışığında 2024 yılına gelindiğinde Avrupa Parlamentosu'nda kabul edilen Pakt hem merkez-sol hem merkez-sağ partiler tarafından desteklenerek 322 lehte oy alırken, özellikle aşırı sol ve aşırı sağ taraftan milletvekilleri ise 266 aleyhte oy vermişlerdir. Açıkça görülmektedir ki Pakt'a karşı Parlamento içerisinde oldukça ciddi

bir kutuplaşma söz konusu olmuştur (Conte & Yavcan, 2024:1). Bu doğrultuda kabul edilen mevzuat şu şekildedir: Üçüncü Ülke Vatandaşlarının Dış Sınırlarda Taranmasına ilişkin Tüzük (Tarama Tüzüğü-Screening Regulation), Sığınma Usulleri Tüzüğü (Sınır Geri Gönderme Usulleri Tüzüğü'nü de içerecek şekilde), EURODAC Tüzük Değişikliği, Sığınma ve Göç Yönetimi Tüzüğü (AMMR) ile Göç ve Sığınma Alanında Kriz ve Mücbir Sebep Durumlarıyla ilgili Tüzük kabul edilirken Kabul Koşulları Direktifi ve Vasıf Direktifleri, yeni Pakt çevresinde güncellenmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2024). Bu belgeler içerisinde Tarama Tüzüğü, Göç ve Sığınma Alanında Kriz ve Mücbir Sebep Durumlarıyla ilgili Tüzük ve Birlik Yeniden Yerleştirme ve İnsani İkamet Çerçevesi Tüzüğü (Birlik Yeniden Yerleştirme Tüzüğü) ilk defa kabul edilmiş olup diğerleri CEAS'ın ikinci aşama mevzuatının güncellenmiş hallerini yansıtmaktadır (Peers, 2024: 113-115). Vasıf Direktifi, yenilenerek Tüzük hâlini almıştır.

Pakt, sistemi dört politika alanı üzerine kurgulamaktadır. İlk olarak 'dış sınırların güvenliğinin sağlanması' sütunu altında; tarama mekanizması, EURODAC, geri dönüş ve sınır yönetimi ile kriz protokolleri ve araçsallaştırmaya karşı eylemler başlıkları yer almakta, böylece yabancılar büyük ölçüde güvenlik politikalarıyla iç içe konumlandırılmaktadır. İkinci sütun olan 'hızlı ve etkin prosedürler' altında ise net sığınma kuralları, insan haklarının güvence altına alınması, uluslararası koruma statüsünün belirlenmesine ilişkin AB standartları ve kötü muamelenin önlenmesi başlıkları bulunmaktadır; bu boyut, insan haklarını ve bunlara dayalı muameleyi güvence altına almaktadır. 'Etkili dayanışma ve sorumluluk sistemi' olarak belirlenen üçüncü sütun, kalıcı bir birlik çerçevesi, operasyonel ve finansal destek, uluslararası koruma başvurularında daha açık kurallar ve ikincil hareketlerin önlenmesini kapsamaktadır. Son sütunda ise düzensiz çıkışların önlenmesi, göçmen kaçakçılığıyla mücadele, geri

kabul alanında iş birliği ve yasal yolların teşvik edilmesi hususları yer almaktadır (European Commission, t.y.-d).

Sonuç olarak Pakt; göç ve ilticayı ‘risk’, ‘dayanıklılık’ ve bilhassa ‘istisnailik’ üzerinden güvenlik çerçevesinde ele alarak olağanüstü durumlarda uygulanacak politika araçlarını meşru kılmaktadır. Bu doğrultuda Schengen ve serbest dolaşım ile ortak göç ve iltica sisteminin referans nesneleri olarak korunması amacıyla göç politikalarının kullanılacağı vurgulanmaktadır. Nihayetinde üçüncü ülkelerle iş birliği ve dış boyutun güçlendirilmesi aracılığıyla göç yönetiminin, güvenlik ve kontrol ekseninde derinleştirilmesi Pakt’ın temel yaklaşımı olmaktadır (Stępka, 2023: 30).

A. Uluslararası Korumaya Erişim Bakımından

Uluslararası korumaya erişim bakımından Pakt’ın politika alanları incelendiğinde uluslararası koruma ile ilgili hususların sınır güvenliği prosedürleri ile birlikte ele alınarak birbirine bağlandığı görülmektedir. Bu açıdan uluslararası koruma başvurusunda bulunan kişilerin başvurularının uygunluğu teyit edilene kadar henüz koruma sistemi içerisine dahil edilmediği varsayılmakta ve başvurunun reddedildiği durumlarda bu kişilerin sınırlardan geçmemesi adına doğrudan geri gönderme prosedürlerine geçileceği de karara bağlanmış olmaktadır (European Commission, t.y.-d).

Bu bağlamda öncelikle ilk girişte uygulanan Tarama Tüzüğü’nü incelemek yerinde olacaktır. Bahse konu Tüzük ,AB’ye düzensiz giren göçmenlerin ile sığınmacıların için kontrol, kayıt ve sonrasında uluslararası korumaya ya da geri gönderme süreçlerine kesintisiz bir bağ kurarak yönlendirmeyi amaçlayan tek tip kuralları içermektedir. Bu Tüzük ile birlikte AB sınırlarını, yasa dışı olarak geçen herkes için standart olarak belirlenmiş sağlık, kimlik ve güvenlik kontrollerinin yapılması zorunluluğu gelmiştir. Taramanın süresi, kişi sınırda yakalanırsa 7 gün, ülke içerisinde yakalanırsa 3 gün olacak şekilde sınırlandırılmıştır. Kişiler hızlı bir şekilde sınır iltica

prosedürüne, iltica prosedürüne veya geri gönderme prosedürlerine yönlendirilecek olup süreç boyunca insan haklarına uyulup uyulmayacağının kontrol edileceği belirtilmiştir (European Commission, 2024a).

Tarama Tüzüğü'nün uygulanabilmesi için belli üye devletlerin dış sınırlarında 2015-2016 Krizi'nde İtalya ve Yunanistan'daki 'hotspot'larda olduğu gibi büyük ölçekli kamplar kurulması gerekecektir (Moreno-Lax, 2024: 2-3-205). Zira söz konusu tüzüğün tartışmalı ilk versiyonu olan hotspot yaklaşımının mevzuata dökülmüş hali olan tarama prosedürleri, uygulama açısından 2015'teki öncülünden farklı sonuçlar alacağını vadetse de işlem sürelerinin kısalığı yanında söz konusu prosedürlerin oldukça fazla operasyonel, mali ve insan kaynağı gerektirmesi sebebiyle zorlu görünmektedir (Goldner Lang, 2022: 1).

Dış sınırların korunması başlığı altında tarama sistemlerinin ilişkili olduğu bir başka mekanizma da bilgi sistemleri yani EURODAC'tır. EURODAC Tüzüğü'nün de yeniden düzenlemeye gidilerek mevcut iltica veri tabanından, daha kapsamlı bir göç ve sığınma veri tabanına dönüştürülmesi planlanmıştır (Serbest, 2026: 7). Yeni EURODAC, sığınma sisteminin yürümesini sağlarken artık düzensiz göçmenleri de kayıt altına alacak bunun yanında Yeniden Yerleştirme Tüzüğü ile Geçici Koruma Direktifi'ne de destek verecektir. Sistemin sadece başvuru sayısını değil, başvuran sayısını da hesaplaması beklenirken artık sadece parmak izini değil yüz görüntüsü, kimlik ve seyahat verileri kopyalarını da saklaması planlanmaktadır. Belirli verilerin tutulma süresi 5 yıla çıkarken, başvuru sahiplerine ilişkin verilerin tutulma süresi 10 yıl olarak kalacaktır. Bu veriler arama ve kurtarma operasyonları sonrasında karaya çıkarılanların, dış sınırın düzensiz geçişi sonrasında yakalananların, bir üye devletin topraklarında yasa dışı olarak bulunduğu tespit edilenlerin, yeniden yerleştirilen kişilerin ve geçici koruma yararlanıcılarının verilerini kapsayacaktır. Ayrıca artan güvenlik önlemleri doğrultusunda, refakatsiz çocukların aileleri ile buluşturulması ve

çocukların korunabilmesi adına yaş sınırı 14'ten 6'ya düşürülmüş olup sistem aynı zamanda güçlü veri koruma güvencelerini işletmek kaydıyla AB içerisine giren ve güvenliğe tehdit olabilecek kişileri işaretlemesine de imkân tanınmıştır (European Commission, 2024a).

Sığınma Usulleri Prosedürleri Tüzüğü, bir sığınma başvurusunun karar verilmesine yönelik ortak ve adil bir sistem oluşturulurken kötüye kullanımı sınırlamayı ve AB içinde ikincil hareketleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Geri Dönüş Sınır Prosedürü Tüzüğü ile birlikte, dış sınırdaki hem sığınma hem de geri dönüş süreci için zorunlu bir sınır prosedürü de kurulmaktadır. Sınır prosedürünün geri dönüş bölümü, AB düzeyindeki geri dönüş kurallarının Schengen'e dayandığı yansıtmak amacıyla ayrı bir tüzükte düzenlenmiştir. Söz konusu mevzuatta başvuru sahiplerinin sisteme erişimi ve başvuruların sonuçlandırılması için makul süreler öngörülmektedir. Kişilerin ilk giriş yapılan ülkede başvuru yapma yükümlülüğü bulunmakta olup eğer bu başvurudan sonra ikinci bir ülkede tekrar başvuruda bulunursa bu müteakip başvuru olarak sayılabilmektedir. Başvuru sahiplerine ve haklar ve yükümlülükler hakkında bilgi verilmesi de dahil olmak üzere idari süreçlere ilişkin rehberlik ile başvurunun yapılmasına yardım edilmesi, ret kararına nasıl itiraz edileceğine dair bilgi verilmesi ve başvuru sahibinin talebi üzerine itiraz aşamasında ücretsiz hukuki yardım ve temsil hizmeti sağlanması gibi usuli güvenceler getirilmiştir. Özel ihtiyaçları olan kırılgan bireylere daha fazla özen gösterilmesi ilkesi vurgulanmış olup üye devletler için başvurunun incelenmesinin hızlandırılması gereken durumlara ilişkin zorunlu bir gerekçeler listesi hazırlanması şart koşulmuştur. Kabul edilemezlik gerekçelerinin uygulanmasına ve güvenli üçüncü ülke ile ilk iltica ülkesi kavramlarına ilişkin daha açık kurallar eklenmiştir. İltica ve geri dönüş süreçleri arasında yakın bağlantılar kurularak olumsuz bir iltica kararının geri dönüş kararıyla birlikte verilmesi ve her iki karara karşı

itirazların aynı süreler içinde ele alınması hususunda karar alınmıştır (European Commission, 2024a).

Tüm üye devletlerde, üç durumda 12 hafta süreli zorunlu bir iltica sınır prosedürünün uygulanması gerekmektedir:

- Başvuru sahibinin yetkilileri kasten yanıltması veya kimlik ya da seyahat belgesini kasten yok etmesi ya da elden çıkarması,
- Başvuru sahibinin ulusal güvenlik veya kamu düzeni açısından tehlike oluşturması veya
- Başvuru sahibinin vatandaşı olduğu üçüncü ülke için uluslararası koruma verilme oranının %20 veya daha düşük olması (European Commission, 2024a).

Yine Sığınma Usulleri Tüzüğü kapsamında bir başvurunun iltica sınır prosedüründe reddedilmesi halinde üçüncü ülke vatandaşı, AB’de kalma hakkı bulunmayan kişilerin hızlı şekilde geri gönderilmesi amacıyla azami 12 hafta sürecek geri dönüş sınır prosedürüne aktarılır. Sınır prosedürünün pratikte uygulanması, üye devletlerin sığınma başvurularını ve geri dönüşleri işleyebilecek yeterli kapasiteye sahip olmasına bağlıdır; yani belirli sayıda başvuru sahibini işleyebilecek yeterli altyapı ve eğitimli personelin bulunması gerekir (European Commission, 2024a).

Birlik düzeyinde yeterli yeniden yerleştirme kapasitesi 30.000 olarak belirlenmiştir ve üye devlet düzeyindeki kapasite, Komisyon tarafından her üç yılda bir uygulama tasarrufu ile belirlenecektir (Balza, 2024: 208).

Revize Edilmiş Kabul Koşulları Direktifi de üye devletler tarafından başvuru sahiplerine sağlanacak asgari yardım standartlarını belirleyerek AB’den koruma talep etmek için gelen kişiler için yeterli yaşam koşullarının sağlanmasını güvence altına almayı hedeflemektedir. AB genelinde, kabul koşullarının uyumlaştırılması ve üye devletlere bu standartları sağlama yükümlülüğü getirilmiştir. Üye devletlerden acil durum planı oluşturması beklenmekte olup çocuklar başta olmak üzere özel ihtiyaç

sahipleri için koruma önlemleri güçlendirilmektedir. Sığınmacılar için uyum desteği verilmesi hususu getirilirken kabul sisteminin yönetimi de esnek hale gelmektedir. İkincil hareketlerin sebeplerinden birinin farklı ülkelerdeki kabul koşulları olduğunu düşünen AB, bu hareketlerin önlenmesi amacıyla başvuru sahibinin, kendisinden sorumlu olduğu devlet dışında bir devlette bulunması halinde bulunduğu devletin o yabancı için maddi koşulları sağlamamasına karar vermiştir. Üye devletlerin EUAA göstergeleri ile kabul koşullarına ilişkin rehberleri dikkate alması beklenirken özel ihtiyaç sahibi değerlendirmelerinin de 30 gün içerisinde tamamlanması gerekmektedir. İşkence ve şiddet mağdurlarının en kısa sürede bakıma ve rehabilitasyona ulaştırılması üye devlet tarafından sağlanmalı, (idari) gözetim durumu başvuru sahiplerini fiziksel veya ruhsal olarak etkiliyorsa uygulanmamalıdır. Çocuklar kural olarak gözetim altına alınmamalı, hızlı eğitime erişebilmeli ve refakatsiz çocuklar temsilciler atanması gibi koruma önlemlerinden faydalanmalıdırlar. Sığınmacıların yerleştirilmesi bakımından ise, bu kişilerin belirli coğrafi alanlara daha esnek şekilde yerleştirilmelerine imkân tanınırken hareket özgürlüğünün sınırlandırılabilmesi de söz konusu olabilecektir. Sığınmacılar başvurularından itibaren en geç altı ay içerisinde işgücü piyasasına erişebilecektir ve üye devletlerin başvurusu güçlü olan kişilerin daha erken iş piyasasına erişmesine imkân tanınması beklenmektedir. Ayrıca dil eğitimi, yurttaşlık bilgisi ve mesleki eğitim kurslarına erişim de güvence altına alınması gereken hususlar olarak görülmektedir (European Commission, 2024a).

Vasıf Tüzüğü ise Vasıf Direktifi 'nin yerini alarak 1951 Sözleşmesi'ni AB hukukuna dahil etmekte ve üye devletlerin, kişileri uluslararası koruma yararlanıcısı olarak belirlerken ortak kriterleri uygulamasını sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca uluslararası korumanın sağladığı haklar ve uluslararası koruma sahiplerinin yükümlülükleri yine bu düzenlemede yer almaktadır. Bu Tüzük yeni dönemde üye devletlerin, kişilerin menşe ülkelerinde ülke içi bir koruma alternatifi olup olmadığını

değerlendirmelerini mecbur kılmakta ve böyle bir durumda statü verilmemesini öngörmektedir. Kişilerin topluma ve güvenliğe tehdit olmaları durumunda statülerinin iptal edilmesini ve koruma başvurularını değerlendirirken ya da gözden geçirirken, üye devletlerce EUAA tarafından hazırlanan güncel menşe ülke rehberlerinin kullanılmasını zorunlu tutmaktadır. Tüzük, hak ve yükümlülükler bağlamında ise yabancıların uyumlaştırılmış bilgilere ulaşmasını gerekli kılmaktadır. Yabancılar mülteci veya ikincil koruma statüsü tanındıktan sonra en kısa sürede ve uluslararası koruma verilmesine ilişkin kararın bildiriminden itibaren en geç 90 gün içinde yeknesek formatta ikamet izni düzenlenmesini zorunlu kılarken sosyal yardımlara erişimlerini de uyumlaştırma önlemlerine bağlamaktadır. Refakatsiz çocukların hakları güçlendirilerek bu üye devletlerin Tüzük kapsamında olmayan kişilere verilebilecek ulusal insanı koruma statülerinin yetkilendirildiği de karara bağlamaktadır (European Commission, 2024a).

B. Uluslararası Koruma Sorumluluğunun Paylaşılması Bakımından

Pakt kapsamında sorumluluk paylaşımı bakımından incelenmesi gereken düzenlemelerden biri Dublin III Tüzüğü yerine gelen ve daha geniş kapsamlı bir düzenleme olan Sığınma ve Göç Yönetimi Tüzüğü'dür. Bahse konu Tüzük, başvurudan sorumlu devletin kim olacağını belirlerken Dublin III sistemindeki yaklaşım (ilk giriş ülkesi) korunmuş olduğundan, bu Tüzük bir değişiklik getirmekten ziyade bir düzenleme olarak değerlendirilmektedir (Conte & Yavcan, 2024:2). Sığınma ve Göç Yönetimi Tüzüğü kapsamında öncelikle prosedürlerin sürelerinin kısaltılarak sorumlu devletin kısa sürede belirlenmesi sağlanmaktadır. Eğer kişiler ilk sığınma ülkesinde kalma zorunluluğuna uymayıp ikincil hareketlere yönelirlerse tam kabul koşullarından ziyade temel ihtiyaçların karşılanması söz konusu olacaktır. Kişilerin bir devletten diğerine geçmesi süreci geri alma ('take-back') prosedürü olarak adlandırılarak bu prosedürdeki süreler kısaltılmıştır ve eğer devletlerin bu sürelere uymadığı anlaşılırsa

sorumluluğun, süreçleri aksatan ülkede kalması söz konusu olacaktır. Aileler önceliklendirilmekte, transit sırasında kurulan aile bireylerinin de kapsama alınması gibi kolaylıklar sağlanmaktadır (European Commission, 2024a).

Sığınma ve Göç Yönetimi Tüzüğü, AB içerisindeki uluslararası koruma sorumluluğunun paylaşılması için esnek bir mekanizma kurarak yeniden yerleştirme, operasyonel ve mali destek sağlamak ile kapasite geliştirme faaliyetlerine katılmak gibi alternatiflerin yer aldığı bir sistem kurmaktadır. Bu sunulan alternatiflerin tercihi ülkelere bırakılarak kendi ulusal güvenlik yaklaşımları ekseninde değerlendirmelerine olanak tanınmaktadır (Vara, 20s23: 1251-1252). Daha net bir anlatım ile her yıl ekim ayına kadar Avrupa Komisyonu tüm üye devletler için bu devletlerin göç baskısı altında olup olmadığına ya da önemli bir göç akışı ile karşı karşıya kalıp kalmadığına bakarak bir uygulama kararı kabul edecek ve bir sonraki yıl için gereken yeniden yerleştirme sayısı ile mali dayanışma katkılarını içeren bir Konsey Uygulama Tüzüğü önerisini hazırlayacaktır. (European Commission, 2024a). Üye devletler buna göre sayılan dayanışma türlerinden birini seçmek durumundadırlar. Bunlar; uluslararası koruma başvuru sahipleri veya statü sahiplerinin yeniden yerleştirilmesi, mali destek (üye devlette veya üçüncü ülkede) veya alternatif dayanışma önerileri (personel ya da aynı destekler) olabilecektir (De Bruycker, 2025: 35). Ciddi bir göç baskısı ile karşı karşıya olan üye devletler dayanışma katkılarının azaltılmasını isteyebilmektedir. Ayrıca bir üye devlet yeniden yerleştirme yapmak yerine halihazırda kendi topraklarında bulunan bir başvuru sahibinin başvurusunu incelemeyi teklif ederek ‘sorumluluk denkleştirme’ne gidebilir (European Commission, 2024a).

Yeniden yerleştirme ile ilgili süreçte birçok tartışma yaşanmıştır. Bu döneme kadar Güney Avrupa ülkelerinin ilk varış ülkesi olması nedeniyle sorumluluğu yüklenmeleri ve Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin böyle bir baskı yaşamamaları nedeniyle Avrupa Komisyonu’nun bu önerisi sonrası anlaşmazlıklar çıkmıştır.

Macaristan gibi Visegrad Grubu'nun birer parçası olan ülkelerin sert çıkışları sonrası bu önerinin problemsiz uygulanma şansı düşük görünmektedir. Nitekim bu yaklaşım, 2015 Krizi'nde başarılı olmamıştır (Tsourdi, 2021: 485). Öte yandan mali katkıların sağlanması seçeneğinde de sınırlar net olarak çizilmediğinden bahse konu fonların efektif kullanılmama durumları da söz konusu olmaktadır (Conte & Yavcan, 2024: 2).

Dayanışmanın esnek bir modele dayanarak sunulması ve bu durumun yarattığı zıtlık da eleştirilmektedir. Zira ortak bir paktın farklı kutupların taleplerini içermesinden ziyade bu tarafları uyumlaştırması ve tek bir sistem üzerinden işleyişi sağlaması beklenmektedir (De Bruycker, 2025: 36). Öte yandan bu seçimlik dayanışma sistemlerinin birbirinin alternatifi olarak değerlendirilmesi de çok mümkün görünmemektedir. Zira bir ülkenin yeniden yerleştirme seçeneğini uygulaması ile başka bir ülkenin üçüncü bir ülkeye mali katkı yapması karşılaştırılabilir bir sorumluluk paylaşımı olarak aynı etkiyi yaratmayacaktır (Tsourdi & De Bruycker, 2022: 44).

Birlik Çerçevesi Tüzüğü olarak da anılan Birlik Yeniden Yerleştirme ve İnsani Kabul Çerçevesi Tüzüğü, diğer hukuki metinlerle birlikte Göç ve İltica Paktı'nın temel bileşenlerinden biridir. Bu düzenlemenin temel hedefi, korumaya muhtaç kişilerin AB'ye ulaşabilmesi için yasal göç yollarını genişletmek ve yoğun mülteci nüfusu barındıran üçüncü ülkelerle yürütülen uluslararası iş birliğini güçlendirmektir. Sistemin etkin biçimde işlemesi amacıyla ortak bir hukuki zemin oluşturmayı ve üye devletler arasındaki ulusal uygulama farklılıklarını azaltmayı öngören bu çerçeve belge, Avrupa Parlamentosu'nun süreç boyunca düzenli olarak bilgilendirildiği iki yıllık dönemler hâlinde uygulanmaktadır. Her dönem için, üye devletlerin kabul edeceği koruma ihtiyacı sahibi kişi sayısını ve her bir ülkenin sağlayacağı katkıya ilişkin ölçütleri belirleyen bir Birlik Planı hazırlanması öngörülmektedir (European Commission, 2024a). Bahse konu Tüzük, sivil toplum kuruluşları tarafından genel olarak olumlu değerlendirilmekle birlikte bazı yönleriyle eleştirilmiştir (Olmedo Alberca vd., 2023–2024: 14–17). Bu

eleştirilerden ilki, sistemin gönüllülük ilkesine dayanmasıdır; yani kabul kotaları yalnızca katılmayı tercih eden üye devletler için belirlenmekte, hiçbir devlet katılmaya zorlanmamaktadır. İkinci eleştiri ise koruma arayan kişilerin sisteme doğrudan, kendi başvurularıyla dâhil olamamasıdır. Bu kişiler ancak UNHCR, EUAA ya da benzeri bir uluslararası kuruluşun yönlendirmesiyle programa katılabilmektedir (Moodley, 2026: 6).

Sorumluluk paylaşımı ve dayanışma bağlamında öne çıkan bir diğer düzenleme ise Kriz ve Mücbir Sebep Tüzüğü'dür. Araçsallaştırma dahil kriz durumlarını ve mücbir sebep hallerini ele alan Tüzük bu durumlarda üye devletler için istisna ve dayanışma önlemlerini öngörmektedir. Esas olarak Sığınma ve Göç Yönetimi Tüzüğü kapsamında geliştirilen dayanışma mekanizmasının daha ileri durumları ile istisnai ve yalnızca gerekli olması kaydıyla kısa süreli olarak bazı kurallardan sapmalara izin verilen durumları içermektedir. Bu Tüzük içerisinde belirtilen gelişmiş dayanışma ve destek tedbirleri, Sığınma ve Göç Yönetimi Tüzüğü içerisinde sıralanan tedbirlerin her biri veya bunların kombinasyonunu ifade etmektedir. Bu tedbirler yeterli olmazsa sorumluluk denkleştirmesine gidilebilecektir. Yalnız Sığınma ve Göç Yönetimi Tüzüğü ile ayrıldıkları nokta kriz durumlarında, Dayanışma Müdahale Planı'nda belirlenen yeniden yerleştirmelerin %100'üne kadarının, katkıda bulunan üye devletler tarafından karşılanacak olmasıdır. Buna karşın kriz durumunda kendi payına düşenden daha fazla uluslararası koruma başvurusu incelemek zorunda kalan devletlerin bu fazladan yaptığı incelemeler, gelecekte üzerlerine düşen kısımlardan mahsup edilecektir. Sapmaların söz konusu olabileceği durumlara örnek olarak:

- Uluslararası koruma başvurularının kayda alınma süresinin 4 haftaya kadar uzatılması, sınır prosedürleri süresinin 12 haftadan 18 haftaya kadar uzatılması,
- Sorumlu üye devletin belirlenmesine ilişkin sürecin yalnızca kriz, kitlesel akın veya mücbir sebeplerde uzatılması (1 veya 2 aydan 4 aya kadar çıkabilir) ve

- Sınır prosedürü istisna ve kapsamının duruma göre genişletilmesi durumları verilebilmektedir (European Commission, 2024a).

III. GÜVENLİKLEŞTİRME BAKIŞ AÇISI ÜZERİNDEN AVRUPA BİRLİĞİ GÖÇ VE İLTİCA PAKTININ OLASI YAYGIN ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Göç ve iltica olgusunun bir tehdit olarak algılanması, Avrupa Birliği'nin bir 'Birlik' hâline gelme yolundaki ilk adımlarından itibaren belirleyici olan bir yaklaşımdır. Tarih boyunca yaşanan gelişmeler bu algıyı yumuşatmak yerine derinleştirmiş ve zamanla 'insanın önce insandan korktuğu' bir iklimin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede AB'de göç ve iltica; sınır kontrolü, kimlik, refah ve sosyal haklar açısından bir tehdit olarak konumlandırılarak güvenlikleştirilmiştir. 1970'lerden itibaren baş gösteren ekonomik kriz ve işsizlik, zamanla başta Schengen düzeni olmak üzere AB'nin bütününe tehdit eder hâle gelince, yabancılar yerli halkla rekabet eden ve hak etmedikleri imkânlardan yararlanan kişiler olarak görülmeye başlanmış; böylece refah şovenizmi denilen olgu ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği'nin kuruluşundan önce başlayan bu süreç (Huysmans, 2006: 77), yeni Pakt'ın kabul edilmesiyle birlikte günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

AB Göç ve İltica Paktı ile ilgili süreçte güvenlik ve göç karışıklığı beslenerek AB içerisindeki güvenlik tehdidi algısının güçlendirilmesi, gittikçe insan hakları ve uluslararası korumadan uzak bir yaklaşımın benimsenmesine ve Pakt'ın sert uygulamalarının kabul edilmesine sebep olmuştur (Balza, 2024:211). Bir başka anlatımla göçün kriz perspektifinden sunulması güvenlik eksenli yaklaşımların güç kazanmasına yol açmıştır (Wolff, 2024: 8). Bu doğrultuda her ne kadar üye devletler arasında göç ve sığınma hususu başlarda farklı yorumlanarak (Visegrad Grubu'nun, Almanya'nın açık kapı politikasını bir dönem uygun bulmasına karşın, göçün tamamen AB'ye karşı bir tehdit olduğu düşüncesi üzerine kurgulanmış yaklaşımı) ortak politika

oluşturma sürecini geciktirse de nihayetinde süreç göçün güvenlikleştirilmesinin zaferi ile sonuçlanmıştır (Caballero Vélez & Krapivnitskaya, 2020: 107). Pakt kapsamında AB temelinde farklı bilişim sistemlerinin birbirlerine bağlanması ile veri temelli risk yönetimi modeli oluşturulması, sınırda tarama ile hızlı geri gönderme sistemlerinin getirilmesi, bazı durumlarda zorunlu olarak geri gönderme ile ilgili kuralların uygulanması ve üçüncü ölkelerle anlaşmalar yapılarak göçün kaynağında durdurulmaya çalışılması göçün güvenlik meselesi olarak görüldüğüne dair kanıtlardan bazılarıdır (Stępka, 2023: 34-35).

A. İnsan Hakları-Uluslararası Koruma İlişkisi Üzerindeki Etkiler

Yeni AB Göç ve İltica Pakt'ına uluslararası koruma – insan hakları bağlamında bakıldığında dikkat çeken ilk nokta tüzükler içerisindeki düzenlemelerin hedefi olan grubun tanımlanma şeklidir. Zira üçüncü ölkede vatandaşları ve vatansız kişiler olarak gösterilen hedef grup için sürecin başından itibaren sığınmacı-düzensiz göçmen şeklinde bir ayırım yapılmamaktadır. Koruma arayanlar dahil herkesin düzensiz göçmen olarak kabul edildiği, ancak tarama sonunda kişilerin hak kazanmaları halinde (tarama standartlarını taşımaları durumunda) uluslararası korumaya yönlendirildikleri ve uluslararası koruma arayan insanlar olarak kabul edilecekleri görölmektedir. Koruma arayanlar ile düzensiz göçmenler arasında bilerek netleştirilmeyen alanın tek tip tanımlama ile daha da derinleştirildiği ve 1951 Sözleşmesi kapsamında yapılan özel tanımlamaya dikkat edilmediği dikkat çekmektedir (Karageorgiou & Noll, 2022: 132-134). Öte yandan sadece uluslararası koruma arayanlar işaret edilerek süreç sadece iltica prosedürüne indirgenmektedir. Halbuki insan ticareti mağduru ve diğer hassas grupları da dikkate alacak şekilde ayrı düzenlemeler yapılması gerekmektedir (Tsourdi & De Bruycker, 2022: 46). Tarama sürecinin geri gönderme prosedürleri ile birleştirilmesi de sorunlu olarak görölmektedir. Çünkü kişilerin kısa süre içerisinde bir değerlendirmeye tabi tutularak hızla geri gönderme süreçlerinin içerisine alınması işin insani boyutunun

hiçe sayılarak sığınma hakkının zedelenmesi anlamına da gelmektedir (Serbest, 2026: 17). Ayrıca tarama süreçlerinde prosedürel, mali ve insan kaynağı bakımından yaşanacak sıkıntılar Pakt'ın uygulanmasını zayıflatırken özellikle gelen kişi sayısının ani bir şekilde artması durumunda geri göndermeme ilkesinin de zedelenmesi ihtimali artmaktadır (Goldner Lang, 2022: 1). Kişiler açısından usuli güvenceler de oldukça zayıf konumlanmış; kısa süreler verilerek itirazlar (sığınma taleplerinin reddi ile geri gönderme kararlarının aynı süreçte aynı sürelerde birlikte incelenmesi) birleştirilerek etkili başvuru hakkı sınırlandırılmıştır. Başvuru sahiplerinin kayıttan itibaren beş gün içerisinde başvurularını eksiksiz sunması gerekmekte; ret kararı verildikten sonra ise itiraz sürecine de beş gün içinde başvurmaları gerekmektedir. Fakat Avrupa Komisyonu burada üye devletlere şu ayrıcalığı da tanımıştır. Kişilerin iltica başvuruları reddedildiğinde, geri gönderme prosedürleri yerine koşulları sağlıyorsa Schengen Sınır Kodu 14'ün yani giriş reddi maddesinin, uygulanabileceğini öngörmektedir. Böylelikle derhal devreye giren giriş reddi durdurucu etkisi olmadığından geri göndermeme ilkesi ile bir çelişki yaratır hâle gelmektedir (Moreno-Lax, 2024: 203-205).

Tarama Tüzüğü'nde dikkat çeken bir diğer nokta da ülkelerin dış sınırlarında tarama eylemlerini gerçekleştireceklerini savunmalarıdır (Tarama Tüzüğü, madde 6) (Conte & Yavcan, 2024:2). Böylece AİHM'in Hirsi ve Diğerleri v. İtalya Kararı'nda belirtmesine rağmen yabancıların bu alanlarda ülkeye resmen giriş yapmadıkları iddiası ile devletler kendilerini yetkili görmeyerek koruma sorumluluklarının olmadığını savunmaya devam etme eğilimi göstermektedirler.

EURODAC Tüzüğü değişikliklerine bakıldığında çalışma alanının ve veri grubunun oldukça genişletildiği göze çarpmaktadır. Bu anlamda Pakt kapsamında ikincil hareketlerin önlenmesinin amaçlandığı savunulmasına rağmen hakların başka ülkelerde tanınması ya da yabancıların haklı sebeplerle yer değiştirmesi durumlarını dikkate almadan yalnızca üye devletlerin ikincil hareketleri tespit edebilmeleri için

hazırlandığı ve koruma süreçlerinin önemsenmeyerek sadece güvenlik amaçlı yaklaşıldığı görülmektedir (Peers, 2024: 137-138).

Birlik Yeniden Yerleştirme Tüzüğü'nün olumlu yönlerinden biri, uluslararası koruma arayan kişilerin AB'ye yasal yollarla gelişini teşvik etmesidir. Böylelikle söz konusu kişilerin göçmen kaçakçılarının eline düşerek mağdur olmasını önlemek açısından atılmış önemli bir adım olsa da bu mekanizmadan yalnızca çok sınırlı sayıda kişinin yararlanabilmesi sebebiyle eleştirilerin de odağı olmaktadır. Düzensiz yollardan ülkelere girmeye çalışan kişilerin de uluslararası korumadan yararlanma hakkına sahip olduğu gerçeğini İHEB'in 13. maddesi herkesin kendi ülkesini terk etme hakkını güvence altına alırken, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 31. maddesi de belirli koşullar altında düzensiz girişlerin cezalandırılmayacağını hükme bağlamıştır. Ayrıca geri göndermeme (non-refoulement) ilkesi herkes için geçerli olduğundan, bu Tüzük kapsamına girmeyen kişiler dahil hangi düzenleme yapılırsa yapılsın bu anlamda herkes uluslararası korumadan yararlanma hakkına sahip olacaktır (Peers, 2024: 130).

Sığınma Usulleri Tüzüğü ise özellikle uluslararası koruma ile sınır prosedürlerini birleştirilmesi bakımından sürecin artık AB tarafından kontrol ve önleme üzerine kurgulandığının kesin kanıtı olmaktadır. Bu süreçte prosedürlerin hızlıca ilerletilmeye çalışılması, gerçek anlamda uluslararası korumaya ihtiyaç duyan kişilerin doğru şekilde tespit edilmesi ve haklarının güvenceye alınmasını tehlikeye sokacağını göstermektedir (Tsourdi & De Bruycker, 2022: 47). Zira artık sınır prosedüründe belli koşullar altında hızlandırılmış değerlendirmeler de söz konusu olmakta, kişiler 12 haftalık süre içerisinde ivedi şekilde gönderilmektedir. Hızlandırılmış değerlendirme içerisinde öne çıkan sebeplerden biri olan AB genelinde %20 tanıma oranının altındaki ülkelere gelen uluslararası koruma başvuru sahipleri için bahse konu uygulama özellikle sıkıntılı olmaktadır. Bu yaklaşımın başvuruların esastan incelemesini azaltarak düşük tanıma oranlarının zaman içerisinde döngüye girmesine neden olacağı

öngörülmektedir. Ayrıca bazı uyruklar için temelsizlik ve koruma ihtiyacına gerek olmadığı durumunun daha da yerleşmesine sebep olacağı düşünülmektedir (Moreno-Lax, 2024: 202).

Vasıf Tüzüğü ile ilgili dikkat çeken husus yine ikincil hareketliliğin önlenmesi için bir üye devletin verdiği statüyü öteki devletin tanınması yani korumanın Birlik'in tamamı tarafından sağlanması devri yönünde bir madde bulunmamasıdır. Bu doğrultuda üye devletler statü verilmesi ve tek tipleştirilmesi ile ilgili önemli adımlar atsalar dahi uluslararası koruma statüsü elde etmiş kişinin Birlik içinde serbest dolaşımını kısıtlamak için uzun dönem ikamet izninin geciktirilmesi gibi caydırıcı yollara da başvurmaya devam edeceklerdir (Peers, 2024: 181-182).

B. Üçüncü Ülkelerin Koruma Trendleri ve Kapasiteleri Üzerindeki Etkiler

AB'nin üçüncü ülkelerle yürütülen en eski politikalarından biri göçün dışsallaştırılması hususudur. Bu doğrultuda 2000'li yıllardan itibaren AB düzeyinde kabul anlaşmaları, hareketlilik ortaklıkları, vize serbestisi diyalogları, vize kolaylaştırma dahil birçok mekanizma devreye girerken üye devletler de aynı amaç doğrultusunda üçüncü ülkelerle ikili anlaşmalar yapmaktadır (Wolff, 2024: 5). Bu durumun üçüncü ülkeler açısından birtakım ayrıcalıkların kazanılması olarak da değerlendirilmesi söz konusu olurken süreçte insan hakları ihlallerinin artmasının yanında transit ülkelerin birer tampon bölgeye dönüştüğü, menşe ülkelerin ise kök problemler çözülmeden bir döngünün içerisine itilerek kalıcı çözümlerden uzaklaşıldığı görülmektedir (Alper & Uygun, 2025: 45).

AB'nin Pakt kapsamında üçüncü ülkelerle kurmayı öngördüğü ilişkiyi 'öncelikle karşılıklı fayda sağlama' anlayışı üzerinden söylemleştirmesine karşılık, uygulamada kendi çıkarlarıyla örtüşecek biçimde göç kontrolünü esas alan bir yaklaşım benimsenmektedir. Bu doğrultuda düzensiz göçün önlenmesi, sınır güvenliğinin

güçlendirilmesi ve geri kabulün sağlanması gibi alanlarda çalışmalar yürütülmektedir (De Bruycker, 2025: 39–40).

AB'nin göç ve sığınma alanında üçüncü ülkelere yönelik açıkladığı sistemde öncelikli hedefler şu şekilde belirlenmiştir: düzensiz çıkışların önlenmesi amacıyla sınır yönetimi otoritelerinin eğitim ve fiziki donanım yoluyla desteklenerek FRONTEX ile iş birliğinin artırılması; öncelikli ortak ülkelerle göç diyalogları yürütülerek bu ülkelerin kendi göç ve iltica sistemlerini geliştirmelerine yardımcı olunması ve düzensiz göçün taşıdığı tehlikelere karşı ortak farkındalık kampanyaları düzenlenmesi. Başta göçmen kaçakçılığıyla mücadele olmak üzere Fas, Tunus ve Moritanya gibi kilit ülkelerle çeşitli alanlarda ortaklıklar kurulmuştur. Geri kabul ve geri dönüş konularında ise menşe ülkelerin desteklenmesine yönelik çalışmalar planlanmakta; ayrıca Fas, Tunus, Moritanya, Pakistan ve Bangladeş gibi ülkeleri hedefleyen 'yetenek ortaklıkları' ve 'AB Yetenek Havuzu' gibi programlar aracılığıyla yasal göçün teşvik edilmesi öngörülmektedir (European Commission, 2024b).

Üçüncü ülkelerle anlaşmalar yapılması, menşe ülkelerde kapasite geliştirme faaliyetleri ve ekonomik destek paketleri ile göçün kaynağında önlenmesi amaçlanırken göçün dışsallaştırılması durumu devam ettirilerek sorumluluk kaydırılmaktadır. Böylece Pakt ile AB'nin göçü yalnızca insani bir durum olarak görmekten ziyade güvenlik temelinde dışsallaştırma yaparak ele aldığı tasdiklenmektedir (Stępk, 2023: 34-35). Göçün dışsallaştırılmasının en önemli göstergelerinden biri güvenli üçüncü ülke ve güvenli menşe ülke ile ilgili düzenlemelerdir. Bu bağlamda, üye devletlerin güvenli menşe ülke kapsamında 'ülke içi kaçış alternatifi' konusunu mutlak biçimde değerlendirmesi Pakt çerçevesinde özellikle zorunlu kılınmış bir husustur (European Commission, 2024a). Güvenli üçüncü ülke değerlendirmesinde öne çıkan değişikliklerden biri ise 'etkili koruma' tanımının ayrıntılı biçimde yapılmasıdır. Bu doğrultuda, 1951 Sözleşmesi'ne taraf olan ülkeler (başta transit ülkeler olmak üzere)

sözleşmeye çekince koymuş olsalar dahi, belirli asgari imkânları sağlamaları hâlinde güvenli üçüncü ülke kapsamında değerlendirilebileceklerdir. Böylece yabancıların geçiş yaptıkları transit ülkelere güvenli üçüncü ülke sıfatıyla gönderilmelerinin önü açılmıştır.

Güvenli üçüncü ülke uygulamaları arasında parantez açılması gereken bir diğer nokta da insan hakları açısından incelenmesi gereken örneklerden biri, İngiltere'nin Ruanda'yı güvenli ülke ilan ederek bu ülkeyle hiçbir bağı bulunmayan yabancıları dahi başvurularının değerlendirilmesi amacıyla oraya göndermeye yönelmesidir. AB'nin, İtalya'nın Arnavutluk ile imzaladığı anlaşma kapsamındaki uygulamalara (sığınma başvuruları değerlendirilirken yabancıların Arnavutluk'taki merkezlerde tutulması) benzer mekanizmalara olumlu yaklaşması da olasılık dâhilindedir (Peers, 2024: 162–163).

Öte yandan göçün dışsallaştırılması AB için ciddi bir maliyet de demektir. Zira bu kapsamda üçüncü ülkelere finansal kaynak sağlanması başta olmak üzere desteklerin verilmesi gerekmekte olup kalıcı çözümlere ulaşılmadığı sürece de bu desteklerin devam ettirilmesi beklenmektedir. Bu anlamda en çarpıcı örnek, 2015 döneminde kullanılan AB fonlarının %57'sinin AB dışındaki faaliyetlere ayrılmasıdır (Goldner Lang, 2022: 2). Üçüncü ülkeler açısından ise toplumsal hayatın her alanını etkileyen böylesi bir sürecin süreli yardımlar aracılığı ile devam ettirilmesi oldukça zordur. Ayrıca dünyanın göç ve sığınma yükünün çoğunluğunu taşıyan düşük veya orta gelir sahibi ülkeler, bu sorumluluğun altında ezilmelerine rağmen AB'den gelen finansal kaynakları ikame edecek bütçelerinin olmaması sebebiyle de bu duruma uyum sağlamak durumunda kalmaktadırlar. Özetle üçüncü ülkeler belli oranda mecbur da kalarak AB göç ve sığınma politikasında kendilerine biçilen bu rolleri kabul etmektedirler.

C. Uluslararası Koruma Arayışındaki Kişilerin Temel Hak ve Özgürlükleri Üzerindeki Etkiler

Temel hak ve özgürlükler bağlamında Tarama Tüzüğüne bakıldığında 2015'te uygulanan 'hotspot' yaklaşımının Yunanistan'ın Midilli Adası'ndaki Moria Kampı'ndaki örneği bu yaklaşımın herkesçe bilinen başarısızlığının kanıtı olmaktadır (Tsourdi & De Bruycker, 2022: 53). Zira kamplardaki insani olmayan koşullar ve insanların gittikçe daha fazla temel hak ve özgürlüklerinden mahrum koşullarda sıkışık biçimde yaşamaya zorlanması kabul edilir bir durum değildir (Tsourdi, 2021: 491). 2020'deki ardılı olan tarama sistemi de gerekli mali, insani ve operasyonel kaynağı ayrılmadığı bir planlamada temel hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği benzer bir senaryonun yaşanma ihtimalini bir hayli arttırmaktadır (Goldner Lang, 2022: 1). Buna ek olarak Tarama Tüzüğü kapsamında ulusal makamların sağlık taraması ve kırılganlık değerlendirmeleri yapmasında kendilerine tanınan takdir yetkisinin sivil toplum kuruluşlarınca eleştirildiği ve kişilerle ilgili profillemeye yapılmasına neden olacağı da savunulmaktadır (Olmedo Alberca et al., 2023–2024: 14).

Bir filtreleme mekanizması olarak değerlendirilebilecek Tarama Tüzüğü süreci sonunda eğer kişiler sığınma başvurusu yaparlarsa Kabul Koşulları Direktifi, yapmazlarsa Geri Dönüş Direktifi'ne yönlendirileceklerdir. Uzatılması mümkün olan bu tarama süreci boyunca kişilerin ülkeye girişlerine izin verilmemektedir çünkü bu kişiler her an ulaşılabilir olmalıdır. Başka bir anlatımla bir nevi 'belirlenen alanlarda gözetli sistemi' yaratılmaktadır. Öte yandan kişilerin barınması için asgari şartların sağlanması söz konusu olup gereken durumlarda kişilere acil sağlık hizmeti verileceği ve her durumda çocuğun yüksek yararı gözetilerek hareket edileceği taahhüt edilmektedir. Ayrıca sistemin işlemesi için üye devletler, insan haklarına uyumun sağlandığını kontrol eden bir mekanizma da kurmak zorundadır. Buradan varılacak sonuç bahse konu tüzük ile bazı temel haklar güvenceye alınıp koruma sağlanıyorsa da kişilerin hızlı

prosedürlere tabi tutulup açık şekilde gözetim altında tutuldukları süreç özünde güvenlik perspektifinde insan haklarının kısıtlanması şeklinde yorumlanabilmektedir (Peers, 2024: 122-124).

Sığınma ve Göç Yönetimi Tüzüğü ile ilgili en dikkat çekici noktalardan biri şudur ki; Tüzüğün açıkça amacı Dublin mekanizmasını işler kılmaktır. Yani kişilerin ilk başvuru yaptıkları yerlerde kalmaları ve ikincil hareketlerin önlenmesidir. Bunun için de örneğin kişilerin transferleri ile ilgili birtakım kısıtlamalar getirilmiş veya ikincil hareketler nedeniyle belirli şartlarda sosyal hakların ya da başvuru incelenmesi hakkının kaybı gibi caydırıcı hususlara yer verilerek Temel Haklar Şartı madde 47'ye yani kişilerin etkili hukuki başvuru haklarını olumsuz etkileyecek düzenlemelere yer verilmiştir (Peers, 2024: 138). Buna örnek olarak, 2013 Dublin tüzüğü madde 27'nin 3. fıkrasının (b) bendi ile 2024 Sığınma ve Göç Yönetimi Tüzüğü'nün 47. maddesinin 3. fıkrası incelendiğinde transfer kararlarına itirazların durdurucu etkisinin 2013 metninde varken 2024 metninde olmadığı görülecektir.

Kriz ve Mücbir Sebepler Tüzüğü, en genel ifadeyle, belirli koşullara bağlanmış olsa da üye devletlerin sığınmacı haklarına getirebileceği kısıtlamalara yasal bir zemin hazırlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu durum, Pakt'ın güvenlik eksenli bir çalışmanın ürünü olduğunu ortaya koymakta; yani istisnai hâllerde güvenlik gerekçesiyle insan haklarının ikinci plana itilmesine göz yumulabileceğini göstermektedir (Stępka, 2023: 33). Nitekim bir devlet zor durumda olduğunu beyan ederek Avrupa Komisyonu'na başvurduğunda ve Komisyon bu beyanı kabul ettiğinde, üye devletler geri göndermeme ilkesi gibi mutlak ilkeler dışında kalan usuli hakları sınırlandırabileceklerdir. Söz konusu sınırlamanın kendisi başlı başına tartışılması gereken bir konuyken, bu kısıtlamalar sırasında doğabilecek hak ihlallerinde sorumluluğun kime ait olacağı da önemli bir sorun teşkil etmektedir. Teknik açıdan, sınırlamayı fiilen uygulayan devletin

mi yoksa buna izin veren Avrupa Komisyonu'nun mu sorumlu tutulacağı belirsizliğini korumaktadır (Karageorgiou & Noll, 2022: 150).

Sığınma Prosedürleri Tüzüğü'nün getirdiği en fazla 12 hafta sürecek hızlandırılmış başvuru süreçlerinin de temel haklar yönünden değerlendirilmesi gerekmekte olup bu sürecin aileler ve çocuklar için de uygulanıyor olması tartışma yaratmaktadır (Olmedo Alberca et al., 2023–2024: 15). Aynı zamanda değerlendirilme sonrası talebi reddedilen kişilerin de zorla geri gönderilmesinin 12 haftalık sürenin içerisine dahil olması ile birlikte bu durumun göç yönetimi ve sınır güvenliğini güçlendirmeye yönelik bir adım olarak değerlendirilmesi de güvenliğin AB için ne kadar ön planda olduğunu göstermektedir (Balza, 2024: 209).

Kabul Koşulları Direktifi, eğer bir başvuru sahibi ikincil hareket gerçekleştirerek başka devlete geçtiyse o devletin yabancıya maddi koşulları sağlamayacağını belirtmiştir. Burada üye devlete de bırakılan bir sorumluluk olması ile birlikte ulusal anlamda devletlerin bunu sağlamayarak temel hak ihlallerine yol açtığı görülmektedir. Bu anlamda ABAD'ın Cimade ve GISTI v. Fransa İçişleri Bakanlığı kararından hareketle Kabul Koşulları Direktifi'ndeki 'onurlu yaşam standardı' kavramını geniş yorumlanmakta ve bir ülkenin Dublin transferi kapsamındaki sığınmacıların maddi kabul koşullarından mahrum bırakılmasını veya Zubair Haqbin v Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers kararına dayanarak bir kabul merkezinin kurallarını uymuyor olması sonucu haklarından mahrum bırakılmasını yasaklamaktadır (Tsourdi, 2021: 489-491). Bundan hareketle Direktif de düzenlemeler yapılarak Direktifi'n insan haklarını tamamen ihmal etmediği ama önceliğinin göç kontrolü olduğu da görülmektedir (Peers, 2024: 152).

IV. AB GÖÇ VE İLTİCA PAKTI'NIN İDEALİZM-REALİZM GERİLİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölüm boyunca Pakt'ı oluşturan düzenlemeler güvenlikleştirme ekseninde tek tek incelenmiş; uluslararası korumaya erişim, sorumluluğun paylaşılması ve bunların insan hakları, üçüncü ülkeler ve bireyler üzerindeki yansımaları değerlendirilmiştir. Bu noktada elde edilen bulguların, çalışmanın kuramsal omurgasını oluşturan idealizm-realizm gerilimi çerçevesine geri bağlanması yerinde olacaktır. Zira Pakt, bir hukuki metinler bütünü olmanın ötesinde, son yüzyılda uluslararası ilişkilere hâkim olan idealizm-realizm salınıminin göç ve iltica alanındaki güncel görünümünü de yansıtmaktadır.

Öncelikle hatırlanması gereken husus, hem idealizmin hem de realizmin devleti merkeze alan geleneksel güvenlik yaklaşımları içerisinde değerlendirildiği; ancak ikisinin bireye ve güvenliğe verdiği yerin köklü biçimde farklılaştığıdır (Baysal, 2023: 143). İdealist yaklaşımda merkezde birey, ekseninde ise bireyin haklarını güvence altına alan devlet ve devlet-üstü kurumlar yer alırken; realist yaklaşımda asıl referans nesnesi devletin egemenliği ve güvenliği olup birey, ancak devletin güvenliği ölçüsünde korunmaya değer görülmektedir. Pakt incelendiğinde, bu iki mantığın metin içinde bir arada bulunduğu; ancak yapıyı belirleyen kurucu mantığın realist-güvenlik ekseninde olduğu, idealist unsurların ise giderek sistemin merkezinden çevresine itilerek bir tür kalıntı konumuna yerleştiği görülmektedir. Bu durum en açık biçimde uluslararası korumaya erişim alanında belirginleşmektedir. Tarama Tüzüğü ile getirilen ve kişilerin ülkeye girişine izin verilmeksizin uygulanan açık gözetim mantığı, hızlandırılmış sınır prosedürleri ve özellikle tanınma oranı %20'nin altındaki ülke vatandaşları için öngörülen ivedi değerlendirme rejimi, korumayı bireysel bir hak olmaktan çıkarıp idari bir filtreleme ve kontrol sürecine dönüştürmektedir (Moreno-Lax, 2024: 202). Burada idealist unsurlar tümüyle ortadan kalkmış değildir; ücretsiz hukuki danışmanlık, etkili

başvuru hakkı, çocuğun yüksek yararının gözetilmesi ve her durumda işletileceği belirtilen insan hakları denetim mekanizmaları metinde yer almaktadır. Ne var ki bu güvenceler, sürecin kendisini belirleyen değil, güvenlik mimarisinin izin verdiği ölçüde tolere edilen ikincil unsurlar haline gelmiştir. Nitekim itiraz mekanizmalarının durdurucu etkisinin zayıflatılması ve Temel Haklar Şartı'nın 47. maddesinde güvence altına alınan etkili başvuru hakkının fiilen sınırlandırılması (Peers, 2024: 138), idealist hak söyleminin realist kontrol önceliği karşısında nasıl tâbi kılındığının somut göstergesidir.

Sorumluluğun paylaşılması alanında ise idealizm-realizm gerilimi en keskin biçimde yaşanmaktadır. Kolektif yükümlülük, uluslararası iş birliği ve dayanışma kavramları özünde idealist bir tasavvurun ürünüdür; uluslararası korumanın tek tek devletlerin değil, uluslararası toplumun ortak sorumluluğu olduğu fikri bu yaklaşımın doğrudan yansımasıdır. Pakt'ın 'zorunlu ancak esnek dayanışma' modeli, söylem düzeyinde bu idealist çerçeveye yaslanmaktadır. Ancak modelin işleyişi, dayanışmanın somut biçimini büyük ölçüde üye devletlerin siyasi takdirine bırakarak idealist kolektif yükümlülüğü realist bir ulusal çıkar hesabına indirgemektedir. Yeniden yerleştirme, mali katkı ve alternatif destekler arasında devletlere tanınan seçim serbestisi (De Bruycker, 2025: 36) ile bu seçeneklerin birbiriyle eşdeğer kabul edilmesinin yarattığı tutarsızlık (Tsourdi & De Bruycker, 2022: 44), dayanışmanın bağlayıcı bir yükümlülüğün ziyade müzakere edilebilir bir tercihe dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Visegrad ülkelerinin geçmiş yeniden yerleştirme girişimlerine gösterdiği dirençle birlikte değerlendirildiğinde, esnek dayanışmanın özünde egemenlik ve ulusal çıkarın korunması olduğu, yani realist mantığın idealist bir söylem altında sürdürüldüğü söylenebilmektedir.

Pakt'ın realist niteliğinin belki de en belirgin biçimde görüldüğü alan, göçün dışsallaştırılması ve güvenli üçüncü ülke uygulamalarıdır. Üçüncü ülkelerle yürütülen

geri kabul, sınır yönetimi ve kapasite geliştirme ortaklıkları ile ‘etkili koruma’ tanımının transit ülkeleri de kapsayacak biçimde genişletilmesi, korumanın coğrafi olarak Birlik sınırlarının dışına itilmesi anlamına gelmektedir (Stępk, 2023: 34-35). İdealist yaklaşımın evrensel insan hakları ve doğal hukuk vurgusu, burada büyük ölçüde devre dışı kalmakta; sorumluluk, çoğunlukla düşük ve orta gelirli ülkelere kaydırılmaktadır. İtalya-Arnavutluk ve Birleşik Krallık-Ruanda örneklerinin Pakt’ın muhtemel yörüngesi açısından taşıdığı işaretler (Peers, 2024: 163), bu eğilimin sadece bir söylem değil, kurumsallaşan bir pratik olduğunu göstermektedir.

Son olarak, Kriz ve Mücbir Sebep Tüzüğü ile getirilen istisna rejimi, idealizm-realizm geriliminin Pakt içindeki en açık ifadesidir. Bu Tüzük, olağan koşullarda tanınan usuli güvencelerin güvenlik gerekçesiyle ve istisnai hâllerde sınırlandırılmasına hukuki bir zemin hazırlamaktadır (Karageorgiou & Noll, 2022: 150). Burada idealist mirasın tamamen tasfiye edilmediği, geri göndermeme ilkesi gibi mutlak nitelikteki güvencelerin istisna döneminde dahi korunan çekirdek olarak bırakıldığı görülmektedir. Ancak bu çekirdeğin etrafındaki hakların askıya alınabilir kılınması, idealist unsurların sistemin merkezinde değil, yalnızca realist güvenlik mimarisinin geri çekilemez bıraktığı sınırdan var olabildiğini doğrulamaktadır.

Tüm bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde, Pakt’ın idealizmi tümüyle dışlayan bir metin olmadığı; aksine idealist unsurları, realist bir güvenlik yapısını meşrulaştıran ve yumuşatan bir cila olarak içerdiği söylenebilmektedir. Korumanın bireysel bir hak olmaktan çıkıp bir göç yönetimi aracına dönüşmesi, dayanışmanın bağlayıcılıktan tercihe indirgenmesi ve sorumluluğun dışsallaştırılması, çalışmanın genelinde savunulan temel iddiayı (son yüzyılda idealizmden realizme doğru yaşanan salınımın ve göçün güvenlikleştirilmesinin) AB düzeyinde ve güncel mevzuat üzerinden doğrulamaktadır. Bu çerçevede Pakt, idealist söylemin sürdürüldüğü ancak realist çıkarın belirleyici olduğu melez bir düzenleme olarak nitelendirilebilmekte; idealizm

ise, tıpkı çalışmanın önceki bölümlerinde aktarıldığı gibi, sahneden tümüyle inmemiş fakat arka planda, sınırlı ve kalıntı bir rol oynamaya devam eden bir yaklaşım olarak varlığını korumaktadır.

SONUÇ

Göç, insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte her dönemin koşullarına göre biçim değiştiren bir olgu olarak varlığını sürdürmüştür; özellikle düzensiz göç ve iltica, modern devletin egemenlik anlayışını ve ulus-devletin kurucu unsuru olan vatandaş-devlet-sınırlar denklemini sorgulattığı için zamanla bir güvenlik meselesi olarak kurgulanmaya başlanmıştır. Bu çalışma, uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak şekillendiği son yüzyıl boyunca alana yön veren idealizm ve realizm yaklaşımları çerçevesinde, AB Yeni Göç ve İltica Paktı'nı uluslararası koruma ve insan hakları ekseninde değerlendirerek göçün nasıl güvenlikleştirildiğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Yapılan inceleme neticesinde varılan temel sonuç şudur: Pakt, göçü realist-güvenlik mantığı üzerinden güvenlikleştiren; idealist, yani bireyi ve insan haklarını merkeze alan unsurları ise sistemin kurucu ilkesi olmaktan çıkarıp büyük ölçüde kalıntı ve istisna konumuna indirgeyen melez bir düzenleme niteliği taşımaktadır.

Bu sonuca, birbirini tamamlayan üç düzlemde yürütülen değerlendirme aracılığıyla ulaşılmıştır. Kuramsal düzlemde, idealizm ve realizmin uluslararası ilişkiler tarihindeki konumları incelendiğinde, iki yaklaşımın birbirinin eleştirisi olarak doğduğu ve dönemin koşullarına göre dönüşümlü biçimde öne çıktığı görülmektedir. I. Dünya Savaşı'nın ardından bireyi, evrensel insan haklarını ve uluslararası iş birliğini esas alan idealist yaklaşım baskınken; İkinci Dünya Savaşı sonrasında yerini devleti, egemenliği ve ulusal çıkarı merkeze alan realist yaklaşıma bırakmıştır. Ne var ki bu salınım hiçbir zaman birinin diğerini tümüyle tasfiyesi biçiminde gerçekleşmemiş; realizmin hâkim olduğu dönemde dahi Birleşmiş Milletler'in kurulması, 1951 Sözleşmesi'nin imzalanması ve insan haklarını koruyan kurumların oluşturulması gibi idealist yansımalar varlığını sürdürmüştür. Bu çerçevede, çalışmanın kuramsal omurgasını oluşturan bir diğer husus, Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme yaklaşımıdır. Söz

konusu yaklaşım, bir olgunun nesnel olarak tehdit oluşturup oluşturmadığından bağımsız olarak, hangi süreçlerle ve hangi aktörler eliyle güvenlik meselesi hâline getirildiğini açıklamakta; göçün de toplumsal sektörde bir tehdit olarak inşa edilebileceğini ortaya koymaktadır. Nitekim hem idealizmin hem realizmin devleti merkeze alan geleneksel güvenlik yaklaşımları içinde değerlendirildiği dikkate alındığında, güvenlikleştirmenin özellikle realist refleksin güncel bir aracı olarak işlediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

İkinci düzlemde, uluslararası korumanın insan hakları hukukuyla kesişimi ele alınmış ve bu kesişimin özünde idealist hak söylemi ile realist egemenlik kaygısı arasında bir gerilim barındırdığı ortaya konmuştur. Sığınma hakkının hem bireye hem devlete bakan çift yönlü yapısı, geri göndermeme ilkesinin giderek emredici norm (jus cogens) niteliği kazanması ve devletlerin temel hak ve özgürlükleri koruma konusundaki kolektif yükümlülüğü, idealist yaklaşımın uluslararası koruma rejimindeki izlerini oluşturmaktadır. Buna karşılık, sığınma hakkının devletlere kişiyi kabul etme yükümlülüğü yüklemekten ziyade büyük ölçüde devletin takdirine bırakılmış olması ve korumanın egemenlik yetkisiyle sürekli çelişki hâlinde bulunması, realist mantığın aynı rejim içerisindeki belirleyici ağırlığını göstermektedir. Bir başka anlatımla uluslararası koruma rejimi, daha kuruluşundan itibaren bu iki yaklaşımın gerilimini bünyesinde taşımakta olup, AB Göç ve İltica Paktı bu gerilimin güncel ve somut görünümünden ibarettir.

Üçüncü düzlemde ise bu gerilim, Paktı oluşturan düzenlemeler üzerinden çözümlenmiştir. Avrupa Ortak Sığınma Sistemi'nin tarihsel gelişimi incelendiğinde, sürecin itici gücünün çoğu zaman koruma ihtiyacı içindeki insanların korunmasından ziyade Birlik'in bütünleşmesi, iç sınırların kaldırılması ve serbest dolaşımın güvence altına alınması olduğu görülmektedir. Paktin kendisi de bu çizginin bir devamı olarak ortaya çıkmıştır. Uluslararası korumaya erişim bakımından Tarama Tüzüğü ile getirilen

ülkeye girişe izin verilmeksizin uygulanan açık gözetim mantığı, hızlandırılmış sınır prosedürleri ve düşük tanıma oranlı ülke vatandaşları için öngörülen ivedi değerlendirme rejimi, korumayı bireysel bir hak olmaktan çıkarıp idari bir filtreleme ve kontrol sürecine dönüştürmektedir. Sorumluluğun paylaşılması bakımından ‘zorunlu ancak esnek dayanışma’ modeli, söylem düzeyinde idealist kolektif yükümlülüğe yaslanırken; dayanışmanın somut biçimini üye devletlerin siyasi takdirine bırakarak bu yükümlülüğü realist bir ulusal çıkar hesabına indirgemektedir. Göçün dışsallaştırılması ve güvenli üçüncü ülke uygulamaları ise korumanın sorumluluğunu coğrafi olarak Birlik sınırlarının dışına, çoğunlukla düşük ve orta gelirli ülkelere kaydırmakta; Kriz ve Mücbir Sebep Tüzüğü’nün getirdiği istisna rejimi de usuli güvencelerin güvenlik gerekçesiyle sınırlandırılmasına hukuki bir zemin hazırlamaktadır.

Bütün bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde, Paktın idealist unsurları tümüyle dışlamadığı; aksine geri göndermeme ilkesi, çocuğun yüksek yararının gözetilmesi, etkili başvuru hakkı ve kolektif dayanışma söylemi gibi unsurları içerdiği görülmektedir. Ancak bu unsurlar artık sistemin merkezinde yer alan kurucu ilkeler değil, realist güvenlik mimarisinin geri çekilemediği sınırdan var olabilen, çoğu zaman meşrulaştırıcı ve yumuşatıcı bir işlev gören kalıntılar hâline gelmiştir. Güvenikleştirme yaklaşımının kavramlarıyla ifade edilecek olursa, Pakt’ta referans nesnesi koruma ihtiyacı içindeki birey değil; Schengen, serbest dolaşım ve Birlik bütünleşmesidir. Göç, bu referans nesnesine yönelik varoluşsal bir tehdit olarak kurgulanmakta ve ‘kriz’ , ‘istila’, ‘sahte sığınmacı’ gibi söylemler aracılığıyla olağanüstü kontrol önlemleri meşrulaştırılmaktadır. Dolayısıyla Pakt, idealist söylemin sürdürüldüğü fakat realist çıkarın belirleyici olduğu melez bir düzenleme olarak nitelendirilebilmektedir.

Bu tablo, çalışmanın başında ortaya konan temel iddiayı doğrulamaktadır. Son yüzyıl boyunca uluslararası ilişkilerde yaşanan idealizm-realizm salınımı, günümüzde göç ve iltica alanında realizm lehine belirgin biçimde ağırlık kazanmış; göç, insani bir

mesele ve bir koruma yükümlülüğü olarak ele alınmaktan uzaklaşarak giderek bir güvenlik ve yönetim sorununa dönüştürülmüştür. Bu dönüşümün en somut ve güncel örneklerinden biri olan AB Göç ve İltica Paktı, eşine az rastlanır bir ulusüstü yapılanma olan Birlik'in dahi insan haklarının korunması amacından uzaklaşarak göç politikalarını güvenlik ekseninde kurgulamaya başladığının açık bir göstergesidir. Bu durumun, hem uluslararası koruma arayışındaki bireylerin temel hak ve özgürlükleri hem de göç ve sığınma yükünün büyük bölümünü zaten taşımakta olan üçüncü ülkeler bakımından ciddi sonuçlar doğurması kaçınılmaz görünmektedir.

Çalışmanın katkısı, uluslararası ilişkiler kuramlarından idealizm ve realizm ile Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme yaklaşımını bir arada kullanarak, 2024 yılında kabul edilen ve 12 Haziran 2026 itibarıyla uygulamaya giren çok güncel bir düzenlemeyi uluslararası koruma ve insan hakları hukuku perspektifiyle birlikte değerlendirebilmiş olmasıdır. Bu yönüyle çalışma, kuramsal tartışma ile hukuki çözümlemeyi buluşturan disiplinlerarası bir okuma sunmayı hedeflemiştir. Bununla birlikte birtakım sınırlılıkların da belirtilmesi gerekmektedir. Her şeyden önce Pakt oldukça yeni bir düzenleme olduğundan, çalışma büyük ölçüde metin ve söylem analizine dayanmakta; Pakt'ın fiilî uygulamasına ilişkin ampirik veriler henüz oluşmadığından değerlendirme normatif bir düzlemde kalmaktadır. Ayrıca inceleme esas olarak Birlik düzeyine odaklandığından, üye devletlerin uygulamadaki farklılıkları ile menşe ve transit konumundaki üçüncü ülkelerin kendi perspektifleri ayrıntılı biçimde ele alınamamıştır.

Bu sınırlılıklar, aynı zamanda gelecekteki çalışmalar için verimli bir zemin sunmaktadır. Paktın yürürlüğe girmesiyle birlikte uygulamasının izlenmesi, dışsallaştırma pratiklerinin ve 'güvenli üçüncü ülke' uygulamalarının somut örnekler üzerinden takip edilmesi ve bu düzenlemelere ilişkin Avrupa Birliği Adalet Divanı içtihadının gelişiminin incelenmesi, bu alandaki tartışmayı zenginleştirecektir. En

nihayetinde, göçün güvenlikleştirilmesi eğiliminin giderek güçlendiği bir dönemde, idealizmin tarih sahnesinden tümüyle inmediğini; bilakis insan haklarını ve bireyi merkeze alan yaklaşımın, sınırlı ve çoğu zaman arka planda kalan bir rolle de olsa varlığını sürdürdüğünü hatırlamak önem taşımaktadır. Uluslararası koruma rejiminin geleceği, büyük ölçüde bu iki yaklaşım arasındaki dengenin yeniden nasıl kurulacağına bağlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, C. (2021). Avrupa Birliği'nin Yeni Göç ve İltica Paktı ve Pakt'ın Göçmen Çocuk Konusundaki Düzenlemelerine İlişkin Değerlendirmeler. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 27(2), 1424 - 1446. doi.org/10.33433/maruhad.995208
- Akıncı, A. (2012). Modern ulus devletlerin doğuşu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (34), 61-70. dergipark.org.tr+1
- Allain, J. (2001). The jus cogens nature of non-refoulement. *International Journal of Refugee Law*, 13(4), 533–558. https://doi.org/10.1093/ijrl/13.4.533
- Alper, G., & Uygun, A. G. (2025). Human Security Approach in Migration and Asylum Policy of The European Union. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi*, 8(2), 30-53. https://doi.org/10.51763/uid.1728332
- Altunbaş, Ç., & Memişoğlu, F. (2024). Evaluating the Securitized Migration Policy of the European Union in the Context of Border Security. *Lectio Socialis*, 8(1), 35–56. https://doi.org/10.47478/lectio.1412017
- Anderson, A., Foster, M., Lambert, H., & McAdam, J. (2019). Imminence in refugee and human rights law: A misplaced notion for international protection. *International and Comparative Law Quarterly*, 68(1), 111–140. https://doi.org/10.1017/S0020589318000398
- Apan, A. (2021). The interaction between securitization of migration and asylum: The political considerations on the rights of asylum-seekers in the case of the EU–Turkish Joint Statement in 2016. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 76(4), 881–902.
- Arslanel, M. N., & Eryücel, E. (2013). Küreselleşme sürecinde egemenlik kavramının dönüşümü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 23–36.
- Avrupa Birliği Başkanlığı. (t.y.). Avrupa Birliği'nin tarihçesi. Avrupa Birliği Başkanlığı. https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html Erişim tarihi: 13 Nisan 2026

- Ay, H., & Uçar, Ö. (2015). *Devletin gelişim süreci*. İşletme Fakültesi Dergisi, 16(2), 195–206.
- Aybay, R. (2019). *İnsan hakları hukuku*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aybudak, U. (2017). Modern devlet bağlamında ortaya çıkan egemenlik kavramı ve egemenliğin dönüşümü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54), 227–233. <https://doi.org/10.17719/jisr.20175434590>
- Badar, M. E. (2004). Asylum seekers and the European Union: Past, present and future. *The International Journal of Human Rights*, 8(2), 159–174. <https://doi.org/10.1080/1364298042000240843>
- Bakan, S., & Şahin, S. (2018). Uluslararası güvenlik yaklaşımlarının tarihsel dönüşümü ve yeni tehditler. *Journal of International Legal Studies and Education*, 1(1), 40–60. <https://doi.org/10.34137/jilses.470686>
- Balza, B. (2024). Migration crisis in the European Union: Origins, consequences... and directions of change in asylum law. *RAP*, 199–216. <https://doi.org/10.4467/24497800RAP.24.013.20231>
- Balzacq, T., & Carrera, S. (2005). *Migration, borders and asylum: Trends and vulnerabilities in EU policy*. Brussels: Centre for European Policy Studies.
- Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. *Uluslararası İlişkiler / International Relations*, 5(18), 69–85. <http://www.jstor.org/stable/43926429>
- Baysal, B., & Lülecı, Ç. (2015). Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(22), 61-96.
- Beriş, H. E. (2017). Egemenlik kavramının tarihsel gelişimi ve geleceği üzerine bir değerlendirme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1405–1422.
- Betts, A. (2006). Towards a Mediterranean solution? Implications for the region of origin. *International Journal of Refugee Law*, 18(3–4), 652–676. <https://doi.org/10.1093/ijrl/eel023>
- Bigo, D. (2002). Security and immigration: Towards a critique of the governmentality of unease. *Alternatives*, 27(1), 63–92.

- Bloch, A., & Schuster, L. (2002). Asylum and welfare: Contemporary debates. *Critical Social Policy*, 22(3), 393–414. <https://doi.org/10.1177/0261018302022003290>
- Boed, R. (1994). The state of the right of asylum in international law. *Duke Journal of Comparative & International Law*, 5, 1–34. <https://scholarship.law.duke.edu/djcil/vol5/iss1/1>
- Boswell, C. (2003). The ‘External Dimension’ of EU Immigration and Asylum Policy. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 79(3), 619–638. <http://www.jstor.org/stable/3569366>
- Burchill, S., Linklater, A., Devetak, R., Donnelly, J., Nardin, T., Paterson, M., Reus-Smit, C., & True, J. (2014). *Uluslararası ilişkiler teorileri* (M. Agcan & A. Aslan, Çev.). Küre Yayınları.
- Buzan, B., Wæver, O., & de Wilde, J. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers.
- Büyükyılmaz, K. (2024). Avrupa Birliği’nde sığınma mevzuatı. *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 78-97.
- Byrne, R., Noll, G., & Vedsted-Hansen, J. (2020). Understanding the crisis of refugee law: Legal scholarship and the EU asylum system. *Leiden Journal of International Law*, 33(4), 871–892. doi:10.1017/S0922156520000382
- Caballero Vélez, D., & Krapivnitskaya, E. (2020). The EU migration policy securitization process: From a domestic to a foreign dimension. *Studia z Polityki Publicznej / Public Policy Studies*, 7(4), 105-122. <https://doi.org/10.33119/KSzPP/2020.4.6>
- Carr, E. H. (2010). *Yirmi yıl krizi (1919–1939)* (C. Cemgil, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Casella, A. (1988). Asylum-seekers in Europe: A humanitarian quandary. *The World Today*, 44(11), 187–191. <http://www.jstor.org/stable/40395972>
- Cebeci, K. (2008). Küreselleşme Bağlamında Ulus-Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü. *Sayıştay Dergisi*(71), 23-39.

- Ceyhan, A., & Tsoukala, A. (2002). The Securitization of Migration in Western Societies: Ambivalent Discourses and Policies. *Alternatives: Global, Local, Political*, 27, 21–39. <http://www.jstor.org/stable/45468066>
- Chetail, V. (2016). *The Common European Asylum System: Bric-à-brac or System?* (ss. 1–38). Brill Nijhoff. https://doi.org/10.1163/9789004308664_002
- Chowdhury, S. R. (1995). A response to the refugee problems in post Cold War era: Some existing and emerging norms of international law. *International Journal of Refugee Law*, 7(1), 100–118. <https://doi.org/10.1093/ijrl/7.1.100>
- Clapham, A. (2015). *Human rights: A very short introduction* (2nd ed.). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/actrade/9780198706168.001.0001>
- Clark, T. (1992). Human rights and expulsion: Giving content to the concept of asylum. *International Journal of Refugee Law*, 4(2), 189–204.
- Conte, C., & Yavcan, B. (2024). *Reflection paper on the new EU pact on migration and asylum*. Migration Policy Group. <https://fair-return.org/reflection-paper-on-the-new-eu-pact-on-migration-and-asylum/>
- Council of Europe. (1950). *European Convention on Human Rights*. https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf
- Council of the European Union. (1999). *Presidency conclusions: Tampere European Council (15–16 October 1999)*. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00200-r1.en9.htm
- Çakmak, H. (2014). *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavramlar ve Teoriler*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Çiçekli, B. (2007). Rights and freedoms of foreigners under international law. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 3(12), 1–14.
- D'Angelo, E. F. (2021). Non-refoulement: The search for a consistent interpretation of Article 33. *Vanderbilt Law Review*, 42, 279–315.

- De Bruycker, P. (2025). *The new pact on migration and asylum: What it is not and what it could have been*. EU Migration Law Blog. <https://eumigrationlawblog.eu/the-new-pact-on-migration-and-asylum-what-it-is-not-and-what-it-could-have-been/>
- Demirtaş, B. (2019). *Mülteciler ve güvenlikleştirme* (Güvenlik Yazıları Serisi No. 8). https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/10/MultecilerGuvenliklestirme_BirgulDemirtas_v.2.pdf
<https://doi.org/10.13140/RG.2.2.28176.97286>
- Doğan, B. (2023). İnsan hakları açısından göç ve mültecilik: Anayasa Mahkemesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları bağlamında inceleme. *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 709–746. <https://doi.org/10.47136/asbuhfd.1360687>
- Doliwa-Klepcka, A. (2021). The new pact on migration and asylum as a response to current migration challenges – selected issues. *Białostockie Studia Prawnicze*, 26(1), 9–21.
- Dowd, R., & McAdam, J. (2017). International Cooperation and Responsibility-Sharing to Protect Refugees: What, Why and How? *The International and Comparative Law Quarterly*, 66(4), 863–892. <https://www.jstor.org/stable/26800625>
- Doyle, M. W. (1997). *Ways of war and peace: Realism, liberalism, and socialism*. W. W. Norton & Company.
- Duruel, M. (2017). Avrupa Birliği göç politikası ve kitlesel göç akınları karşısındaki durumu. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 3(3).
- Düzgün, D. M. (2020). Realizm teorisinin ortaya çıkışı ve gelişme evreleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 47, 256–276. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.759320>
- Edwards, A. (2005). Human rights, refugees, and the right ‘to enjoy’ asylum. *International Journal of Refugee Law*, 17(2), 293–330. <https://doi.org/10.1093/ijrl/eei011>
- Efe, E. N. (2021). Koruma Sorumluluğu ve Sorumluluk Paylaşımı Kavramları Çerçevesinde Birleşmiş Milletler’in Suriye Krizine Karşı Tutumu ve Birleşmiş Milletler Tarafından Desteklenen Kuruluşların Türkiye’deki Faaliyetlerinin

Değerlendirilmesi. *Journal of International Relations and Political Science Studies*, 1, 78-101. <https://izlik.org/JA84JN57WP>

Erendor, M. E. (2017). Human Rights and States Paradoxes. *Alanya Akademik Bakış*, 1(2), 39-43. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.325739>

Ergüven, N. S. (2016). Uluslararası hukuk açısından güvenlik kavramının teorik temelleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(3), 771–835. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001824

EUAA. (2021). *Asylum report 2021: Executive summary – Evolution of the Common European Asylum System (CEAS)*. <https://www.euaa.europa.eu/executive-summary-asylum-report-2021/evolution-common-european-asylum-system-ceas>

Euronews. (2022). *EU border agency Frontex covered up illegal migrant pushbacks, says report*. <https://www.euronews.com/my-europe/2022/10/14/eu-border-agency-frontex-covered-up-illegal-migrant-pushbacks-says-report>

European Commission. (2015). *A European agenda on migration* [Press release]. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_15_4956

European Commission. (2024a). *Migration and asylum pact: Legislative files in a nutshell*. Retrieved April 21, 2026, from https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/pact-migration-and-asylum/legislative-files-nutshell_en

European Commission. (2024b). *Embedding migration in international partnerships*. <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/attachment/878139/Embedding%20migration%20in%20international%20partnerships.pdf>

European Commission. (2025). *Extension of temporary protection and a common European path for the future of Ukrainians in the EU*. https://home-affairs.ec.europa.eu/news/extension-temporary-protection-and-common-european-path-future-ukrainians-eu-2025-06-04_en

European Commission. (t.y.-a). *Dublin Convention*. European Commission. Retrieved April 15, 2026, from <https://ec.europa.eu/assets/home/emn-glossary/glossary.html?letters=i&classification=6.2&detail=Dublin+Convention>

- European Commission. (t.y.-b). *History of Schengen*. Migration and Home Affairs. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/schengen/schengen-area/history-schengen_en
- European Commission. (t.y.-c). *Eurodac*. European Migration Network (EMN) Glossary. Retrieved April 15, 2026, from https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/eurodac_en
- European Commission. (t.y.-d). *Pact on migration and asylum*. Retrieved April 21, 2026, from https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/pact-migration-and-asylum_en
- European Parliament. (2021). *Final report of the fact-finding working group on Frontex concerning alleged fundamental rights violations*. https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/238156/14072021%20Final%20Report%20FSWG_en.pdf
- European Union. (t.y.). *History of the EU: 1945–59*. European Union. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59_en
- Evans, G., & Newnham, J. (2001). *Uluslararası ilişkiler sözlüğü* (H. A. Utku, Çev.). Sözlük Dizisi.
- Faist, T. (2004). *The migration-security nexus: International migration and security before and after 9/11* (Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations, 4/03). Malmö University, School of International Migration and Ethnic Relations.
- Feller, E. (2006). *Asylum, migration and refugee protection: Realities, myths and the promise of things to come*. *International Journal of Refugee Law*, 18(3–4), 509–536. <https://doi.org/10.1093/ijrl/eel016>
- Ferreira, S. (2019). *Human security and migration in Europe's southern borders*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-77947-8>
- Field, J. R. C. (2010). Bridging the gap between refugee rights and reality: A proposal for developing international duties in the refugee context. *International Journal of Refugee Law*, 22(4), 512–557. <https://doi.org/10.1093/ijrl/eeq035>

- Forte, M. V., Gatti, R., Gabrielli, G., Benassi, F., & Strozza, S. (2025). Europe and the recent influx of asylum seekers: The EU Member States capability to grant international protection. *Genus*, 81(9). <https://doi.org/10.1186/s41118-025-00250-7>
- FRONTEX. (n.d.). *Tasks & mission*. <https://www.frontex.europa.eu/about-frontex/who-we-are/tasks-mission/>
- Garcés, B. (2022). Migration as a ‘Threat’ . In *Strategic Sectors | Culture & Society. IEMed. Mediterranean Yearbook 2022* (ss. 345-347). CIDOB, Barcelona.
- Garciandia, R. (2020). State responsibility and positive obligations in the European Court of Human Rights: The contribution of the ICJ in advancing towards more judicial integration. *Leiden Journal of International Law*, 33(1), 177–187. doi:10.1017/S0922156519000591
- Gil-Bazo, M. T. (2008). The charter of fundamental rights of the European Union and the right to be granted asylum in the Union’s law. *Refugee Survey Quarterly*, 27(3), 33–52. <https://doi.org/10.1093/rsq/hdn044>
- Gil-Bazo, M. T. (2015). Refugee Protection under International Human Rights Law: From Non-Refoulement to Residency and Citizenship. *Refugee Survey Quarterly* 34(1): 11–42.
- Gil-Bazo, M.-T. (2015). Asylum as a general principle of international law. *International Journal of Refugee Law*, 27(1), 3–28. <https://doi.org/10.1093/ijrl/eeu062> OUP Academic
- Gilbert, G. S. (1983). Right of Asylum: A Change of Direction. *The International and Comparative Law Quarterly*, 32(3), 633–650. <http://www.jstor.org/stable/759034>
- Goldner Lang, I. (2022). The new pact on migration and asylum: A strong external and a weak internal dimension? *European Foreign Affairs Review*, 27(1), 1–4.
- Goodwin-Gill, G. S. (1989). International law and human rights: Trends concerning international migrants and refugees. *International Migration Review*, 23(3), 526–546.

- Gorlick, B. (2001). Human rights and refugees: Enhancing protection through international human rights law. *Nordic Journal of International Law*, 69(2). <https://ssrn.com/abstract=2331753>
- Grahl-Madsen, A. (1966). The European tradition of asylum and the development of refugee law. *Journal of Peace Research*, 3(3), 278–289. <https://doi.org/10.1177/002234336600300305>
- Griffiths, M. (1992). *Realism, idealism and international politics: A reinterpretation*. Routledge.
- Guild, E. (2006). The Europeanisation of Europe's asylum policy. *International Journal of Refugee Law*, 18(3–4), 630–651. <https://doi.org/10.1093/ijrl/eel018>
- Guiraudon, V. (2000). European integration and migration policy: Vertical policy-making as venue shopping. *Journal of Common Market Studies*, 38(2), 251–271.
- Guiraudon, V. (2013). *The European Union and asylum: A problem of solidarity*. *Pouvoirs*, 144(1), 79–89. <https://doi.org/10.3917/pouv.144.0079>
- Gündüz, B. (2018). Non-refoulement principle in the 1951 Refugee Convention and human rights law. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM - UHAD)*, 10, 13-23.
- Haddad, E. (2008). *The refugee in international society: Between sovereigns*. Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/9780521868884>
- Hathaway, J. C. (1991). Reconceiving refugee law as human rights protection. *Journal of Refugee Studies*, 4(2), 113–131. <https://doi.org/10.1093/jrs/4.2.113>
- Hathaway, J. C., & Gammeltoft-Hansen, T. (2014). *Non-refoulement in a world of cooperative deterrence* (U of Michigan Law & Econ Research Paper No. 14-016). University of Michigan. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2479511>
- Hepple, B. (2001). European developments: The EU Charter of Fundamental Rights. *Industrial Law Journal*, 30(2), 225–231.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan* (S. Lim, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

- Humphrey, J. P. (1976). The international bill of rights: Scope and implementation. *William & Mary Law Review*, 17(3), 527–563.
- Huysmans, J. (2000). The European Union and the securitization of migration. *Journal of Common Market Studies*, 38(5), 751-777
- Huysmans, J. (2006). *The politics of insecurity: Fear, migration and asylum in the EU*. Routledge.
- İşçi, A. (2023). Avrupa Birliği'nin Güvenlikçi Göç Politikaları: Sosyal Politika Açısından Bir Değerlendirme. *Tam Akademi Dergisi* 2(3), 84-100. <https://doi.org/10.58239/tamde.2023.03.005.x>
- Kamacı, F. (2021). Güvenlik politikalarının geleneksel iki yüzü: Realizm ve idealizm. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 85-95.
- Karabulut, B. (2014). Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkilerde İdealizmin Yükselişi. *Gazi Akademik Bakış*, 8(15). <https://doi.org/10.19060/gav.73848>
- Karabulut, B. (2021). Uluslararası İlişkiler Kuramlarının Güvenlik Yaklaşımları: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 51-87.
- Karabulut, Ü. (2022). İnsan hakları perspektifinden göç ve mültecilik: 1951 Mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin Cenevre Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi karşılaştırması. *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(2), 903–924. <https://doi.org/10.56701/shd.1230880>
- Karageorgiou, E. (2016). Solidarity and sharing in the Common European Asylum System: The case of Syrian refugees. *European Politics and Society*. <https://doi.org/10.1080/23745118.2016.1121007>
- Karageorgiou, E., & Noll, G. (2022). What is wrong with solidarity in EU asylum and migration law? *Jus Cogens*, 4(2), 131–154. <https://doi.org/10.1007/s42439-022-00059-4>
- Karagözoğlu, C. (2023). Non-Refoulement İlkesinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Uygulanması. *Public and Private International Law Bulletin*, 43(1), 313-351. <https://doi.org/10.26650/ppil.2023.43.1203096>,

- Kaunert, C., & Léonard, S. (2012). The Development of the EU Asylum Policy: Venue-Shopping in Perspective. *Journal of European Public Policy*, 19(9), 1396–1413. <https://doi.org/10.1080/13501763.2012.677191>
- Kaya, S. B. (2022). İnsan Haklarında Devletin Pozitif Yükümlülüğü: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Üzerine Bir Analiz. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(1), 51-72.
- Kaygusuz, D. (2021). Uluslararası ilişkilerde göç olgusu ve göçün güvenlikleştirilmesi. *Akademik Düşünce Dergisi*, 3, 60-76.
- Kırkpınar Özsoy, N. (2022). Uluslararası ilişkiler disiplininde teoriler. In N. K. Özsoy (Ed.), *Uluslararası ilişkilerde teoriler ve yaklaşımlar* (ss. 7–21). Akademisyen Eğitim Danışmanlık Yayıncılık Hizmetleri A.Ş.
- Korkut, L. (2015). *Ulus Devletin Ortaya Çıkışından Günümüze Kadar Kamu Hukukunda Egemenlik Kavramlaştırmaları = Sovereignty Conception in the Public Law From the Emergence of the Nation State to the Present Day*. İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2(1), 31–78.
- Krasner, S.D. (1995). Compromising Westphalia. *International Security* 20(3), 115-151. <https://muse.jhu.edu/article/447418>.
- Kuhlman, T. (1990). *Towards a definition of refugees* (Research Memorandum 1990-36). Faculteit der Economische Wetenschappen en Econometrie, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Lachenicht, S. (2017). Refugees and refugee protection in the early modern period. *Journal of Refugee Studies*, 30(2), 261–281. <https://doi.org/10.1093/jrs/few015>
- Lauren, P. G. (2013). The foundations of justice and human rights in early legal texts and thought. In D. Shelton (Ed.), *The Oxford Handbook of International Human Rights Law* (ss. 163–193). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/law/9780199640133.003.0008>
- Lavenex, S. (2001a). *The Europeanisation of refugee policies: Between human rights and internal security*. Ashgate.

- Lavenex, S. (2001b). The Europeanization of refugee policies: Normative challenges and institutional legacies. *Journal of Common Market Studies*, 39(5), 851–874.
- Lavenex, S. (2002). EU enlargement and the challenge of policy transfer: The case of refugee policy. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28(4), 701–721. <https://doi.org/10.1080/1369183021000032272>
- Léonard, S. (2010). EU border security and migration into the European Union: FRONTEX and securitisation through practices. *European Security*, 19(2), 231–254. <https://doi.org/10.1080/09662839.2010.526937>
- Léonard, S., & Kaunert, C. (2021). De-centring the securitisation of asylum and migration in the European Union: Securitisation, vulnerability and the role of Turkey. *Geopolitics*. <https://doi.org/10.1080/14650045.2021>
- Lojek, A., & Akın, R. (2021). The Right of Asylum in The Period of Modern States Formation – Short Historical Excursion. *Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(1), 297-305. <https://doi.org/10.51562/nkuhukuk.20212111>
- Manasek, J. (2017). Protection, repatriation and categorization: Refugees and empire at the end of the nineteenth century. *Journal of Refugee Studies*, 30(2), 301–317. <https://doi.org/10.1093/jrs/few039>
- Mavi, İ. (2022). İnsan hakları bağlamında göçün güvenlikleştirilmesi (*Securitizing migration in the context of human rights*). *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(26), 252–268.
- McAdam, J. (2005). Complementary protection and beyond: How states deal with human rights protection (*Sydney Law School Research Paper No. 06/18; New Issues in Refugee Research Working Paper No. 118*). SSRN. <https://ssrn.com/abstract=879825>
- McAdam, J. (2018). The global compacts on refugees and migration: A new era for international protection? *International Journal of Refugee Law*, 30(4), 571–574. <https://doi.org/10.1093/ijrl/eez004>

- Meron, T. (1989). State Responsibility for Violations of Human Rights. *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, 83, 372–385. <http://www.jstor.org/stable/25658498>
- Middleton, A. (2016). *Populist radical right parties and the securitization of migration in France*. Independent Study Project (ISP) Collection, SIT Study Abroad. https://digitalcollections.sit.edu/isp_collection/2430/
- Moodley, R. (2026). Bridging the gap between principle and practice: The ‘right to asylum’ under Article 18 EU Charter and its implications for the EU Resettlement Regulation. *International Journal of Refugee Law*, Advance online publication. <https://doi.org/10.1093/ijrl/eeaf047>
- Moreno-Lax, V. (2018). The EU humanitarian border and the securitization of human rights: The ‘rescue-through-interdiction/rescue-without-protection’ paradigm. *Journal of Common Market Studies*, 56(1), 119–140. <https://doi.org/10.1111/jcms.12651>
- Moreno-Lax, V. (2024). *Crisis as (Asylum) governance: The evolving normalisation of non-access to protection in the EU* (Queen Mary Law Research Paper No. 423/2024). SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4719772>
- Morgenthau, H. J. (1993). *Politics among nations: The struggle for power and peace* (Brief ed.; K. W. Thompson, Rev.). McGraw-Hill.
- Neal, A. W. (2009). Securitization and risk at the EU border: The origins of FRONTEX. *Journal of Common Market Studies*, 47(2), 333–356. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2009.00807.x>
- Noll, G. (2003). Risky games? A theoretical approach to burden-sharing in the asylum field. *Journal of Refugee Studies*, 16(3), 236–252. <https://doi.org/10.1093/jrs/16.3.236>
- Olmedo Alberca, A., Fonts Picas, A., & El-Khatib, W. (2023–2024). *The evolution of migration and asylum policy in the EU: From the Common European Asylum System to the New Pact on Migration and Asylum* [Case study].
- Oltmer, J. (2017). Protecting refugees in the Weimar Republic. *Journal of Refugee Studies*, 30(2), 318–336. <https://doi.org/10.1093/jrs/fev031>

- Orchard, P. (2017). The dawn of international refugee protection: States, tacit cooperation and non-extradition. *Journal of Refugee Studies*, 30(2), 282–300. <https://doi.org/10.1093/jrs/few014>
- Orchard, P. (2019). The historical development of refugee protection in Europe. In A. Weinar, S. Bonjour, & L. Zhyznomirska (Eds.), *The Routledge handbook of the politics of migration in Europe* (ss. 283–292). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315512853-27>
- Osiander, A. (2021). Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth *International Organization*, cilt 55, sayı 2, Bahar 2001, ss.251–287. DOI: 10.1162/00208180151140577.
- Özel Özcan, M. S. (2019). Westphalian devletler sistemi ve modernleşmenin geleneksel dünyanın büyük güçleri olan imparatorluklara etkisi. *Ekonomi, İşletme, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(1), 49–62.
- ÖZTÜRK, N.Ö. (2015) *Mültecinin hukukî statüsünün belirlenmesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Öztürk, N. Ö. (2016). Avrupa Birliği Temel Haklar Şartında Yer Alan Sığınma Hakkının Tahlili. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(2), 187-229. <https://doi.org/10.21492/inuhfd.239815>
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (t.y.). *Speech*. <https://assembly.coe.int/nw/xml/Speeches/Speech-XML2HTML-EN.asp?SpeechID=176>
- Peers, S. (2005). Human rights, asylum and European Community law. *Refugee Survey Quarterly*, 24(2), 24–38.
- Peers, S. (2013). The second phase of the Common European Asylum System: A brave new world – or lipstick on a pig? *Statewatch*. <https://www.statewatch.org/media/documents/analyses/no-220-ceas-second-phase.pdf>
- Peers, S. (2014). The EU asylum system: Challenges and shortcomings. In IEMed (Ed.), *Mediterranean Yearbook 2014* (ss. 319–331). European Institute of the

Mediterranean. <https://www.iemed.org/publication/the-eu-asylum-system-challenges-and-shortcomings/>

Peers, S. (2024). The new EU asylum laws: taking rights half-seriously. *Yearbook of European Law*, 43, 113–183. <https://doi.org/10.1093/yel/yeae003>

Peters, M. A., & Besley, T. (2017). *The refugee crisis and the right to political asylum. Geopolitics, History, and International Relations*, 9(1), 7–16. <https://www.jstor.org/stable/26806059>

Pevehouse, J. C. W., & Goldstein, J. S. (2023). *International relations* (11th ed.). Pearson Education.

Pirjola, J. (2007). Shadows in paradise – Exploring non-refoulement as an open concept. *International Journal of Refugee Law*, 19(4), 639–660. <https://doi.org/10.1093/ijrl/eem069>

Pouly, C. (2016). The Europeanization of asylum law: 2003–2016. *Migrations Société*, 2016/3, 107–124. <https://doi.org/10.3917/migra.165.0107>

Rahimi, A. (2005). *The evolution of EU asylum policy* (Discussion Paper No. C142). Zentrum für Europäische Integrationsforschung (ZEI), Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn.

Salihpaşaoğlu, Y., & Gümüş Boyacı, Ö. T. (2021). Bir modern devlet ve egemenlik miti: Westphalia Barışı [A myth of modern state and sovereignty: Peace of Westphalia]. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 1–22.

Saparca, Y. C. (2023). İnsan Hakları, Mülteciler ve Devlet; Eleştirel Bir Yaklaşım. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, 6(10), 85-114. <https://doi.org/10.59162/tihek.1217816>

Schuster, L. (2003). Common sense or racism? The treatment of asylum-seekers in Europe. *Patterns of Prejudice*, 37(3), 233–255. <https://doi.org/10.1080/00313220307591>

Serbest, F. (2026) The reshaping of the safe third country approach under the EU pact on migration and asylum: Türkiye’s position and normative implications (2024–

- 2026). *Journal of Migration and Political Studies*, 4(1), 1-26.
<https://doi.org/10.69510/mipos.1869032>
- Sonmez, P., & Unal Eris, O. (2021). Securitisation of Migration Revisited: European Union Policies Through the Lens of Syrian Refugees Living in Turkey. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 30(2), 225–241.
<http://doi.org/10.26650/siyasal.2021.30.899160>
- Soytürk, M. (2018). Avrupa Birliği iltica ve mülteci politikalarının iflası ve paradigma değişiminin gerekliliği. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(3), 620–639.
- Stępka, M. (2023). The New Pact on Migration and Asylum: Another Step in the EU Migration-Security Continuum or Preservation of the Status Quo? *Białostockie Studia Prawnicze*, 28(1), 23-37. <https://doi.org/10.15290/bsp.2023.28.01.02>
- Suhrke, A. (1998). Burden-sharing during refugee emergencies: The logic of collective versus national action. *Journal of Refugee Studies*, 11(4), 396–415.
<https://doi.org/10.1093/jrs/11.4.396>
- Sunay, R. (2015). İnsan Haklarının Yatay Etkisi ve Devletin Sorumluluğu. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(1), 9-52.
<https://doi.org/10.15337/SUH.2017.18>
- Şahan, Ö. (2024). *Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı ve tarihsel gelişimi*. Daktilo 1984. <https://daktilo1984.com/yazilar/uluslararasi-iliskilerde-guvenlik-kavrami-ve-tarihsel-gelisimi/>
- Şahin, M., & Şen, O. (2014). *Uluslararası ilişkiler teorileri / temel kavramlar*. Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti. Şahin, M., & Şen, O. (2014). *Uluslararası ilişkiler teorileri / temel kavramlar*. Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- T.C. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu. (1984). *İşkenceye ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya karşı Sözleşme* (BM 10).
https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093751bm_10.pdf
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2024). *Göç ve iltica paktı kabul edildi*. https://www.ab.gov.tr/goc-ve-iltica-pakti-kabul-edildi_53797.html

- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). *Uluslararası koruma mekanizmalarının gelişimi*. Erişim tarihi: 26 Aralık 2025, <https://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-koruma-mekanizmalarinin-gelisimi.tr.mfa>
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (t.y.). *Mültecilerin hukuki durumuna ilişkin sözleşme*. <https://www.goc.gov.tr/multecilerin-hukuki-durumuna-iliskin-sozlesme>
- T.C. Resmî Gazete. (1949). (Sayı: 7217). *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin Resmî Gazete'de yayımlanması*. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf>
- Taşkın, D. ve Orallı, L. E. (2025). Avrupa'da yeni bir sistem: Avrupa Birliği Göç ve İltica Paktı. *Tesam Akademi Dergisi*, 12(1), 67-95. <https://doi.org/10.30626/tesamakademi.1581682>
- Thielemann, E. R. (2006). The effectiveness of governments' attempts to control unwanted migration. In C. A. Parsons & T. M. Smeeding (Eds.), *Immigration and the Transformation of Europe* (ss. 442–472). chapter, Cambridge: Cambridge University Press.
- Thielemann, E., 2010. The common European asylum system: In need of a more comprehensive burden-sharing approach. In *Migrants and Minorities: The European Response*, ss.82–97.
- Tilly, C. (1985). *War making and state making as organized crime*. In P. B. Evans, D. Rueschemeyer, & T. Skocpol (Eds.), *Bringing the state back in* (ss. 169–191). Cambridge University Press. (Tilly, 1985, p. 171)
- Tsourdi, E. (L.). (2021). Asylum in the EU: One of the many faces of rule of law backsliding? *European Constitutional Law Review*, 17(3), 471–497. <https://doi.org/10.1017/S1574019621000250>
- Tsourdi, E., & De Bruycker, P. (2022). The evolving EU asylum and migration law. In E. Tsourdi & P. De Bruycker (Eds.), *Research handbook on EU migration and asylum law* (ss. 1–55). Edward Elgar Publishing.
- Türkay, H. (2022). Mültecilerin korunmasında insancıl hukukun rolü. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(1), 193–223.

- Uluslararası Politika Akademisi (UPA). (2020). *Uluslararası ilişkiler teorileri*. <https://politikaakademisi.org/2020/04/02/uluslararasi-iliskiler-teorileri/>
- UNHCR , United Nations High Commissioner for Refugees. (2006). *UNHCR master glossary of terms (Rev. 1)*. <https://www.refworld.org/pdfid/42ce7d444.pdf>
- UNHCR United Nations High Commissioner for Refugees. (2025). *Mid-Year Trends 2025* [Rapor]. UNHCR. <https://www.unhcr.org/sites/default/files/2025-11/mid-year-trends-report-2025.pdf>
- UNHCR, United Nations High Commissioner for Refugees. (1995). *Human rights and refugee protection (RLD 5)*. UNHCR.
- UNHCR, United Nations High Commissioner for Refugees. (t.y.). *1951 Refugee Convention*. UNHCR. <https://www.unhcr.org/about-unhcr/overview/1951-refugee-convention>
- UNHCR, United Nations High Commissioner for Refugees.(2018). *Refugee or migrant?* [Broşür]. UNHCR. https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/02/UNHCR_Refugee_or_Migrant_TR.pdf
- United Nations Office at Geneva. (t.y.). *League of Nations High Commissioner for Refugees, International Labour Organisation, Nansen Office, Armenian orphanage in Aleppo, High Commissioner for German Refugees, High Commissioner for Refugees in London*. <https://archives.ungeneva.org/league-of-nations-high-commissioner-of-the-league-of-nations-for-refugees-international-labour-organisation-nansen-office-armenian-orphanage-in-aleppo-high-commissioner-for-german-refugees-high-commissioner-for-refugees-in-london>
- United Nations. (1966). *Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093321bm_05.pdf
- Uzun, E. (2012). Geri göndermeme (non-refoulement) ilkesinin uluslararası hukuktaki konumu üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 8(30), 25–58.
- Uzun, E. D. (2024). Hukuk ve uygulamada insanca sığınma üzerine dünyadan ve Türkiye’den notlar. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 30(2), 621-654. <https://doi.org/10.33433/maruhad.1533643>

- Vara, J. S. (2023). Flexible solidarity in the new pact on migration and asylum: A new form of differentiated integration? *European Papers – A Journal on Law and Integration*, 7(3), 1243–1263. <https://doi.org/10.15166/2499-8249/613>
- Vedsted-Hansen, J. C., Mark Gibney, & Katarina Tomasevski (1999). Transnational State Responsibility for Violations of Human Rights. *Harvard Human Rights Journal*, (Vol 12), 269-95.
- Vedsted-Hansen, J., Kienast, J., & Feith Tan, N. (2023). *Refugee and human rights law standards applicable to asylum governance and the right of asylum*. Centre for European Policy Studies (CEPS). <https://www.asileproject.eu/wp-content/uploads/2023/11/D3.3-17012023-pub.pdf>
- Vianelli, L. (2022). The never-ending road towards the CEAS: Utopia, teleology, and depoliticisation in EU asylum policies. *Social Inclusion*, 10(3), 48–57. <https://doi.org/10.17645/si.v10i3.5164>
- Wæver, O. (1995). Securitization and Desecuritization. In R. D. Lipschutz (Ed.), *On Security* (ss. 46-87). Columbia University Press.
- Wæver, O. (1995). Securitization and Desecuritization. In R. D. Lipschutz (Ed.), *On Security* (ss. 46-87). Columbia University Press.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Addison-Wesley.
- Wolff, S. C. A. (2024). The new pact on migration: embedded illiberalism? *Journal Of Common Market Studies*. doi:10.1111/jcms.13669
- Yalçinkaya, S. (2018). *Uluslararası sistemin tarihsel gelişimi ve güç kavramı* (WPS No. 206). İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü Çalışma Metinleri.
- Yıldırım, E. (2020). Uluslararası ilişkiler yaklaşımlarında güvenlik kavramı. *Turkish Studies - Economy*, 15(3), 1697-1714. <https://dx.doi.org/10.47644/TurkishStudies.44826>
- Yılmaz Eren, E. (2023). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Sığınma Hakkı: Sığınma Arama Hakkından Sığınma Aramaya Erişim Hakkına. *Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 754-828. <https://doi.org/10.59933/tauhfd.1411614>

ÖZET

Göç olgusu insanlık tarihine en başına kadar giden bir olgu olmakla birlikte günümüzde sığınma ve düzensiz göç şeklinde gerçekleşen hali ile ön plana çıkmaktadır. Bu iki kavram, moden devlet biçimlerinden sayılan ulus-devletin asli unsurlarından olan vatandaş-devlet-sınırlar denklemi için bir tehdit olarak görüldüğünden güvenlik perspektifinde değerlendirilerek uluslararası ilişkilerin ana hususlarından biri haline gelmektedir. Güvenlik perspektifinde Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme yaklaşımı kullanılan bu çalışmada, uluslararası ilişkilerin geleneksel kuramları arasında sayılan idealizm-realizm teorileri ekseninde ilerlenmekte; örneğine az rastlanır bir model olan Avrupa Birliği'nin, Yeni Göç ve İltica Paktı'nın göç politikalarını nasıl güvenlikleştirdiği ve uluslararası koruma bağlamında insan hakkı-devlet egemenliği ikileminde nasıl bir çelişki yarattığı incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Göç, Güvenlik, İnsan Hakları, Uluslararası Koruma.

ABSTRACT

Migration has been an enduring phenomenon throughout human history; however, in the contemporary era it has become particularly prominent in the forms of asylum and irregular migration. As these phenomena are increasingly perceived as challenges to the citizen–state–territory nexus, one of the fundamental pillars of the modern nation-state, they have come to be addressed primarily through a security lens, thereby emerging as central issues in international relations. Employing the Copenhagen School's theory of securitization and drawing upon the traditional international relations theories of idealism and realism, this study examines how the European Union, as a unique model of supranational integration, has securitized migration through the New Pact on Migration and Asylum. Furthermore, it analyses the tensions that the Pact generates between the protection of human rights and the preservation of state sovereignty within the framework of international protection.

Keywords: European Union, Human Rights, International Protection, Migration, Security.